

T. C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İLAVELİ MECMUA-İ CEDİDE'DE YER ALAN NİKÂH VE TALAK
İLE İLGİLİ FETVÂLARIN TRANSKRİBİ VE TAHLİLİ**

Yüksek Lisans Tezi

Esra ÖZTÜRK

Çorum 2019

**İLAVELİ MECMUA-İ CEDÎDE'DE YER ALAN NİKÂH VE TALAK
İLE İLGİLİ FETVÂLARIN TRANSKRİBİ VE TAHLİLİ**

Esra ÖZTÜRK

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR**

Çorum 2019

KABUL VE ONAY

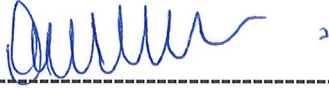
Esra ÖZTÜRK tarafından hazırlanan *İlâveli Mecmuâ-i Cedîde'de Yer Alan Nikah ve Talak İle İlgili Fetvaların Transkribi ve Tahlili* başlıklı bu çalışma, 10/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK (Başkan)

Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir TEKİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza
Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (10/06/2019)

İmza
Esra ÖZTÜRK

ÖZET

ÖZTÜRK, Esra. *İlâveli Mecmua-i Cedîde'de Yer Alan Nikâh ve Talak İle İlgili Fetvâların Transkribi ve Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Bu tez, İlâveli Mecmua-i Cedîde'de (R. 1326, H. 1329, M. 1911) yer alan aile hukukunun evlenme (nikâh) ve boşanma (talak) ile ilgili fetvâlarını konu edinmektedir. Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Temel amacımız, İlâveli Mecmua-i Cedîde'deki ilgili fetvâları transkribe etmek, nakillerini tercüme etmek ve ilgili fetvâları İslam hukuku açısından değerlendirmektir. Ancak daha önce fetvâ olgusunun tarihsel arka planı hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Osmanlılar'da fetvâ uygulamaları, müftülük, şeyhülislamlık ve fetvâ eminliği gibi kurumsal yapılar incelenmiştir. Bu şekilde İlâveli Mecmua-i Cedîde'nin telif süreci öncesindeki tarihi süreç serimlenmiş ve İlâveli Mecmua-i Cedîde'nin telif süreci ele alınmıştır. Bunun dışında fetvâları veren Şeyhülislamın biyografileri, fetvâlarda atıf yapılan kaynakların tespiti de amaçlarımız arasındadır. İlâveli Mecmua-i Cedîde'nin evlenme (nikâh) ve boşanma (talak) bölümlerinde yer alan toplam fetvâ sayısı, evlenme (nikâh) ve boşanma (talak) kitabının kaç baktan oluştuğu, bablara göre fetvâ sayıları, Şeyhülislamın fetvâ sayıları gibi sayısal verilere yer verilmiştir. Bu bilgilerin bir arada gösterilebilmesi için bazı tablolar da eklenmiştir.

Hanefî fıkhnına göre verildiği tespit edilen fetvâların, Hukuk-i Aile Kararnamesi ile mukayese edilmesi de asli amaçlarımız arasındadır. Bu sebeple Hukuk-i Aile Kararnamesi'ndeki maddeler incelenmiş, Kararname ile İlâveli Mecmua-i Cedîde'de yer alan fetvâlardan hangilerinin düzenlediği, hangi konularda farklı uygulamaların getirildiği tespit edilmiştir. Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin ilgili maddelerine göre "nikah, vekil ve fuzûlînin nikahı, veliler, denklikler, reddetme (nikahın geçersiz kabul edilmesi), anlaşmalı boşanma ve talak" bablarındaki bazı fetvâların düzenlediği hususlarda değişikliğin yapıldığı görülmüştür.

Kitâbu'n-nikâh'ta bir; vekil ve fuzûlînin nikâhı babında üç; veliler, denklikler ve reddetme babında on; Bâbu'l-Hul'î bir; Kitabu't-talak'ta ise bir fetvâ olmak üzere toplam on altı fetvâ düzenlenen hükümler tarafından değişikliğe uğramıştır.

Anahtar Kavramlar: Fetvâ, Nikâh, Talak, İlaveli Mecmûâ-i Cedîde, Hukuk-i Aile Karanamesi.

ABSTRACT

OZTURK, Esra. *Transcription and Analysis of the Fatwas on Marriage and Divorcement in Ilaveli Mecmua-i Cedîde* (MA Thesis), Corum, 2019.

This thesis focuses on the fatwas about marriage and divorcement in İlâveli Mecmûa-i Cedîde. The study consists of introduction and three parts. The primary aim is to transcript relevant fatwas into Turkish and to translate their narrations into Turkish and finally evaluate them with respect to Islamic Law. Initially a brief information for the fact of fatwa is given. The institutional structures in Ottoman Empire such as fatwa applications, muftiate, shayk al-Islamism and fatwa bailee were examined. In doing so the historical period before the İlâveli Mecmûa-i Cedîde is exhibited and the process of copyright of İlâveli Mecmûa-i Cedîde is discussed. In addition, the determination of the biographies of the Shaykh al-Islams who gave the fatwas and the references cited in the fatwas are among our aims. The total number of fatwas in both the marriage and divorcement sections of the İlâveli Mecmua-i Cedîde, how many bâbs marriage and divorcement sections consist of, the number of fatwas in each bâb and the number of fatwas given by Shaykh al-Islams take place in the thesis. Some tables are included to show the data together.

The comparison between the fatwas which were given according to Hanafi fiqh and Hukuk-i Aile Kararnamesi is also one of our aims. Therefore in examining the clauses in Hukuk-i Aile Kararnamesi, the different fatwas in Hukuk-i Aile Kararnamesi and İlâveli Mecmua-i Cedîde on same issue are determined. According to relevant clauses in Hukuk-i Aile Kararnamesi it is seen that there are some changes in the points on which various fatwas in the bâbs which are “marriage, the marriage of proxy and of fuzuli, curators, equations, rejection and divorce” are given.

The deliverances regulated by sixteen fatwas, which are one fatwa in Kitâbu'n-nikâh; three in the marriage of proxy and of fuzuli bâb, ten in curators, equations-rejection bâb and one in Kitabu't-talak, one in contracted divorce, were changed.

Keywords: Fatwa, Marriage, Divorce, İlâveli Mecmua-i Cedîde, Hukuk-i Aile Kararnamesi.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar DİZİNİ.....	ix
KISALTMALAR	xi
ÖN SÖZ	xii
GİRİŞ.....	1
A. FETVÂ OLGUSU	1
a. Fetvânın Tanımı ve İlgili Olduğu Kavramlar	1
b. Fetvâ Kurumunun Tarihsel Gelişimi	2
B. OSMANLILARDA FETVÂ UYGULAMALARI.....	4
a. Müftülük ve Şeyhülislamlık.....	4
b. Fetvâ Eminliği.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

İLAVELİ MECMUA-İ CEDİDE'NİN TELİF SÜRECİ ŞEYHÜLİSLAMLAR – FETVÂLARIN KAYNAKLARI

1.1. İLAVELİ MECMUA-İ CEDİDE'NİN TELİF SÜRECİ	9
1.2. İNCELENEN FETVÂLARI VEREN ŞEYHÜLİSLAMLAR.....	10
1.2.1. Pîrîzâde Muhammed Sâhib (ö. 1162/1748)	10
1.2.2. Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi (ö. 1215/1800).....	10
1.2.3. Mehmed Zeynelâbidîn Efendi (ö. 1239/1823).....	11
1.2.4. Arapzade Mehmed Ârif Efendi (ö.1242/1826).....	11
1.2.5. Dürrîzâde es-Seyyid Abdullah (ö. 1244/1828).....	11
1.2.6. Yasincizade Abdulvehhab (ö.1249/1833).....	12
1.2.7. Sıdkızâde Ahmed Reşid Efendi (ö. 1250/1834)	13
1.2.8. Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi (ö. 1262/1846)	13
1.2.9. İsmet Beyzâde Ârif Hikmet Beyefendi (ö. 1275/ 1858).....	13
1.2.10. Mehmed Sâdeddin Efendi (ö. 1283/1866).....	14

1.2.11. Ömer Hüsâmeddîn (ö. 1288/1871)	14
1.2.12 Mehmed Refîk Efendi (ö. 1289/1872).....	15
1.2.13. Hasan Fehmî (ö. 1298/1881)	15
1.2.14. Ahmed Muhtâr (Molla Bey) (ö. 1300/1882)	15
1.2.15. Uryânîzâde Ahmed Es'ad Efendi (ö. 1306/1889).....	16
1.2.16. Ömer Lütfî Efendi (ö. 1314/1897).....	16
1.2.17. Çelebîzâde Hüseyin Hüsnü Efendi (ö. 1330/1912)	16
1.2.18. Hâlidefendizâde Muhammed Cemâleddin (ö. 1337/1919).....	17
1.2.19. Mûsa Kâzım Efendi (ö. 1338/1920)	17
1.3. FETVÂLARIN FIKİH LİTERATÜRÜNDEKİ KAYNAKLARI.....	18
1.3.1. el-Bahru'r-râik	18
1.3.2. Dürer ve Gürer	19
1.3.3. Hulâsa	19
1.3.4. Keşfu'r-remz ale'l-kenz	20
1.3.5.ed-Dürrü'l-Muhtâr	20
1.3.6. el-İhtiyâr Şerhü'l-Muhtâr.....	21
1.3.7. Bidâye	21
1.3.8. Hidâye.....	22
1.3.9. Mülteka'l-ebhûr	22
1.3.10. en-Nihâye.....	23
1.3.11. Behce	23
1.3.12. Sadruş-şehîd.....	24
1.3.13. Cevâhiru'l-fetâvâ	24
1.3.14. Fetavây-ı Kâdihân.....	25
1.3.15. Gâyetü'l-Beyân.....	25
1.3.16. Velvâlicî.....	26
1.3.17. el-Fetâva'l-Bezzâziyye	26
1.3.18. Camiu'l-Fusûleyn	27
1.3.19. Nûru'l-'ayn	27
1.3.20. Münyetü'l-müffî.....	28
1.3.21. Fetâva-i Tâtârhâniyye	28
1.3.22. Tenvîru'l-ebşâr ve Minâhu'l-Gaffâr	29
1.3.23. Dürrü'l-Münteka.....	29

1.3.24. İbn Melek Şerhu Mecmau'l-Bahreyn	29
1.3.25. Fetâvâ-ı Atâullah Efendi	30
1.3.26. Fethu'l-Kadîr	30
1.3.27. Hindiyçe.....	31
1.3.28. Muhtârâtu'n-nevâzil.....	31
1.3.29. Bedâiu's-sanâi'	31
1.3.30. Surretü'l-fetâvâ	32
1.3.31. Gâyetü's-Serûcî	32
1.3.32. en-Nütef fi'l-fetâvâ	33
1.3.33. el-Muhîtü'l-Burhânî.....	33
1.3.34. Kudûrî	33
1.3.35. Şerhu Kenzi'd-dekâik	34
1.3.36. el-Cevheretu'n-neyyire	34
1.3.37. Kuhistânî.....	34
1.3.38. Seyyid (Şerif Cürcânî)	35
1.3.39. Mecme'u'l-fetâvâ.....	36
1.3.40. Muhîtu's-Serahsî.....	36
1.3.41. Müctebâ	37
1.3.42. es-Sirâcu'l-Vehhâc.....	37
1.3.43. Tenkîhü'l-Hâmidî	37
1.3.44. Feyzü'l-Kerekî	38
1.3.45. Gunyetü'l-fetavâ	38
1.3.46. Ankaravî.....	38
1.3.47. Semhatü'l-ebrâr	39
1.3.48. Tahtâvî	39
1.3.49. el-Asl.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

İLAVELİ MECMUA-İ CEDİDE'DE YER ALAN EVLENME (NİKÂH) VE BOŞANMA (TALAK) İLE İLGİLİ FETVÂLARIN TRANSKRİBE VE NAKİLLERİN TERCÜMESİ

2. FETVÂLARIN METİNLERİ VE KAYNAKLARI	41
---	----

2.1. KİTÂBU'N-NİKÂH.....	41
2.1.1. Vekîl Ve Fuzûli'nin Nikâhı Hakkında.....	44
2.1.2. Velîler, Denklikler Ve Reddetme Hakkında.....	47
2.1.3. Bâbu'l-Muharremât	50
2.1.4. fi'l-Mehr.....	56
2.1.5. fîmâ li'z-Zevci ve'z-Zevceti	60
2.2. KİTÂBU'R-RADÂ.....	61
2.3. KİTABU'T-TALAK	67
2.3.1. Bâbu'r-Ric'at	70
2.3.2. Bâbu'l-Kinâyât.....	72
2.3.3. Bâbu't-Ta'lîk	73
2.4. KİTÂBU'L-BEYNÛNET	80
2.4.1. Bâbu'l-Hul'î.....	82
2.4.2. Bâbu'l-İddet.....	85
2.5. KİTÂBU'Z-ZİHÂR VE'L-ÎNÎN VE'L-ÎLÂ'	86
2.5.1. Bâbu Sübûti'n-Neseb.....	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FETVÂLARIN TAHLİLİ VE HUKUK-I AİLE KARARNAMESİ SONRASI UYGULAMADA DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN FETVÂLAR

3.1. FETVÂLARIN TAHLİLİ.....	88
3.1.1. Kitâbu'n-Nikâh	88
3.1.2. Vekîl Ve Fuzûli'nin Nikâhı Hakkında.....	91
3.1.3. Velîler, Denklikler Ve Reddetme Hakkında.....	92
3.1.4. Bâbu'l-Muharremât	93
3.1.5. fi'l-Mehr.....	95
3.1.6. fîmâ li'z-Zevci ve'z-Zevceti	97
3.1.7. Kitâbu'r-Radâ	97
3.1.8. Kitâbu't-Talâk.....	99
3.1.9. Bâbu'r-Ric'at	100
3.1.10. Bâbu'l-Kinâyât.....	101
3.1.11. Bâbu't-Ta'lîk	102

3.1.12. Kitâbu'l-Beynûnet	104
3.1.13. Bâbu'l-Hul'î.....	105
3.1.14. Bâbu'l-İddet.....	106
3.1.15. Kitâbu'z-Zihâr ve'l-Înîn ve'l-Îlâ'	107
3.1.16. Bâbu Sübûti'n-Neseb.....	107
3.2. 1917 TARİHLİ HUKUK-I AİLE KARARNAMESİNE GENEL BİR BAKIŞ	107
3.3. HAK'A GÖRE DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN FETVÂLAR.....	112
3.3.1. Kitabu'n-Nikah	112
3.3.2. Vekîl ve Fuzûli'nin Nikâhı Hakkında.....	113
3.3.3 Velîler, Denklikler ve Reddetme Hakkında.....	114
3.3.4. Kitabu't-Talak.....	117
3.3.5. Bâbu'l-Hul'î.....	118
SONUÇ	123
KAYNAKÇA.....	125

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.1. el-Bahru’r-Râik Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	18
Tablo 1.2. Dürer ve Gürer Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	19
Tablo 1.3. Hulâsa Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	20
Tablo 1.4. Keşfu’r-Remz Ale’l-Kenz Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	20
Tablo 1.5. ed-Dürrü’l-Muhtâr Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	21
Tablo 1.6. el-İhtiyâr Şerhü’l-Muhtâr Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	21
Tablo 1.7. Bidâye Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler	22
Tablo 1.8. Hidâye Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	22
Tablo 1.9. Mülteka’l-Ebhûr Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	23
Tablo 1.10. en-Nihâye Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	23
Tablo 1.11. Behce Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	24
Tablo 1.12. Sadruş-Şehîd Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	24
Tablo 1.13. Cevâhiru’l-Fetâvâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	24
Tablo 1.14. Fetavây-ı Kâdihân Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	25
Tablo 1.15. Gâyetü’l-Beyân Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	26
Tablo 1.16. Velvâlicî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	26
Tablo 1.17. el-Fetâva’l-Bezzâziyye Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	27
Tablo 1.18. Camiu’l-Fusûleyn Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	27
Tablo 1.19. Nûru’l-‘Ayn Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	28
Tablo 1.20. Münyetü’l-Müftî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	28
Tablo 1.21. Fetâva-i Tâtârhâniyye Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	28
Tablo 1.22. Tenvîru’l-ebâr ve Minâhu’l-Gaffâr Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	29
Tablo 1.23. Dürrü’l-Münteka Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	29
Tablo 1.24. İbn Melek Şerhu Mecmau’l-Bahreyn Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	30
Tablo 1.25. Fetâvâ-ı Atâullah Efendi Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	30
Tablo 1.26. Fethu’l-Kadîr Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	30
Tablo 1.27. Hindiyye Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	31
Tablo 1.28. Muhtârâtu’n-Nevâzil Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	31

Tablo 1.29. Bedâiu's-sanâi' Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	32
Tablo 1.30. Surretü'l-Fetâvâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	32
Tablo 1.31. Gâyetü's-Serûcî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	32
Tablo 1.32. en-Nütef fi'l-Fetâvâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	33
Tablo 1.33. el-Muhîtü'l-Burhânî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	33
Tablo 1.34. Kudûrî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	34
Tablo 1.35. Şerhu Kenzi'd-Dekâik Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	34
Tablo 1.36. el-Cevheretu'n-Neyyire Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	34
Tablo 1.37. Kuhistânî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	35
Tablo 1.38. Seyyid (Şerif Cürçânî) Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	36
Tablo 1.39. Mecme'u'l-Fetâvâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	36
Tablo 1.40. Muhîtü's-Serahsî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	36
Tablo 1.41. Müctebâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	37
Tablo 1.42. es-Sirâcu'l-Vehhâc Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	37
Tablo 1.43. Tenkîhü'l-Hâmidî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	37
Tablo 1.44. Feyzü'l-Kerekî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	38
Tablo 1.45. Gunyetü'l-fetavâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	38
Tablo 1.46. Ankaravî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	39
Tablo 1.47. Semhatü'l-Ebrâr Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	39
Tablo 1.48. Tahtâvî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	39
Tablo 1.49. el-Asl Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler.....	40
Tablo 3.1. İlâveli Mecmâ-i Cedîde'de Tezimizle İlgili Bablar ve Fetvâ Sayıları.....	118
Tablo 3.2. Şeyhülislamlar ve İlâveli Mecmua-i Cedîde Yer Alan Fetvâ Sayıları.....	120
Tablo 3.3. İlâveli Mecmuâ-i Cedîde'de Yer Alan Ve HAK'a Göre Uygulamada Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar.....	121

KISALTMALAR

a.s.	:Aleyhisselam
b.	:Bin
bk.	:Bakınız
c.	:cilt
çev.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	:Editör
HAK.	:Hukuk-i Aile Kararnâmesi
haz.	:Hazırlayan
hz.	:Hazreti
ö.	:Ölüm
thk.	:Tahkik
vb.	:ve benzeri

ÖN SÖZ

Aile, toplumun en küçük yapısı olmakla beraber sosyal kurumların en eskilerindedir. Aralarında evlilik ve kan bağı bulunan, eşler, çocuklar ve kardeşlerin oluşturduğu, toplum içindeki en küçük yapıdır. Bu yapının sağlam bir şekilde devamlılığının sağlanması, muhakkak belirli hak ve sorumlulukların yerine getirilmesine bağlıdır. Sözü geçen hak ve sorumlulukların hukuk sistemlerince düzenlenmesi gerekir. Bu sebeple geçmişten günümüze hukukçular “aile hukuku” alanına önemle eğilmiş, devletler temel yasalarında bu hususu düzenleyen hükümlere yer vermişlerdir. İslam Hukuku da aileye gerekli değeri vermiş ve aile fertleri arasındaki ilişkileri düzenleyen birçok kaideyi ana kaynakları ile belirlemiştir.

Aile İslam’da korunması gereken en önemli müesseselerden biridir. Korumanın en önemli yolu da erkek ve kadının nikâh bağı ile beraber bir hayat sürme isteklerini şahitler huzurunda beyan etmesidir. Nikâh bağı kadına ve kocaya ayrı ayrı sorumluluklar ve haklar getirir. Türk hukuk tarihi incelendiğinde Osmanlı hukuku İslam hukukunun uygulama alanı açısından uzun bir zamanı kapsar. Osmanlı aile hukuku uygulamalarının şeklini ve sistematüğünü bilmek için en iyi yol o dönemde verilen fetvâları incelemektir. Zira fetvâlar yaşayan toplumun karşılaştıkları dini ve sosyal sorulara verilen cevaplardır. Fetvâların incelenmesi sayesinde hukukun uygulama alanı hakkında daha sağlıklı bilgi edinilmiş olacaktır.

Çalışmamıza konu olan *İlâveli Mecmûa-i Cedîde* (R. 1326, H. 1329, M. 1911) derleme bir fetvâ kitabıdır. O dönemde yaşayan kişilerin meselelerine şeyhülislamın verdiği cevaplardan ve bu cevaplara kaynak olan nakillerden müteşekkildir. Fetvâlar kişiye özel verilmiş olsa da hem emsal olan konularda başka insanların da faydalanması hem de müftiler açısından kolaylık sağlaması için yazıya aktarılmıştır. Bizim çalışmamızın sınırı da *İlâveli Mecmûa-i Cedîde*’de yer alan nikâh (evlilik) ve talak (boşanma) ile ilgili verilen fetvâlardır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde fetvâ olgusunun tarihsel ve teorik arka planı incelenmiştir. Bu bölümde fetvâ olgusu ve Osmanlı Devleti’ndeki fetvâ uygulamaları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölüme *İlâveli Mecmûa-i Cedîde*’nin telif süreci ile başlanmıştır. Bunun akabinde

fetvâları veren on dokuz şeyhülislamın biyografileri ve fetvâlara kaynak teşkil eden fıkıh literatüründeki kırk dokuz eser hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm çalışmamızın omurgasını oluşturmaktadır. Bu bölümde verilen fetvâlar günümüz Türkçe'sine transkribe ve referans olarak gösterilen Arapça nakiller tercüme edilmiştir. Fetvâları verirken asıl metindeki bâb ve kitab başlıkları korunmuştur. Her bâb ve kitaptaki fetvâlar kendi içinde numaralandırılarak verilmiştir. Toplam on altı bâbda 211 fetvâ bulunmaktadır. Bu fetvâların 17 tanesi “Bu surette” diye başlayan bir önceki fetvâyla ilişkili olarak sorulmuş fetvâlardır. Beş tanesi de “Şeyhu'l-İslam'ın Görüşü” şeklinde bir girişle başlayan fetvâlardır. Ayrıca mecmuada yer alan hamişler dipnotta gösterilmiştir. Hamiş numarası bulunmayan hamişler ise hangi fetvâ ile ilgili olduğu belli olmadığı için ilgili olduğu bâba ya da kitap başlığının altında dipnot olarak verilmiş ve bu durumu belirten kısa açıklamalar yapılmıştır.

Üçüncü ve son bölüm, incelediğimiz fetvâlara mukayeseli bir bakışı ihtiva etmektedir. Bu mukayesemizi Hukuk-i Aile Kararnamesi (HAK) ile yapmış bulunmaktayız. HAK ile yapılan karşılaştırmanın bu tarz çalışmalar arasında bir özgünlük taşıdığı da belirtilebilir. Mecmûa'daki fetvâlar, İslam ve Türk aile hukuku tarihinde son derece önemli olan Hukuk-i Aile Kararnamesi (8 Muharrem 1336/25 Ekim 1917) maddeleri üzerinden yeniden incelenmiştir. Zira HAK ile geleneğin biraz da olsa dışına çıkılmış, sadece Hanefî mezhebine bağlı kalarak fetvâ vermenin ötesinde diğer mezheplerden de faydalanılmıştır. Bu şekilde hukuki sorunların çözümünde daha geniş bir hukuk perspektifine geçilmeye çalışılmıştır. HAK ile gayrimüslim halkın evlilik ve boşanma muamelelerinin kendi dinlerinin kurallarına göre düzenlenmesi gibi yenilikler de olmuştur.

Son bölümde, incelediğimiz fetvâlardan hangileri tarafından düzenlenen hükümlerin HAK ile değişikliğe uğradığı araştırılmış ve dört bâbta toplam 16 fetvâ ile düzenlenmiş hükümlerin yürürlükten kaldırıldığı tespit edilmiştir. Bu değişikliklerin bâblarını ve fetvâ sayılarını gösteren bir tablo hazırlanmıştır. Ayrıca İlâveli Mecmua-i Cedîde'de yer alan nikâh ve talak ile ilgili bâb ve fetvâ sayılarını ve Şeyhülislam'ın tezimiz ile ilgili kısımlarındaki fetvâlarını da içeren birer tablo sunulmuştur. Bu şekilde tezde transkribe edilen, HAK ile değişikliğe uğrayan hükümlerle ilgili fetvâlar ve bu fetvâları veren Şeyhülislam'ın fetvâ sayıları bütüncül bir surette tablo üzerinde de gösterilmeye çalışılmıştır.

Başlangıcından nihayete ereceğine değin tezimin hazırlanmasında destek ve katkılarını esirgemeyen ve kendilerine şükran borçlu olduğum kişileri anmazsam onlara haksızlık etmiş olurum. Bu noktada tezdeki eksiklikler yazar olarak şahsıma ait olmakla birlikte tezin belirlenme aşamasından bitimine kadar desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen danışman hocam Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR'a hususen teşekkür ederim. Tezin birçok aşamasında katkılarını esirgemeyen Arş. Gör. Abdullah Sıtkı İLHAN ve Arş. Gör. Hüseyin Taha TOPALOĞLU hocalarıma da şükranlarımı sunarım. Son olarak her konuda en büyük destekçim olan sevgili eşim, yol arkadaşım Yunus ÖZTÜRK'e teşekkür ederim.

Esra ÖZTÜRK

Çorum 2019

GİRİŞ FETVÂ KAVRAMININ TARİHSEL VE TEORİK ARKA PLAN

A. FETVÂ OLGUSU

a. Fetvânın Tanımı ve İlgili Olduğu Kavramlar

Fetvâ kelimesi, “genç, kavî” anlamına gelen “fetâ” kelimesinden türemiştir. Çoğulu fetâvâ ve fetâvî olup, sözlükte “bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” anlamına gelir. Verilen cevap ile bir mesele kuvvet kazanmış olduğu için bu cevaba fetvâ denilmiştir. Terim anlamı, “fakihin kendisine sorulan dini bir meseleye, yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hükümdür. Örfte ise, sorulan dini sorulara müftülerin verdiği yazılı cevaptır. Genel olarak bir tanım yapacak olursak “dini ilgilendiren meseleler hakkında müftünün verdiği genel cevap veya hükme fetvâ denilmektedir.”¹

Fetvâ ile ilgili olup fetvâ sürecinde bilinmesi gereken bazı başka kavramlar da mevcuttur. Fetvânın gerçek manada anlaşılabilmesi için bu kavramların bilinmesine ihtiyaç vardır. Bu kavramlar şunlardır; fetvâ verme ve açıklama işine “iftâ”, dini bir meselenin çözüme ulaşmasını istemesine “istiftâ”, cevap veren kişiye “müftî”, soru soran kişiye ise “müsteftî” denilmiştir. Ayrıca, fetvâ verirken müftünün ve fetvâ isterken müsteftinin bilmesi ve uyması gereken usul ve kurallara “âdâb’l-müftî” denilmektedir. Kendisine dayanılarak fetvâ verilmiş şer’î hüküm ve bir mesele hakkındaki bulunan farklı görüşlerden tercih edilen görüşe “müftâ-bih” denilmiştir. Son olarak, herhangi bir mesele hakkında farklı fihhi görüşlerden hangisinin fetvâyâ daha uygun olduğunu gösteren tabirlere ise “alâmâtü’l-iftâ” adı verilmiştir.²

Fetvânın yapısal açıdan incelenmesi neticesinde sözlü, yazılı ve beden diline bağlı olmak üzere üç farklı form söylenmektedir. Bunlar içerisinde en fazla görülen

¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstilâhâtü Fıkhîyye Kâmusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınları, t.y.), 1: 246 Fahrettin Atar, “Fetvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12 (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 486; Ebû'l-Ulâ Mardin, “Fetvâ”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 4 (İstanbul: MEB Yayınları, 1997), 582; Osman Şahin, *Fetvâ Âdâbı: Fetvâ İsteyen ve Verenlere Rehber* (Samsun: Ceylan Ofset, 2009), 30; Talip Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 21-22; Ahmet Yaman, *Fetvâ: Usûl ve Âdâbı*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 19-20.

² Bilmen, *Kâmus*, 1: 246; Atar, “Fetvâ”, c. 12, 487; Orhan Çeker, “İftâ ve Bir Fetva Defteri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 (1996): 35; Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 99; Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 22.

fetvâ örneği sözlü olanlardır.³ İlk müftü olarak kabul edilen Hz. Peygamber'in verdiği fetvâlar da sözlü olup daha sonra yazıya aktarılmıştır.

b. Fetvâ Kurumunun Tarihsel Gelişimi

Fetvâ kavramı İslam tarihi içinde oldukça mühim bir konuma sahiptir. Zira fetvâ veren kişi bir anlamda Allah'ın emirlerini insanlara duyurmak ve kapalı kalan, çözüme ulaşmayı bekleyen meselelere açıklık getirmek gibi mühim bir vazifeyi üstlenmiştir. Fetvânın tarihsel sürecine bakılırsa, bunu Hz. Peygamber dönemine dayandırmak ve beş dönem altında incelemek mümkün olacaktır. Bunlar; Hz. Peygamber Dönemi, Dört Halife Dönemi, Emeviler Dönemi, Abbasiler Dönemi ve son olarak Moğol İstilasası Sonrası Dönem'dir.⁴

Süreç incelediğinde görülecektir ki fetvâ görevini ilk yerine getirenler peygamberlerdir. Buldukları topluma Allah'ın emir ve yasaklarını anlatırken aynı zamanda kendilerine yöneltilen sorulara da cevap vermekle yükümlüydüler. Hususi manada fetvâ verme görevini ilk yerine getiren, yani ilk müftü Hz. Peygamber (s. a. s) kabul edilmiştir.

Hz. Peygamber hayattayken bazı sahabeler fetvâ vermiş, Hz. Peygamber ise onların bu tutumuna olumsuz bir tepki vermemiştir. Vefatının ardından ise Kur'an, sünnet ve ondan öğrendikleri usul ve içtihadla fetvâ verme vazifesini devam ettirmişlerdir. Sahabenin bazıları çok sayıda fetvâ verirken, bazıları hiç fetvâ vermemiştir, Çok sayıda fetvâ veren sahabe sayısı yedi olarak belirtilir. Bunlar; Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mesud, Hz. Aişe, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'dir. Orta sayıda fetvâ verenlerin sayısının yirmi, az sayıda fetvâ verenlerin sayısının ise yüz yirmi civarında olduğu söylenmiştir.⁵

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer halifelikleri döneminde sahabeyle istişareye büyük önem vermiş, bir mesele olduğunda onların rey ve içtihatlarından istifade etmişlerdir. Hz. Ebu Bekir döneminde valiler hem kadılık hem de müftülük görevini yerine getirirken, Hz. Ömer kendi döneminde sınırların genişlemesine bağlı olarak bu vazifeleri ayrı ayrı kişilere vermiştir. Ayrıca Hz. Ebu Bekir döneminde, vazifesi fihhi

³ Kaşif Hamdi Okur, *Fetvada Dil ve Üslup* (Ankara: Ay Yayınları, 2018), 11.

⁴ Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 25-30.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakki'in an rabbi'l-âlemin*, thk: Ebû Ubeyra Meşhûr b. Hasan Âl-i Süleyman (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzi, 1423), 2: 18; Bilmen, *Kâmûs*, 1: 305; Fahreddin Atar, "İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3 (1985): 25; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 107.

meseleleri araştırıp gözden geçirmek ve yöneltilen sorulara cevap vermek olan “ifta mahkemeleri” kurulmuştur.⁶ Ancak bu mahkemeler, kurumsal bir yapı arz etmemekte; danışma makamı gibi işlev görmektedir.

Fetvânın tarihsel süreci incelendiğinde üçüncü devir tabiîn dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde sahabeler farklı şehirlere gitmişler ve gittikleri yerlerde ilim faaliyetleriyle meşgul olarak talebe yetiştirmişlerdir. Sahabenin ilim terbiyesiyle yetişen tabiînden ileri gelenler sahabe tarafından fetvâ vermeye ehil olarak görülmüş ve kendilerine sorulan meseleler hakkında fetvâ vermişlerdir. Fetvâ teşkilatının resmi bir kimlik kazanması da Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz zamanında olmuştur.⁷

Emevi Devleti sonrası ise, müctehid imamlar ve taklid dönemi olarak iki alt başlıkta incelenmektedir. Müctehid imamlar dönemi, sünnetin tedvini, fıkıh ve fıkıh usulü eserlerinin yazıldığı ve pek çok eserin Arapça’ya tercüme edildiği, yani ilmi çalışmaların yoğun olduğu bir süreci ifade etmektedir. Adli işlere kadıların, dini işlere müftülerin bakması ilkesi konulmuş; ancak İmam Ebû Yusuf (ö. 183) Abbasi halifelerinden Harun Reşid zamanında hem müftü hem de kadılık yapmış ve “Kâdilkudât” unvanını almıştır.⁸ Bu dönemde Ebu Hanife (ö. 150/767), Malik b. Enes (ö. 179/795), İmam Şafî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Süfyan es-Sevri (ö. 161/778), Evzâî (ö. 157/774) gibi mezhep imamları yetişmiştir.⁹ Müctehid İmamlar sonrası ise taklid devri olarak adlandırılmış, İmam Muhammed ve İmam Yusuf gibi birçok müctehid âlim olmasına rağmen bu müctehidler usul açısından Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafî gibi müctehidlere tabi olmayı tercih etmişlerdir.

Fetvânın İslam medeniyeti içerisinde çok önemli bir konumda bulunduğu, onun sosyal hayat içindeki işlerliği incelendiğinde görülecektir. Zira fetvâ kurumunun bizatihi amacı, toplum içerisinde yeni gelişen hadiseler, usul ve kurallara uygun bir biçimde örfü ve maslahatı dikkate alarak cevaplar bulabilmektir ki bu da İslam toplumunun her zaman önemseydiği bir husus olmuştur. Fetvâ müessesesi İslam’ın ilk döneminden itibaren incelendiğinde fetvâ verme işinin daha çok ilmi ve dini bir görev olarak görüldüğü, Osmanlı Devleti uygulamalarına kadar kurumsal bir yapı haline gelmediği söylenmektedir.

⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: MEB Yayınları, 2004), 1: 617.

⁷ Fahreddin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı*, 122.

⁸ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, 1: 621.

⁹ Bk.: Bilmen, *Kâmûs*, 1: 370-391; Fahreddin Atar, “İfta Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3 (1985): 29; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 169-209, 211.

Osmanlı Devleti'ne kadar kurumsal bir yapının olmaması, fetvâ olgusunun belirli bir disiplin taşımadığı anlamına gelmemelidir. İlk dönemden itibaren fetvâ olgusuna verilen önem bazı alanlarda kendini göstermekte ve bu durum tam anlamıyla olmasa da örfi anlamda bir sistematiği barındırmaktadır. Bu sistematiğin izlerini özellikle fetvâ verende aranan nitelikler, fetvâ isteyeninin uyması gereken şartlar, fetvâ verme usulü gibi örfen yürürlükte olan birtakım koşulların olmasında gözlemleyebiliriz.¹⁰

B. OSMANLILARDA FETVÂ UYGULAMALARI

Bir İslam Devleti olan Osmanlı'da düzeni İslami kurallara göre sağlamak ve karşılaşılan yeni hayat hadiselerine şeriatın esasları dışına çıkmadan çözümler üretmek temel gayelerden biri olmuştur. İslam yaşayan bir dindir ve onun hukuki anlamda varlığını hissettiren en önemli husus güncel sorunlar karşısındaki üretkenliğidir. Bu üretkenliğin sağlandığı sistem ise fetvâ olgusudur. İslam devletlerinde fetvâ verme işinin farklı şekillerde varlığından söz edilmekle beraber kurumsal bir yapıdan bahsetmek çok sonralarda görülür. Çalışmamızın bu bölümünde “Müftülük ve Şeyhülislamlık” ve “Fetvâ Eminliği” ayrı başlıklar halinde değerlendirilecektir.

a. Müftülük ve Şeyhülislamlık

İslam dininde inanç ve amele dair ana konuları bilmek her Müslüman üzerine farz olmakla birlikte, bu ana konulara dair incelikleri veya karşılaşılan herhangi yeni bir mesele hususunda bunu ehil bir kişiye sormak Kur'an'ın emrettiği bir husustur. Zira Nahl Suresi 43. ayette “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorunuz” buyurulmuştur. İşte bunun tesisi için İslam Devletlerinde fetvâ makamı ve bu makamda bulunan ehil kimseler yer almıştır. Osmanlı devletinde fetvâ verme yetkisine sahip en yetkili kişi şeyhülislam, şeyhülislamın yaptığı vazifeyi taşrada yerine getiren kişi ise müftüdür. Bunun dışında kimi zaman resmi görevli olmadığı halde, halk tarafından ehil olduğu kabul görülen bazı kimseler de sorulan şahsi konularda fetvâ vermişlerdir. Fakat bunların bağlayıcılığı müstefti ile sınırlı kalan şahsi fetvâlardır.

¹⁰ Bu şartlarla ilgili müstakil bazı çalışmalar için bk.: Osman Şahin, *Fetvâ Âdâbı: Fetvâ İsteyen ve Fetvâ Verenlere Rehber* (Samsun: Ceylan Ofset, 2009); Ahmet Yaman, *Fetva Usulü ve Âdâbı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017); Kaşif Hamdi Okur, *Fetvada Dil ve Üslup* (Ankara: Ay Yayınları, 2018).

Osmanlı Devleti'nde fetvâ verme işini resmi olarak yapan iki çeşit müftü vardır. Bunlardan ilki ilmiye sınıfının en üst yetkilisi şeyhülislam, diğeri kenar müftüsü de denilen şeyhülislamı taşrada temsil eden müftülerdir. Taşra müftüleri de ilmiye sınıfına mensup ve şeyhüislama bağlıdırlar. Müftülerin görevlerini, uygulamalarını, hal ve davranışlarının teftişini, göreve tayin ve azillerini şeyhülislamlar sağlamışlardır. Müftülerin vazifesi halkın sorularına Hanefi mezhebine bağlı kalarak cevaplamaktır. Bunun dışında Mekke, Medine, Kudüs gibi şehirlerde ise Hanefi müftüsünün yanında Şafii, Maliki ve Hanbeli müftülerde tayin edilmiştir.¹¹

Şeyhülislam unvanının tarihte ilk defa onuncu yüzyılda müftülere saygı ve övgü maksatlı kullanıldığı görülmektedir. Bu tabir dışında Şemsü'l-İslam, Fahu'l-İslam, Nizamü'l-İslam gibi unvanlarında varlığından söz edilebilir.¹² Selçuklu Devleti döneminde her şehirde şeyhülislam bulunurdu. Osmanlı'da ise yalnızca merkezde bulunan, fetvâ vermekle sorumlu ve ilmiye sınıfının en üst yetkilisi olan kişiye "Şeyhülislam", taşrada şeyhüislama bağlı bulunan ve fetvâ verme sorumluluğu olan kişilere "müftü" denilmiştir. Bu sistem içerisinde müftüler de şeyhülislamın başkanlığında ilmiye sınıfına bağlıydılar.

Şeyhülisamlık unvanının Osmanlı Devleti içerisinde ne zaman kullanılmaya başlandığına, yani ilk şeyhülislamın kim olduğuna bakıldığında ihtilafli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ilk şeyhülislamın Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebalı'nın olduğunu söyleyen görüştür. Bu görüş Taşköprülüzâde ve Ali Emirî'ye aittir. İlk fetvâ verme yetkisi Osmanlı Devleti'nde Osman Gazi tarafından Şeyh Edebalı'ya verilmiş olduğundan ilk şeyhülislam Şeyh Edebalı'dır. Onun vefatının ardından Osman Gazi bu vazifeyi Tursun Fakih'e vermiştir. Ancak verilen fetvâ verme yetkisinin başka görevlerden ayrı olup olmadığı bilinmemektedir.¹³

Diğere görüşe göre ise, Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamı II. Murad'ın saltanatı devrinde yaşayan Mehmed Şemseddin Fenârî Efendi'dir. Bu görüşü

¹¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Dînî İdare Şeyhülisamlık", *Tartışılan Değerler Açısından Türkiye (Sempozyum 17-18 Haziran 1995)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 153-154; Seda Örsten, "Osmanlı Hukukunda Fetvâ", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2005), 23, 55-57.

¹² Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Şeyhülisamlık Müessesesi", *Diyanet Dergisi*, sy. 5 (1979): 292-293; Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Şeyhülisamlık Müessesesi", *Diyanet İlmî Dergi*, sy. 1 (1999): 1-2; Seda Örsten, "Osmanlı Hukukunda Fetvâ", 23.

¹³ Ekrem Sarıkçıoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Dînî İdare Şeyhülisamlık", 151; Ekrem Kaydu, "Osmanlı Devletinde Şeyhülisamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1977): 202; İsmail Yakıt, "Osmanlı İlmîye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 (1999): 31; Seda Örsten, "Osmanlı Hukukunda Fetvâ", 24.

benimseyenler Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, Ahmed Refik ve Süleyman Sadeddin gibi yazarlardır. Hezarfen Hüseyin Efendi'ye göre ise, Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam olan ilk kişi Fahrüddin-i Acemî Efendi'dir. O da II. Murad Devrinde yaşamış bir şeyhülislamdır. Fahrüddin-i Acemî Efendi'den önce fetvâ veren kişiler ise müderrislik, kadılık vb. görevleri de yapıyorlardı.¹⁴

Şeyhülisamlık için önceleri kadılık ve müderrislik yapmış (kazasker) kişiler arasından uygun bulunanlar seçilirken, Ebüssuud Efendi'den sonra adalet örgütünün en üst makamı olan Rumeli Kazaskerliği yapma koşulu getirilmiş ve artık bu şartı kendinde taşıyan kişilerden şeyhülislam seçilmiştir.

Genel olarak bakıldığında her birinin görev süreleri farklı olmakla beraber 131 şeyhülislam bu makama getirilmiştir. En uzun görev süresi olanlar ise Ebüssuud ve Zenbilli Ali Efendi'lerdir. Onlardan sonra ise Çatalcalı Ali, Yenişehirli Abdullah ve Hâlîdefendizâde Cemâleddin Efendi'ler gelir. Ancak bunun yanı sıra XVII ve XVIII. yüzyıllarda vazife başına gelen şeyhülislamların görev süreleri istisnalar haricinde bir iki yıl kadardır. Aynı dönem içinde Memekzâde Mustafa Efendi 13 saat, ikinci şeyhülislâmlığında Sâmânîzâde Ömer Hulûsi Efendi ise bir gün olmak üzere makamda kalanların olduğu da görülmektedir. Bu kadar kısa süreli şeyhülislamların varlığının yanı sıra göreve ikişer, üçer, dörder defa getirilen şeyhülislam da vardır. Bunlara dört defa bu makama gelen Sun'ullah Efendi ve üç defa şeyhülisamlık yapan Dürrîzâde Mustafa Efendi örnek verilebilir.¹⁵

b. Fetvâ Eminliği

Osmanlı Devleti'nde ve öncesinde kurulan diğer İslam Devletlerinde halkın dini meselelerinin halledilmesi için fetvâ olgusu her daim var olmuştur. Ancak kurumsal bir fetvâ müessesesinden bahsetmek Osmanlı Devleti döneminde mümkün olmaktadır. Bu

¹⁴ Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Şeyhülisamlık Müessesesi", 4-5; Yakıt, "Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar", 31-32; Ekrem Kaydu, "Osmanlı Devletinde Şeyhülisamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1977): 202-204; Seda Örsten, "Osmanlı Hukukunda Fetvâ", 24.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 173-204; J. H. Kramers, "Şeyhü'l-İslâm", *İslam Ansiklopedisi*, c. 11 (Ankara: MEB Yayınları, t.y.), 485-489; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Yayına haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Yeni Yazıya Aktaran: Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 6: 1758-1761; Yakıt, "Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar", 32-46; Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 39, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 91-96.

kurumsal yapı ilk dönemlerde Şeyhülislamlık, ardından da şeyhülislamlığa bağlı oluşturulan fetvâhane ve fetvâ eminliği yapısıyla sağlanmıştır.

Meşihat makamı içerisinde ayrı bir fetvâhanenin kurulmasını zorunlu kılan, ülke sınırlarının genişlemesiyle şeyhülislama sunulan fetvâ taleplerinin artmasıdır. Zira sınırlarla beraber sosyal hayat gelişmiş, halkın sade hayatı değişikliğe uğramış, dolayısıyla şeyhülislam sorulan hem şahsi hem idari sorulara karşı cevap verirken yardıma ihtiyaç duymuştur. Fetvâhanenin başı “fetvâ emini”dir. Fetvâ eminlerinin tayininde onların fıkıh bilgini ve sağlam karakterli kişiler olmasına özen gösterilmiştir.¹⁶

Şeyhülislamlar resmi olarak fetvâ verme vazifesinden dolayı, önceleri zamanının büyük kısmını halkın sorduğu sorularla geçirirler, bunun için de Osmanlı Devleti döneminde genellikle kendi oturdukları konağın belli bir bölümünü yahut kiraladıkları başka bir konağı fetvâ verme işini icra etmek maksatlı kullanırlardı. Daha sonra ise başka bürokratik vazifelerin de onlara verilmesiyle devlet meseleleriyle meşguliyetleri fazlaştığından ayrı bir mekân gereksinimi artmıştır. Ancak bu kurum için ilk dönemlerde ayrı bir mekân tahsis edilmemiştir. Daha sonra ise, II. Mahmud, Yeniçeri Ocağının lağvedilmesinin ardından, Ağakapısı'nın şeyhülislamların sürekli ikamet edecekleri fetvâhane olarak kullanılmasını emretmiştir. Bunun ardından yeniçerilerin bütün hatıralarını ve izlerini silmek amacıyla yeniçeri sözü yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye denilmesini, Ağakapısı yerine de fetvâhane sözünün söylenmesini buyurmuştur.¹⁷

Ağakapısı, Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla 22 Ekim 1827 tarihinden itibaren resmi olarak Şeyhülislamlık makamına tahsis edilmiştir. Bu bina zaman içinde pek çok yangına maruz kalmış, son olarak da şeyhülislamlığın kaldırılmasının ardından bugün kullanıldığı şekliyle İstanbul Müftülüğü'nün kullanımına sunulmuştur.¹⁸

Osmanlı Devleti'nde Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatından sonra fetvâ Eminliği kurulmuş, Osmanlı'nın sonuna kadar devam etmiştir. M. Vâmık Şükrü Altınbaş sayının kesinlik belirtmediğini belirterek meşihat makamına bağlı altmış dokuz

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk.: Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 60-119; Seda Örsten, “Osmanlı Hukukunda Fetvâ”, 23-24, 55-63.

¹⁷ Ferhat Koca, “Fetvahâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12 (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 496-497; Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 62.

¹⁸ Semavi Eyice, “Ağakapısı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 462-464; Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 60-63.

fetvâ emini tespit etmiştir. Fetvâ Eminleri arasında, Ataullah Mehmet Efendi ve Yenişehirli Abdullah Efendi gibi daha sonra şeyhülislam olanlar da vardır.¹⁹

Fetvâhanenin kuruluş zamanlarındaki yapısıyla alakalı pek bilgi olmamakla beraber, son zamanları hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Yapısından söz edecek olursak, fetvâhane pusula odası, fetvâ odası ve ilamat odası olmak üzere üç kısımdan oluşmaktaydı. Buralarda başında fetvâ emini bulunmakta, fetvâ emini muavini, i'lamat müdürü, i'lamat mümeyyizi, baş müsevvid, müsevvid gibi memurlar da görev yapmaktaydı. Bu görevlilerin seçilmesini şeyhülislam yapar ve padişah onayıyla atanırlardı.²⁰

Sözlü olarak fetvâ isteyenlere fetvâ odasından cevap verilirdi. Yazılı olarak istenirse bir takım bürokratik işlemler uygulanır sonrasında fetvâ yazılı olarak verilirdi. Öncelikle halktan gelen sorular pusula odasınca incelenir, sorulan soruları anlaşılır bir şekilde getirilir ve fetvâ odasına iletilirdi. Fetvâ odasına iletilen sorular müsevvidler tarafından fetvâ formuna çevirilir, mübeyyiz tarafından temize çekildikten sonra şeyhülislama sunulurdu. Şeyhülislam soruyu inceledikten sonra “talik kırması” adı verilen kendi el yazısıyla, meselenin kurgulanış şekline göre cevap verirdi. Cevaplarda “vardır” veya “yoktur”, “olur” veya “olmaz”, “gelir” veya “gelmez”, “meşrudur” veya “meşru değildir”, “caizdir” veya “caiz değildir” gibi kısa ifadeleri tercih ederdi. Daha sonra, bu fetvâlar yeniden fetvâ odasına gönderilir, özel deftere kaydedilerek fetvâ isteyen kişiye bir nüshası verilirdi.²¹

¹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 195-198; Koca, “Fetvahâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12, 497; Uriel Heyd, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine: Makaleler*, çev: ve der. Ferhat Koca (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 93; Koca, “Fetvahâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12, 497; Seda Örsten, “*Osmanlı Hukukunda Fetvâ*”, 58-59.

²⁰ Fetvahânenin yapısı ve işleyişi hakkında detaylı bilgi için bk.: Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 195-209; Koca, “Fetvahâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12, 496-500; Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 68-102; Seda Örsten, “*Osmanlı Hukukunda Fetvâ*”, 58-63.

²¹ Koca, “Fetvahâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12, 498; Okur, *Fetvada Dil ve Üslup*, 47.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLAVELİ MECMUA-İ CEDİDE’NİN TELİF SÜRECİ

ŞEYHÜLİSLAMLAR – FETVÂLARIN KAYNAKLARI

1.1. İLAVELİ MECMUA-İ CEDİDE’NİN TELİF SÜRECİ

Şeyhülislamlık makamına gelen fetvâ talepleri Fetvâhane’deki müsevvidler tarafından önce soru formuna getirilir daha sonra şeyhülislama cevabıyla beraber sunulurdu. Şeyhülislam bu fetvâyı onayladıktan sonra müsevvidler tekrar kontrol eder ve bir suretini Fetvâhane’de muhafaza edilen Mecmua-ı Cedîde adı verilen bir deftere kaydederlerdi. Bu sisteme göre verilen fetvâların az bir kısmı fihhi kaynaklarıyla yazılmış, fakat çoğunun kaynağı yazılmamıştır. Şeyhülislam Uryanizade Ahmed Es’ad Efendi’nin emri üzerine Fetvâ Emîni Mehmed Nuri Efendi başkanlığında beş- altı kişilik bir komisyon oluşturularak kaynakları verilmeyen bu fetvâların altına ilgili fihhi kaynaklar yazılmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan eser İstanbul’da 1299 senesinde *Mecmua-i Cedîde* adıyla basılmıştır.

Bu kitabın basımından sonra Fetvâhane’de insanların talepleri dolayısıyla verilen fetvâlarda ciddi bir artış olmuştur. Bununla beraber fetvâların referanslarının verilmesi de ihmal edilen bir husus halini almıştır. Bunun üzerine fetvâhane müsevvidlerinden Yakovalı Ali el-Murtaza, şeyhülislam Musa Kazım Efendi’nin izniyle verilen fetvâların kaynaklarını bularak ilgili fetvânın altına yazmış ve *Mecmua-i Cedîde* adlı esere ilave ederek *İlâveli Mecmua-i Cedîde* (R. 1326, H. 1329, M. 1911) adıyla yeniden neşretmiştir.

İlâveli Mecmua-i Cedîde sayfaları birbirinin devamı olan iki cilt halinde hazırlanmış, toplam 675 sayfadır. Eserin başında fihrist ve doğru yanlış cetveli bulunmaktadır. Kitapta Arapça yazılmış fetvâlar olmakla birlikte çoğunluğu Türkçe verilmiş fetvâlardır. Klasik fıkıh kitapları sistematığı gibi inanç konularıyla ilgili bir bölüm olan “el-Mesâilü’l-muallakati’l-i’tikâdiyyât” ile başlar ve “Kitâbü’t-Tahâret” ile devam eder.²²

²² Telif süreci hakkındaki bilgiler şu kaynaklardan hareketle derlenerek verilmiştir. Bk.: Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmûa-i Cedîde* (Dersaadet: y.e.y. 1326-1329), 2-3; Ferhat Koca, *Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi’nin Hayatı ve Fetvâları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 139-140.

1.2. İNCELENEN FETVÂLARI VEREN ŞEYHÜLİSLAMLAR

1.2.1. Pîrîzâde Muhammed Sâhib (ö. 1162/1748)

Osmanlı Devleti'nin altmış dördüncü şeyhülislamı olan Pirizade Muhammed Sahib Efendi 1674'te doğmuştur. Babası yeniçeri dergâhı ağalarından Piri Ağa'dır. Şeyh Süleyman Efendi, Tâhir Efendi ve Ahmed Efendi gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Şeyhülislâm Mirzazâde'nin hizmetinde bulunmuştur. Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin kitapçılık hizmetini yapmıştır. Feyzullah Efendi'nin tavsiyesiyle o esnada sadrazam olan Daltaban Mustafa Paşa'ya daha sonra da Râmi Mehmed Paşa'ya intisap etmiştir. Ardından ibtidâ-i hâric pâyesiyile Âlicân Medresesi'nde müderrisliğe başlamış ve pek çok medresede müderrislik yapmıştır. Selanik kadılığı ve Yenişehir ilçesi kadılığı vazifelerinden sonra Sultan I. Mahmut'un imamlığını ve şehzadelerin hocalığını yapmıştır. Daha sonra Bursa kadılığı yapmış ve Mekke payesini aldıktan sonra İstanbul kadılığı görevini ifa etmiştir. Anadolu ve Rumeli kazaskerliğinden sonra 4 Mart 1745'te vefat eden Feyzullah Efendizâde Seyyid Mustafa Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa tayin edilmiştir. Görevi bir yıl bir ay kadar sürmüş, daha sonra hastalığı sebebiyle 5 Nisan 1746'da ayrılmıştır. 25 Haziran 1749 tarihinde vefat etmiş Karacaahmet mezarlığında babasının kabri yanına defnedilmiştir.²³

1.2.2. Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi (ö. 1215/1800)

Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini babasından ve çevresindeki âlimlerden almış, önceleri müderrislik, ardından bazı yerlerde kadılık yaptıktan sonra nakibüleşraf olmuştur. Dürrîzâde ailesinden ilk nakibüleşraf olan Ârif Efendi'dir. Anadolu kazaskerliği pâyesini aldıktan sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Şeyhülislâm Arapzâde Atâullah Efendi'nin ölümü üzerine 1785'de şeyhülislâm olmuş, beş buçuk ay görev yaptıktan sonra 1786'da azledilmiştir. Daha sonra 1792'de III. Selim tarafından ikinci defa şeyhülislâmlığa getirilmiştir. Altı

²³ Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972), 128-129; Mehmet İpşirli, "Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 10 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 37; Tahsin Özcan, "Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 34 (İstanbul: TDV Yayınları 2007), 288-290; Tahsin Özcan, "Nesiller Boyu Üsküdarlı Bir Şeyhülislam Ailesi: Pirizâdeler", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler (1-5 Kasım 2007)*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Görsel Dizayn Ofset Matbaacılık, 2008), 2: 379-390.

yıl süren görevi sonunda azledilmiş ve 1800’de vefat etmiştir. Dürrîzâde Ârif Efendi’nin *Netîcetü’l-fetâvâ* adlı eseri basılmıştır.²⁴

1.2.3. Mehmed Zeynelâbidîn Efendi (ö. 1239/1823)

İstanbul’da dünyaya gelen şeyhülislamın doğum tarihi hakkında 1747’den 1759’a kadar farklı tarihler verilmektedir. Zeynelâbidin Efendi’nin dedesi Halep kadılığı yapmış Surre Emîni Hacı İbrahim Efendi’dir. Babası ise müderris ve hassa tabibi olan Mehmed Said Efendi’dir. Annesinin babası ise şeyhülislam olan Küçük Çelebizade İsmail Asım Efendi’dir. Bu sebeple kendisine Çelebizade Hafidi denilmiştir. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Üsküdar ve Edirne mollalığı yapmış, akabinde Mekke ve İstanbul payesini elde etmiş ve 1815’de Şeyhülislam olmuştur. Üç yıla yakın şeyhülisamlık yaptıktan sonra azledilip Bursa’ya gönderilmiş; affedildikten sonra İstanbul’a dönmüştür. *Sicilli-i Osmani*’de 1821 de vefat ettiği söylene de genel kanaat 1824’de vefat ettiği yönündedir.²⁵

1.2.4. Arapzade Mehmed Ârif Efendi (ö.1242/1826)

1740 yılında doğmuştur. Şeyhülislam Ataullah Efendi’nin oğludur. Mekke ve İstanbul kadılığı yapmış, daha sonra Anadolu ve ardından Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir. 1808 yılında Şerifzâde Mehmed Atâullah Efendi’nin yerine Ârif Efendi şeyhülislâm olmuş ve görevi yirmi beş gün sürmüştür. Taht mücadeleleri ve devlet meseleleri ile geçen bu yirmi beş günlük görevin ardından azledilmiştir. Hayatının geri kalanını talebe yetiştirerek geçirmiştir.²⁶

1.2.5. Dürrîzâde es-Seyyid Abdullah (ö. 1244/1828)

Şeyhülislâm Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi’nin oğlu olan Abdullah Efendi 1183’te İstanbul’da dünyaya gelmiş, öncelikle babasından ve dönemin ileri gelen

²⁴ Altunsu ölüm tarihi olarak 1810 yılını vermektedir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, 167; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 156-157; Saffet Köse, “Netîcetü’l-Fetâvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 33 (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 26-27; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara TDV Yayınları, 2013), 352.

²⁵ Mehmed Süreyya, *Sicilli-i Osmani*, 5: 1712; Ahmet Rif’at, *Devhatü’n-Nukaba: Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram ve Nakibüleşraflar*, Haz: Hasan Yüksel, M. Fatih Köksal (Sivas: y.e.y, 1998) 111- 112; Tahsin Özcan, “Zeynelâbidin Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44 (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 366-367.

²⁶ Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 173-174; Mehmet İpşirli, “Arapzade Mehmed Arif Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 331.

alimlerinden tahsil görmüştür. 1196'da icâzet alarak müderrislik hakkını kazandıktan sonra sırasıyla İzmir ve Galata kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra kendisine Mekke kadılığı pâyesi verildi. Daha sonra İstanbul kadılığı ve Anadolu kazaskerliği pâyelerini almıştır. Anadolu kazaskerliği ve nakibüleşraflık vazifelerinden sonra 21 Kasım 1808'de şeyhülislâmlığa getirilmiştir. Görev süresi bir yıl on aydır. Ancak yaşanan bazı siyasi sebeplerden dolayı 22 Eylül 1810'da azledilmiş, yerine üçüncü defa Sâmânîzâde Ömer Hulûsi Efendi getirilmiştir. 12 Haziran 1812'de Hulûsi Efendi'nin azli üzerine ikinci defa şeyhülislâmlık vazifesi verilmiş ve bu görevi üç yıla yakın bir süre devam etmiştir. Fakat daha sonra yeniden azledilmiştir. 1 Aralık 1828'de vefat etmiş ve Karacaahmet mezarlığına defnedilmiştir.²⁷

1.2.6. Yasincizade Abdülvehhab (ö.1249/1833)

Seyyid Mustafa Efendi'nin torunu, Seyyid Osman Efendi'nin oğludur. Dedesi Seyyid Mustafa Efendi'nin Ayasofya Camii'nde "yâsînhan" olmasından dolayı Yâsincizâde lakabıyla anılmıştır. Enderûn-ı Hümâyun'a girmiş ve Gelenbevî İsmâil Efendi'den aklî ve naklî ilimleri okumuştur. Bir süre müderrislik yapmış ardından da kadılık yapmaya başlamıştır. İlk önce Selânik kadısı olmuş daha sonra bilâd-ı erbaa kadılığı pâyesini elde etmiş ve ardından kendisine Mekke ve İstanbul kadılığı pâyesi verilmiştir. Sırasıyla Anadolu kazaskerliği (1816) ve nakibüleşraflık (1818) görevlerine tayin edilmiş, ardından Rumeli kazaskerliği payesini almıştır. 28 Mart 1821'de Halil Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa getirilmiş ve bu görevi bir buçuk yıldan fazla sürdürmüş ve azledilmiştir. 6 Mart 1828'de, Mehmed Tâhir Efendi'nin yerine ikinci defa şeyhülislâmlığa getirilmiş ve beş yıla yakın bir süre bu makamda kaldıktan sonra yaşlılığı sebebiyle vazifesine son vermiştir. Kendisinin *Hulâsatü'l-bürhân fî itâati's-sultân* adında hadise dair bir risâlesi vardır.²⁸

²⁷ Mehmet İpşirli, "Dürrîzâde Abdullah Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 10 (İstanbul, TDV Yayınları, 1994), 36-37; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali* (İstanbul: Medrese Yayınları, t.y.) 1: 10; İlhami Yurdakul, "Şeyhülislam Dürrîzâde Abdullah Beyefendi ile Şeyhülislam Medenî Mehmet Nuri Efendi'nin Hilafet Hakkında Muhtıraları", *DİVAN*, sy. 6 (1999): 235-248.

²⁸ Mehmet İpşirli, "Abdülvehhab Efendi, Yasincizade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) 285-286; Uğur Baboğlu, "Yasincizâde Abdülvehhab Efendi ve Hulâsatü'l-Bürhân fî Itâati's-Sultan Adlı Risalesi", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), 37-40.

1.2.7. Sıdkızâde Ahmed Reşîd Efendi (ö. 1250/1834)

I. Abdulhamid dönemi devlet adamlarından Mehmed Sıdkı Efendi'nin oğlu olan Ahmed Reşîd Efendi 1758 yılında doğmuştur. İlk olarak müderrislik yapmış, ardından İzmir, Mekke ve İstanbul kadılıklarında bulunmuştur. Bir defa Anadolu kazaskerliği iki defa Rumeli kazaskerliği yapmış daha sonra Yasincizade'nin azli üzerine 1822'de şeyhülislam olmuştur. On bir ay şeyhülisamlık görevinde bulunan Ahmed Reşîd Efendi bazı sebeplerden dolayı da 1823'de azledilmiştir. Hayatının geri kalanını Rumelihisarı'ndaki yalısında geçirmiş, 20 Ekim 1834'te vefat etmiş ve vasiyeti üzerine Eğrikapı civarındaki Toklu Dede Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁹

1.2.8. Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi (ö. 1262/1846)

Asım Efendi I. Abdulhamit ve III. Selim dönemi şeyhülislamlarından Mekki Mehmed Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğmuş ve özel tahsili bittikten sonra hariç derecesiyle ilmiye mesleğine girmiştir. Sırasıyla Galata, İstanbul kadılığı, Rumeli kazaskerliği yapmış; 1818'de getirildiği şeyhülisamlık görevinden 1819'da azledilmiştir. 1823'de şeyhülisamlığa getirilmişse de 1825'de tekrar azledilmiştir. Asım Efendi son olarak 1833'de yeniden şeyhülislam olmuş ve bu vefatına kadar sürmüştür. 1846 yılında vefat ettikten sonra babasının yanına defnedilmiştir.³⁰

1.2.9. İsmet Beyzâde Ârif Hikmet Beyefendi (ö. 1275/ 1858)

Dedesini I. Abdülhamid devri vezirlerinden Reîsülküttâb Râif İsmâil Paşa, babası ise III. Selim devri kazasker ve nakîbüleşraflarından İbrâhim İsmet Bey olan Arif Hikmet Bey İstanbul'da doğmuştur. Öncelikle müderrislik payesini alarak ilmi çalışmalarına başlamış daha sonra sırasıyla Kudüs, Mısır ve Medine kadılıklarında bulunmuştur. Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi'nin vefatı üzerine 1846'da şeyhülislâm tayin edildi. Bu görevde yedi buçuk yıl kadar kaldıktan sonra bazı sebeplerden dolayı azledildi. Ender bulunan eserlerden meydana gelen bir kütüphaneye de sahip olan Ârif Hikmet Bey, bunlardan 5000 kadarını Medine'de Mescid-i Nebevî'nin kible tarafında

²⁹ Mehmet İpşirli, "Ahmed Reşîd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 122-123; Dursun Görmez, "Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbi Adlı Eseri (inceleme-metin)", (Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi 2008), 5-12.

³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 192; Ahmet Refik Altınay, *İlmiye Salnamesi* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334) 580- 582; Ahmed Rıfat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl* (y.y.: y.e.y., t.y.), 124-125; Mehmet İpşirli, "Asım Efendi, Mekkizade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 478.

inşa ettirdiği, bugün de kendi adıyla anılan kütüphaneye vakfetmiştir. Süleymaniye Camii yakınında Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla bir hukuk mektebi açılmasını sağlamıştır. Son devir Osmanlı’ da önemli bir âlim olması yanında şair ve tezkire yazarıdır.³¹

1.2.10. Mehmed Sâdeddin Efendi (ö. 1283/1866)

Müderriş Abdulhamid Efendi’nin oğludur ve Hoca Sâdeddin Efendi’nin soyundan gelir. Tahsilini tamamladıktan sonra pek çok kazada kadılık yapmış ve birçok devlet kadamesinde görev almıştır. Ardından Sultan Abdülmecid’in takdirini kazanan Sâdeddin Efendi, Meşrepzâde Ârif Efendi’nin vefatı üzerine 1858’de şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Meşihat görevi sırasında Sâdeddin Efendi Tetkikât-ı Şer’iyye Meclisi adıyla bir heyet teşkil etmiştir. Şeyhülislâm olarak Abdülaziz’in cülûs törenine katılan Sâdeddin Efendi, beş yıla yakın görevde kaldıktan sonra, Osmanlı eğitim sisteminde çok sıkıntılı bir uygulama olan bir ruûs imtihanı sonrasında 1863’te görevden alınmış ve yerine Âtîfzâde Hüsâmeddin Efendi getirilmiştir. Azlinden sonra iki buçuk yıl sonra 1866’da vefat etmiştir.³²

1.2.11. Ömer Hüsâmeddîn (ö. 1288/1871)

Son devir Osmanlı âlimlerindedir. Reîs-ül-küttâb Âtîfzâde Mehmed Celâleddîn Efendi’nin torunu, üçüncü Selim Hân zamanı ulemâsından Cemâl Efendi’nin oğludur. Âtîfzâde Hüsâmeddin Efendi olarak tanınır. Küçük yaşlarında ilim tahsiline başlamış zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrenmiştir. Pek çok medresede talebe yetiştirmiş ayrıca çeşitli vazifelerde bulunmuştur. Mehmed Sâdeddin Efendi’nin şeyhülislâmlıktan azledilmesinden sonra yerine Hüsâmeddin Efendi getirilmiştir. İki sene 9 ay 10 gün şeyhülislâmlık vazifesini yerine getirmiştir. 1871 senesinde İstanbul’da vefat etmiş olup Üsküdar’da dedelerinin kabrinin bulunduğu yere defnedilmiştir.³³

³¹ Mustafa L. Bilge, “Arif Hikmet Bey, Şeyhülislam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 365-366; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen (y.y.: Meral Yayınları, t.y.), 1: 276.

³² Mehmet İpşirli, “Sâdeddin Efendi, Mehmed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 35 (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 388-389; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması İlmîye Ricalinin Teracim-i Ahvali* (İstanbul: Milli Gazete Yayınları, t.y.), 4-5: 66.

³³ Mehmet İpşirli, “Hüsâmeddin Efendi, Âtîfzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 18 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 513.

1.2.12 Mehmed Refik Efendi (ö. 1289/1872)

Haciabdiç ailesine mensup Ali Efendi'nin oğlu olan Mehmed Refik Efendi Bosna'da Rogatica'da doğmuştur. 1840'ta bir süre fahrî olarak Evkaf Teftişi Kalemi'nde, ardından meşihata bağlı Fetvâhâne'de çalışmıştır. Daha sonra İstanbul'daki Eyüp Mahkeme-i Şer'iyyesi'ne kadı tayin edilmiş ve bu görevi üç yıl sürdürmüş, ardından Varna kadılığı yapmıştır. Önce meşihata bağlı yüksek fetvâ makamında kalem kâtipliğine, ardından fetvâ emini makamına bizzat Şeyhüislâm Mekkîzâde Mehmed Âsım Efendi tarafından tayin edilmiştir. Mehmed Refik Efendi 9 Ağustos 1866 şeyhüislâm olmuş, bir yıl dokuz ay dokuz gün görevine devam etmiş ve 30 Nisan 1868'de azledildi.³⁴

1.2.13. Hasan Fehmî (ö. 1298/1881)

İlgınlı Osman Efendi'nin oğlu olup Akşehir'de doğmuştur. İlk tahsilini Akşehir'de yaptıktan sonra öğrenimine Konya'da devam etmiş, daha sonra İstanbul'a gidip, Vidinli Mustafa Efendi'nin derslerine katılmıştır. Sultan Abdülaziz Han'a muallimlik yapmıştır. 1868'de Hacı Mehmed Refik Efendi'nin Meclis-i Âlî üyeliğine seçilmesiyle boşalan şeyhüislâmlık makamına tayin edilmiş, böylece Hoca Sâdeddin ve Seyyid Feyzullah Efendi'den sonra muallim-i sultânî ve şeyhüislâm unvanlarını birlikte taşıdığı için "câmiu'r-riyâseteyn" unvanını alan üçüncü ve sonuncu şeyhüislâm olmuştur. Abdülaziz Han'ın tahttan indirilmesinden sonra Medine'de ikamete memur edilmiş ve 1881'de Medine-i Münevvere'de vefat etmiştir. *Riyaz-ı Hakaniye*, *Resail-i İmtihaniyye*, *Ahkâm-ı Mer'iyye* ve *Aziziye* ve *Şerhi Yusufiye* adlı basılmış eserleri mevcuttur.³⁵

1.2.14. Ahmed Muhtâr (Molla Bey) (ö. 1300/1882)

Eski sadrazamlardan Koca Yûsuf Paşa'nın torunu, ulemâdan Mahmud Bey'in oğludur. Hâfız Ahmed Efendi'den icazet almış ayrıca Evliya Hoca, Arab Hoca ve Hızır Ağazâde Said Bey'den de dersler okumuştur. Birçok unvan alıp çeşitli devlet kademelerinde görev aldıktan sonra 17 Eylül 1871'de Sadrazam Mahmud Nedim

³⁴ İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkanı* (İstanbul: Türkiye Yayınları, t.y.), 155; Muhammed Aruçi, "Mehmed Refik Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 28 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 517-518.

³⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 243-244; Mehmet İpşirli-İlyas Çelebi, "Hasan Fehmi Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16 (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 320-322.

Paşa'nın gayreti ile şeyhülislâm olmuştur. Ahmed Muhtar Beyefendi'ye ikinci görev olarak Evkaf-ı Hümâyün nâzırlığı da verilmiştir. 5 Kasım 1872' de şeyhüislamlık vazifesinden ayrılmıştır. 18 Nisan 1878'de ikinci defa Ahmed Muhtar Beyefendi'ye şeyhüislamlık verilmiş, 4 Aralık 1878'de görevinden ayrılmıştır. İki kez şeyhülislâmlik makamında bulunana Ahmed Muhtâr'ın toplam görev süresi bir yıl dokuz ay kadardır.³⁶

1.2.15. Uryânîzâde Ahmed Es'ad Efendi (ö. 1306/1889)

II. Mahmud dönemi kadılarında Mehmed Said Efendi'nin oğlu olan Esad Efendi İstanbul'da doğmuştur. Kilisli âlim Osman el-Uryânî'nin soyundan geldiği için Uryânîzâde lakabıyla anılır. Ahmed Esad Efendi fetvâhâne yazıcıları arasına katıldıktan sonra 1853'te Eyüp, bir yıl sonra Üsküdar ve 1855'te tekrar Eyüp kadılıklarında bulunmuştur. Ertesi yıl bilâd-ı hamse pâyesiyile Edirne kadısı ve 1858'de Medine kadısı olmuştur. Başka birçok önemli görevde bulunan Esad Efendi Şeyhülislam Ahmed Muhtar'ın vazifesinden ayrılmasının ardından 1878'de şeyhülislam tayin edilmiş ve 1889'da görevini sürdürmekteyken vefat etmiştir.³⁷

1.2.16. Ömer Lütfî Efendi (ö. 1314/1897)

Bodrum'da doğmuş ve ilk eğitimini de memleketinde almıştır. Hacı Ömer Efendi'nin torunu, Hacı Mehmed Efendi'nin oğludur. İstanbul'a gelerek eğitimine devam etmiş, bir süre müderrislik yapmış, Tophane müftülüğü ve Tophane azalığı vazifelerinde bulunmuştur. Anadolu kazaskeri olmuş, Rumeli kazaskerliği pâyesini almadan Uryânîzâde Esad Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa getirilmiştir. İki yılı aşkın bir süre görev yaptıktan sonra 1891'de şeyhülislâmlıktan azledilmiştir.³⁸

1.2.17. Çelebîzâde Hüseyin Hüsni Efendi (ö. 1330/1912)

İstanbul'da doğan Hüseyin Hüsni Efendi, Diyarbakırlı Molla Çelebi torunlarından Mehmed Hamdi Efendi'nin torunu, Erzurumlu İbrâhim Rüşdü Efendi'nin

³⁶ Mehmet İpşirli, "Ahmed Muhtar Beyefendi, Molla Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 105; Mustafa Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 16 (2002): 116.

³⁷ Altınay, *İlmiye Salnamesi*, 609-611; Ş. Tufan Buzpınar, "Es'ad Efendi, Uryanizade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 11 (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 346.

³⁸ Tahsin Özcan, "Ömer Lütfî Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 34 (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 74-76, Fahri Maden, "Şeyhülislam Ömer Lütfî Efendi", *History Studies*, sy. 3 (2013): 175-178.

oğludur. Çelebizâde unvanını da Molla Çelebi'den almıştır. Evkaf-ı Hümayun Kadılığı, Yemen müfettişliği gibi hizmetlerde bulunduktan sonra meşihat makamına getirilmiştir. 1912 vefat ederek Cerrahpaşa Camii hazîresinde babasının kabrinin yanına defnedilmiştir.³⁹

1.2.18. Hâlidefendizâde Muhammed Cemâleddin (ö. 1337/1919)

Kazasker Şeyh Yûsuf Efendi'nin torunu ve kazasker Hâlid Efendi'nin oğludur. İstanbul'da dünyaya gelmiş ve babası dâhil pek çok hocadan ders almıştır. Bazı görevlerde bulunduktan sonra 1878'de meşihat mektupçusu olmuş ve kendisine İstanbul müderrisliği, Sahn-ı Semân, bilâd-i hamse, Haremeyn, İstanbul kadılığı, Anadolu kazaskerliği ve Rumeli kazaskerliği gibi birçok paye verilmiştir. Rumeli kazaskerliği payesiyle meşihat mektupçusu olmuş, ardından da 4 Eylül 1891'de Ömer Lutfi Efendi'nin yerine şeyhülislâm tayin edilmiştir. II. Abdülhamid içinde bulunduğu şartlardan dolayı güvenini kazanan Cemâleddin Efendi'yi uygulanan ilmiye geleneğinden farklı olarak mektupçuyken şeyhülislamlığa getirmiştir. Cemâleddin Efendi hükümetin bir üyesi olarak memleket meseleleriyle yakından ilgilenmiş ve uzun zaman hizmet vermiştir. 1909'da kabine değişikliği sırasında şeyhülislâmlıktan istifa etmiş fakat 22 Temmuz 1912'de tekrar göreve getirilmiş, Gazi Ahmed Muhtar ve Kâmil paşaların sadâreti dönemlerinde altı ay kadar vazifesini sürdürmüştür. Cemâleddin Efendi 4 Nisan 1919'da vefat etmiştir.⁴⁰

1.2.19. Mûsa Kâzım Efendi (ö. 1338/1920)

Musa Kazım Efendi 1275'te Erzurum ilinin Tortum ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenim hayatına burada başlamış daha sonra Balıkesir'e dedesi Nureddin Efendi'nin yanına giderek tahsiline devam etmiştir. Sonrasında İstanbul'a gelerek eğitim görmüştür. 1888'de icazetini almış ve imtihanı kazanarak müderris olup ve Fâtih Camii'nde ders vermeye başlamıştır. Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Sultani, Daru'l-Fünûn, Daru'l- Muallimin gibi medreselerde müderrislik vazifesinde bulunmuştur. Ayrıca Bab-ı Meşihat Tedkik-i Müellefat Meclisi'nde, Maarif Nezareti'ne bağlı Meclis-i Kebir-i İlmî'de ve Meclis-i A'yân'da üyelik yapmıştır. Ocak 1910'da kurulan Sadrazam

³⁹ Mehmet İpşirli, "Hüseyn Hüsnu Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 18 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 552-553; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 336.

⁴⁰ Mehmet İpşirli, "Cemâleddin Efendi, Hâlidefendizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 7 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 309-310; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 3: 140.

İbrâhim Hakkı Paşa hükümeti döneminde ilk defa şeyhülislamlığa getirilmiştir. Ardından sırasıyla 1911’de Sadrazam Said Paşa, 1916’da Sadrazam Said Halim Paşa ve 1917 tarihinde teşkil edilen Talat Paşa hükümetleri dönemlerinde tekrar şeyhülislâmlık vazifesini ifa etmiştir. Dört defa şeyhülislâmlık vazifesi yapan Musa Kazım Efendi’nin görev süresi toplam beş yıl bir ay dört gündür. Damad Ferid Paşa hükümeti tarafından İttihat ve Terakkî Cemiyeti liderlerinin tutuklanmasının ardından arkadaşlarıyla birlikte Bekirağa bölüğünde hapsedilmiştir. 1919 tarihinde on beş yıl kürek cezası verilmiştir. Fakat Sultan Vahdeddin tarafından cezası üç yıl sürgüne çevrilmiştir. Edirne’de sürgün olduğu sırada 1920’de vefat etmiştir. Musa Kazım Efendi’nin pek çok eseri ve makalesi bulunmaktadır.⁴¹

1.3. FETVÂLARIN FIKIH LİTERATÜRÜNDEKİ KAYNAKLARI

1.3.1. el-Bahru’r-râik

Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Nüceym el-Mısırî (ö. 970/1563)’ye ait olan bu eser, Ebü’l-Berekât en-Neseî’nin (ö. 710/1310) Hanefî fikhına dair *Kenzü’l-dekâik* adlı eserinin önemli şerhlerinden birisidir. İbn Nüceym, eseri, icare-i fâside konusuna kadar getirmiş ve Muhammed b. Hüseyin et-Tûri tamamlamıştır. İbn Âbidîn *Minhatü’l-Halik ‘ale’l-Bahri’r-râ’ik* adıyla bir haşiye yazmıştır. İbn Nüceym atıflarda bulunduğu kaynakların bir listesini kitabın başında vererek, Hanefî fıkıh kitaplarının bir nevi özetini de yapmış olur. Eserin başında fıkıh teriminin tanımı yapılmaktadır. Aynı zamanda şeri delillerden çıkarılan hükümler, bu hükümlerin hukuki vasıfları ve İslam hukukunun kaynaklarına dair bir tahlil bulunur. Eserde mezhep imamlarının, onların öğrencilerinin görüşlerine de yer verilir ve kabul gören ictehad belirtilir.⁴² Eser 11 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.1. el-Bahru’r-Râik Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu’n-Nikâh	50, 51	2
2. Bâbu’l-Muharremât	68 (2), 69, 70, 73 (2), 74	7

⁴¹ Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi, *Külliyât: Dîni ve İctimâî Makaleler*, sad. ve haz.: Ferhat Koca (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 13-40; Koca, *Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi’nin Hayatı*, 29-70; Ferhat Koca, “Mûsâ Kâzım Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 31 (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 221-222; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 233-237.

⁴² Ahmet Yaman, “Kenzü’l-Dekâik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25 (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 261-262; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 254.

3. Kitâbu'r-Radâ	78	1
4. Bâbu'l-İddet	124	1

1.3.2. Dürer ve Gürer

XV. yüzyıl Osmanlı hukukçusu olan ve uzun süre kadılık ve kazaskerlik yapan Molla Hüsrev, (ö. 885/ 1480) Hanefî fıkıh kitaplarına dayanarak *Gureru'l-ahkâm*'ı hazırlamıştır. Bu eser kısa ve anlaşılır hükümlerden oluştuğundan kadılar tarafından uzun bir süre başvurulmuş yarı resmi bir hukuk metni işlevini görmüştür. Daha sonra ise müellif bu kitabını şerh ederek *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureru'l-ahkâm* adlı eserini meydana getirmiştir. Eser 10 Nisan 1473'de (12 Zilkade 877) telif edilmeye başlanmış eser, 1 Ağustos 1478'te (2 Cemâziyelevvel 883) bitirilmiştir. Eser Hanefî mezhebinin muteber görüşleri esas alınarak telif edilmiş olup tertibi de diğer fıkıh kitapları gibidir. "Kitâbü't-Tahâre" ile başlar ve "Kitâbü'l-Vasiyye" ile sona erer. Böylece İslam fikhının ibadet ve muamelata dair tüm meselelerini toplamış olur. Eser 23 defa kaynak olarak gösterilmiştir.⁴³

Tablo 1.2. Dürer ve Gürer Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	51, 54	2
2. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	59, 60, 61, 63	4
3. Bâbu'l-Muharremât	65, 69, 73	3
4. fi'l-Mehr	74, 75, 76 (2)	4
5. Kitâbu'r-Radâ	82, 89 (3)	4
6. Kitâbu't-Talak	93	1
7. Bâbu'r-Ric'at	98	1
8. Bâbu't-Ta'lik	105	1
9. Kitâbu'l-Beynûnet	116	1
10. Bâbu'l-Hul'i	122	1
11. Bâbu'l-İddet	123	1

1.3.3. Hulâsa

482/1090 yılında Buhara'da doğan İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdırreşîd el-Buhârî ö. 542/1147 yılında vefat etmiştir. Meselede müctehid olarak bilinmekte olan Buhârî, Kâdihân'dan fıkıh tahsil etmiş Hanefîlerin önemli âlimleri arasında yer

⁴³ Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-Hükkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 10 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 27-28; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 204.

almaktadır. *Hülâsatu'l-fetâvâ* Hanefî ulema tarafından kaynak kabul edilmiş meşhur fetvâ kitaplarındandır.⁴⁴ Eser 6 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.3. Hülâsa Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	52, 54	2
2. Vekîl Ve Fuzûli'nin Nikâhı	55	1
3. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	60	1
4. Bâbu'l-Muharremât	72	1
5. Bâbu'l-Hul'î	121	1

1.3.4. Keşfu'r-remz ale'l-kenz

Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Muhammed el-Haseni (el-Hüseyni) el-Hamevi el-Mısri'ye (ö.1098/1687) aittir. Molla Miskîn Muînüddîn Muhammed b. Abdillâh (İbrâhîm) el-Ferâhî el-Herevî'nin (ö. 954/1547) Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye ait *Kenzü'd-dekâik*'e yaptığı şerhinin haşiyesidir.⁴⁵ Dönemin önemli Hanefî bilginlerinden ilim tahsil eden Hamevî'nin birçok eseri bulunmaktadır. Bunlar arasında İbn Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâiri*'ne yazdığı şerh ve Molla Hüsrev'in *Düreri*'ne yazdığı haşiye en önemlileridir. Eser 2 defa kaynak olarak gösterilmiştir. Müellife 1 de Hamevî şeklinde atıf vardır.

Tablo 1.4. Keşfu'r-Remz Ale'l-Kenz Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	52, 54	2
2. Bâbu Sübûti'n-Neseb	126 (Hamevî)	1

1.3.5. ed-Dürrü'l-Muhtâr

Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefi ed-Dımaşki'nin (ö. 1088/1677) eseridir. Timurtâşî'nin (ö. 1004/1595) *Tenviru'l-ebşâr* adlı eserinin şerhidir. *ed-Dürrü'l-muhtâr*'da, Hanefîlerin sahih görüşlerine yer verilmiş ve birçok fikhî mesele muhtasar olarak ele alınmıştır. Bu sebeple rağbet görmüş ve birçok haşiyeye konu olmuştur. Bunların içinde en önemlileri İbn Âbidîn'in (ö.1252/1836) *Reddü'l-muhtâr'ı*

⁴⁴M. Esat Kılıçer, "Buhârî, Tâhir b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 376; Mehmet Koç, *Şeyhu'l-İslam Minkârizâde Yahya Efendi'nin Talak İle İlgili Fetvaları Ve Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008), 114; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 72.

⁴⁵ Mustafa Sinanoğlu, "Hamevî, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 456-457; Abdülkadir Şenel, "Molla Miskîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 30 (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 259; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 123, 247, 320-321.

ile Tahtâvî'nin (ö. 1231/1816) *Hâşiye ale'd-Dürri'l-muhtârı*'dır.⁴⁶ Eser 19 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.5. ed-Dürri'l-Muhtâr Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	51, 52, 55	3
2. Vekîl Ve Fuzûlî'nin Nikâhı	59	1
3. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	64	1
4. Bâbu'l-Muharremât	66, 68, 74	3
5. fi'l-Mehr	76	1
5. Kitâbu'r-Radâ	87	1
6. Kitâbu't-Talak	94, 95, 96, 97	4
7. Bâbu'l-Kinâyât	102 (2)	2
8. Bâbu't-Ta'lik	106, 113	2
9. Kitâbu'l-Beynûnet	118	1

1.3.6. el-İhtiyâr Şerhü'l-Muhtâr

Eser Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî'ye (ö. 683/1284) ait olup eseri *el-Muhtar*'ın şerhidir. Muhtasar şekildeki eserine deliller getirip bazı güncel meselelerle ilgili fetvâlara da yer vermiştir. Hanefî fikhının orta hacimdeki itibar gören kaynakları arasında sayılmaktadır. Mevsilî el-Muhtar'ın ders kitabı olarak okutulduğunu ancak hükümlerin delilleri ve illetlerini de içeren, kısmen güncel konulara değinen, farklı mezheplerin fetvâlarına yer veren bir şerh niteliğinde bu eseri telif etmiştir.⁴⁷ Eser 5 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.6. el-İhtiyâr Şerhü'l-Muhtâr Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	52,	1
2. Bâbu'l-Muharremât	68, 73	2
3. Kitâbu'r-Radâ	90, 92	2

1.3.7. Bidâye

Bidâyetü'l-mübtedî, Ebû Hafs Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142) gibi dönemin en önemli Hanefî bilginlerinden ilim tahsil eden, Leknevî tarafından “mezhepte müctehid” olarak değerlendirilen Ebû'l-Hasan Burhânuddîn el-Merğîni'nin eseridir. Merğîni, aynı zamanda, kendisinden sonraki fıkıh literatürünü etkileyen *el-Hidâye*'nin de

⁴⁶ Ahmet Özel, “Haskefî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 387-388; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 282, 357.

⁴⁷ Davut Yaylalı, “Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29 (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 487-488; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 113-114.

yazarıdır. Merginânî eserini, Şeybânî'nin *el-Câmiu's-sağir*'i ile Kudûrî'nin (ö.428/1037) *el-Muhtasar*'ına dayanarak telif etmiştir.⁴⁸ Eser 9 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.7. Bidâye Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	53	1
2. Bâbu'l-Muharremât	67, 68, 70	3
3. Kitâbu't-Talak	97	1
4. Bâbu'r-Ric'at	98, 99, 100	3
5. Bâbu't-Ta'lik	107	1

1.3.8. Hidâye

Merginânî'nin *Bidâyetü'l-mübtedî* adlı eserinin üzerine yaptığı bir şerh olup Hanefî mezhebinin en tanınmış ve en çok güvenilen metinlerinden biridir. Osmanlılar döneminde sıkça başvurulmuş fıkıh kaynakları arasındadır. Eser on üç yılda tamamlanmış olup konular bir bütün halinde işlenmiştir. Müellif önce kuvvetli bulduğu görüşü ardından da diğer görüşleri verir. Altmış civarında şerh ve haşiyesi bulunan eserde İmam Şafîî ve İmam Malik'in görüşlerine de değinilmektedir.⁴⁹ Eser 7 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.8. Hidâye Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	54, 55	2
2. Bâbu'l-Muharremât	71	1
3. fi'l-Mehr	78	1
4. Bâbu't-Ta'lik	110, 115	2
5. Bâbu'l-Hul'i	120	1

1.3.9. Mülteka'l-ebhûr

İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549) Hanefî fıkımına dair telif ettiği eserdir. İstanbul'da Fatih Camii'nde imamlık ve Fatih'teki Darulkurra medresesinde müderrislik yapmıştır. Halep ve Kahire gibi dönemin önemli ilim merkezlerinde bulunan Halebî, Suyûtî'ye (ö. 911/1505) de öğrencilik yapmıştır. Mülteka'l-ebhur, Osmanlı içinde içerik ve kapsam bakımından ihtiyaçların artmasının bir sonucu olarak kaleme alınmıştır. Eserin tertibinde kitab, bâb ve fasıl tasnifine göre belirlenmiş olup, *Kenzü'd-dekaik*'i örnek almıştır. Halebî'nin eseri oluştururken gayesi

⁴⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 86-88.

⁴⁹ Ferhat Koca, "Merginânî, Burhaneddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29 (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 182; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 87.

muhteva bakımından esas aldığı kaynakların tamamını derleyerek bir eser meydana getirmektedir. Elli civarında şerhi bulunan *Mülteka*, Osmanlı medreselerinde fıkıh alanında okutulan en önemli eserlerden biridir.⁵⁰ Eser 30 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.9. Mülteka'l-Ebhür Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	53	1
2. Vekîl Ve Fuzûli'nin Nikâhı	56 (3), 58	4
3. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	60 (4), 61, 62, 63	7
4. Bâbu'l-Muharremât	72 (2)	2
5. fi'l-Mehr	75, 80	2
6. Fîmâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevceti	81	1
7. Kitâbu'r-Radâ	85 (2), 87	3
8. Kitâbu't-Talak	93, 94, 97	3
9. Bâbu'r-Ric'at	98	1
10. Bâbu't-Ta'lik	107, 109 (2), 111	4
11. Bâbu'l-Hul'î	120	1
12. Bâbu Sübûti'n-Neseb	125	1

1.3.10. en-Nihâye

en-Nihâye, Merginânî'nin *el-Hidâye*'sine yapılan en önemli şerhlerden biridir. Müellifi de Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâki'dir (ö. 714/1314). Suyûtî'ye göre *el-Hidâye*'ye yapılan ilk şerhtir. Cemalüddin Konevi tarafından kısaltıldığı da bilinmektedir.⁵¹ Eser 1 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.10. en-Nihâye Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	54	1

1.3.11. Behce

Behcetü'l-Fetâvâ, Yenişehirli Abdullah Efendi'nin eseridir. Osmanlılardaki muteber fetvâ kitaplarından. Müellif bu eseri 3 defa kaynak olarak kullanmıştır. Yenişehirli'nin verdiği fetvâlar, fetvâ emini Muhammed el-Aynî tarafından derlenip

⁵⁰ Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-Ebhür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 31 (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 549-552; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 247.

⁵¹ Rahmi Yaran, "Siğnâki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 37 (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 164-166; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 127.

klasik bir fıkıh eseri sistematığı ile kitaplaştırılmıştır. Esere adını veren de Muhammed el-Aynî'dir.⁵² Eser 6 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.11. Behce Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	54	1
2. Vekîl Ve Fuzûli'nin Nikâhı	57	1
3. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	59	1
4. Kitâbu'r-Radâ	88	1
5. Kitâbu't-Talak	96	1
6. Bâbu't-Ta'lik	113	1

1.3.12. Sadruş-şehîd

Ebû Hafs Hüsâmüddîn es-Sadrü'ş-şehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî'nin (ö. 536/1141) *el-Fetâvâ'l-kubrâ*, *el-Fetâvâ's-suğra* ve *Umdetu'l-fetâvâ* şeklinde “fetâvâ” başlıklı bilinen üç eseri vardır. Müellifin hangisine atf yaptığını tespit etmek mümkün görünmemekle birlikte tamamını da kastetmiş olması mümkündür. Eser 1 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.12. Sadruş-Şehîd Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Vekîl Ve Fuzûli'nin Nikâhı	55 (2)	2

1.3.13. Cevâhiru'l-fetâvâ

Ebü'l-Fazl Rükneüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Emîrveyh el-Kirmânî'nin (ö. 543/1149) öğrencisi Rükneddin Muhammed b. Abdürreşîd el-Kirmânî'nin hocası Kirmânî ve Ebû Hafs Ömer en-Neseî gibi diğer hanefî âlimlerin fetvâları ile birlikte telif ettiği eserin adıdır.⁵³ Eser 2 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.13. Cevâhiru'l-Fetâvâ Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Vekîl Ve Fuzûli'nin Nikâhı	55	1
2. Bâbu't-Ta'lik	104	1

⁵² Ahmet Özel, “Behcetü'l-Fetâvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 346; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 343-344.

⁵³ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Kirmânî, Rükneddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 26 (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 65; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 72.

1.3.14. Fetavây-ı Kâdihân

Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî'nin (ö. 592/1196) *el-Fetavâ'l-hâniyye* diye de bilinen eseridir. Kısaca *el-Hâniyye* olarak da tanınan eser, Hanefî mezhebinde itibar edilen ve yaygın olarak istifade edilen fetvâ kitaplarından kabul edilir. Giriş kısmında fetvâ verme usulü ile alakalı bilgi verilmektedir. Klasik fıkıh kitapları sistematigiyle yazılmıştır. Toplum içerisinde sık sık karşılaşılan meseleler hakkında fetvâlar yer almakla beraber hükümlerin delillerine yer verilmemiştir.⁵⁴ Eser 12 defa kaynak olarak gösterilmiştir. 6 sefer de *Hâniyye* adı ile atıf yapılmıştır.

Tablo 1.14. Fetavây-ı Kâdihân Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Vekîl Ve Fuzûlî'nin Nikâhı	56	1
2. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	59, 60 (2)	3
3. Bâbu'l-Muharremât	70	1
4. fi'l-Mehr	77, 78	2
5. Bâbu'l-Kinâyât	102	1
6. Fîmâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevceti	81	1
7. Kitâbu'r-Radâ	83 (Haniyye), 98	1/1
8. Kitâbu't-Talak	93, 94 (Haniyye), 95	2/1
9. Bâbu'r-Ric'at	98 (Haniyye)	1
10. Bâbu't-Ta'lik	105, 106 (Haniyye)	2
11. Kitâbu'l-Beynûnet	115 (Haniyye)	1

1.3.15. Gâyetü'l-Beyân

Kıvâmüddîn Emîr Kâtib b. Emîr Ömer b. Emîr Gâzî el-Fârâbî el-İtkânî'nin (ö. 758/1357) eseridir. Merginani'nin *el-Hidâye* adlı eserine yapılan şerhlerden biridir. Eserin tam adı *Gâyetü'l-Beyân ve nâdiretu'l-akrân fi âhiri'z-zamân*'dir. Mukaddimede belirtildiğine göre eser 26 yılda telif edilmiş ve 1346'da bitirilmiştir. Mezhep içi

⁵⁴ Ahmet Özel, "Kâdihân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24 (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 121-123; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 85; Mehmet Koç, "Şeyhu'l-İslam Minkârizâde Yahya Efendi'nin Talak İle İlgili Fetvaları Ve Tahlili", 115.

ihtilaflar söylenmiş olup İmam Şafî ve İmam Malik'in görüşleri delilleriyle beraber yer verilmiştir.⁵⁵ Eser 4 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.15. Gâyetü'l-Beyân Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Vekîl Ve Fuzûli'nin Nikâhı	56	1
2. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	62	1
3. Bâbu'l-Muharremât	68	1
4. Kitâbu'r-Radâ	83	1

1.3.16. Velvâlicî

Ebü'l-Feth Zahîruddîn Abdürreşîd b. Ebû Hanîfe b. Abdürrezâk el-Velvâlicî'nin (ö. 540/1146) Hanefî fıkıhına dair eseridir. Klasik fıkıh kitaplarının sistematığına göre yazılmıştır. Müellif eseri Sadruşşehîd'in eserinden faydalanarak yazmıştır. Aynı zamanda İmam Muhammed'in eserlerinden fetvâ ehli için bilinmesi gerekli olan bazı bilgiler ve önemli olan hadiseleri ekleyerek telif edilmiştir.⁵⁶ Eser 1 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.16. Velvâlicî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Vekîl Ve Fuzûli'nin Nikâhı	57	1

1.3.17. el-Fetâva'l-Bezzâziyye

Hâfîzüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) eseridir. Eserin asıl adı *el-Câmiu'l-vecîz*'dir ve aynı zamanda *Fetâva'l-Kerderî* diye de bilinir. Bezzâzî eserde ilk Hanefî imamlarının görüşlerini ve daha sonraki dönemde Hanefî âlimler tarafından verilen fetvâları itibar edilen kitaplardan özetleyerek tedvin etmiştir. İlmi gücü ve seviyesi sayesinde İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve talebelerinin ve sonraki âlimlerin görüşlerini verirken, bunlar üzerinde değerlendirmelerde ve tercihlerde bulunmaktadır. Hükümlerin delillerine ve Hanefî mezhebi dışındaki görüşlere nadiren temas edilmiştir. Eserde bazı fakihlere sorulan suallere onların verdikleri cevaplar ve Bezzâzî'nin kendi zamanında vuku bulan

⁵⁵ Ahmet Akgündüz, "İtkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 23 (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 464-465; Mehmet Koç, "Şeyhu'l-İslam Minkârizâde Yahya Efendi'nin Talak İle İlgili Fetvaları Ve Tahlili", 119.

⁵⁶ Ferhat Koca, "el-Fetâva'l-Velvâlicîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12 (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 448-449; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 71; Mehmet Koç, "Şeyhu'l-İslam Minkârizâde Yahya Efendi'nin Talak İle İlgili Fetvaları Ve Tahlili", 114.

bazı meselelere verilen fetvâlara da bazı yerlerde değinilmiştir.⁵⁷ Eser 9 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.17. el-Fetâva'l-Bezzâziyye Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Vekîl Ve Fuzûlî'nin Nikâhı	57	1
2. Bâbu'l-Muharremât	73	1
3. fi'l-Mehr	75	1
4. Fîmâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevceti	81	1
5. Kitâbu't-Talak	93 (2)	2
6. Bâbu't-Ta'lik	105, 110	2
7. Bâbu'l-Hul'i	119	1

1.3.18. Camiu'l-Fusûleyn

Şeyh Bedreddin Mahmud'a (ö. 823/1420) aittir. Şeyh Bedreddin bu eseri Edirne'de kazaskerliğe tayin edildikten sonra telif etmiştir. Eser kazâ ve mahkemeye ilgili konular ağırlıkta olmak üzere muamelâta dair bir fıkıh kitabıdır. *el-Fusûlü'l-İmadiyye* ve *el-Fusûlü'l-Usrûşeniyye* isimli eserlerin tedvin edilmesinden sonra telif edilmiştir.⁵⁸ Eser 8 defa kaynak olarak gösterilmiştir. Esere bir sefer de *Cami'* adı ile atıf yapılmıştır.

Tablo 1.18. Camiu'l-Fusûleyn Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Vekîl Ve Fuzûlî'nin Nikâhı	57	1
2. Kitâbu't-Talak	95	1
3. Bâbu't-Ta'lik	105, 107 (2), 108	4
4. Kitâbu'l-Beynûnet	115	1
5. Bâbu'l-Hul'i	118	1

1.3.19. Nûru'l-'ayn

Eserin tam adı *Nûrû'l-ayn fî islâhi Câmiu'l-fusûleyn*'dir. Eser Nişancızade Muhyiddin Mehmed'e (ö. 1031/1621) aittir. Şeyh Bedreddin'in *Camiu'l-Fusuleyn* adlı eseri üzeri yapılan bu çalışmada ziyadeler ve tekrarlar çıkarılarak yeniden telif edilmiştir.⁵⁹ Eser 1 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

⁵⁷ Ahmet Özel, "Bezzâzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 113-114; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 171; Mehmet Koç, "Şeyhu'l-İslam Minkârîzâde Yahya Efendi'nin Talak İle İlgili Fetvaları Ve Tahlili", 121.

⁵⁸ Bilal Dindar, "Bedreddin Simâvi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 331-334; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 169.

⁵⁹ Tahsin Özcan, "Nişancızâde Muhyiddin Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 33 (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 161; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 170.

Tablo 1.19. Nûru'l-'Ayn Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Vekîl Ve Fuzûlî'nin Nikâhı	59	1

1.3.20. Münyetü'l-müftî

Yusuf b. Ebî Said Ahmed es-Sicistânî'ye (ö. 639/1240) aittir. Müellif, Necmüddin el-Hâsî'nin (ö. 634/1236) *el-Fetâvâ's-suğrâ* adlı eserindeki ziyade rivayetleri ve ihtilaflı olanları ayıklayarak itimad edilen görüşleri almış ve Sirâcüddin el-Ûşî'nin (ö. 575/ 1179) *el-Fetâva's-Sirâciyye* adlı eserinden de eklemeler yaparak eseri telif etmiştir.⁶⁰ Eser 2 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.20. Münyetü'l-Müftî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	60	1
2. Fîmâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevceti	81	1

1.3.21. Fetâva-i Tâtârhâniyye

Ferîdüüdin Âlim b. el-Alâ' el-Enderpetî'nin (ö. 786/1384) Hanefî fikhına dair yazdığı Arapça eseridir. *Zâdü's-sefer* veya *Zadü'l-müsâfir* olarak da anılır. Âlim b. el-Alâ eseri dönemin emiri Tâtârhân için telif etmiş olduğunu söylemiş ve eserine onun ismini vermiştir. Eserin sistematîği Hanefî fikhının kitaplarındaki klasik düzene göre ve Merginânî'nin *el-Hidâye* adlı eseri örnek alınarak tertip edilmiştir. Eserin başında ilmin ehemmiyetiyle ve faziletli oluşuyla ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Eserde müellif tahâretten ferâize kadar klasik fûrûun bütün konularını sırayla işlemiştir. Müellif eserinde Hanefî mezhebinin dışındaki görüşlere ve bazı istisnalar dışında hükümlerin delillerine yer vermemiştir.⁶¹ Eser 6 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.21. Fetâva-i Tâtârhâniyye Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	62, 63, 64	3
2. fi'l-Mehr	74	1
3. Kitâbu'l-Beynûnet	116, 117	2

⁶⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 101.

⁶¹ Ferhat Koca, "el-Fetâva't-Tâtârhâniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12 (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 446-447; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 154.

1.3.22. Tenvîru'l-ebâr ve Minâhu'l-Gaffâr

Eser Şihâbüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed el-Ömerî et-Timurtâşî el-Gazzî'ye (ö. 1006/1598) aittir. Eserin tam adı *Tenvîrü'l-ebâr ve câmiu'l-bihâr*'dır. Mutemed olarak kabul edilen eserlerdeki meseleler derlenerek hazırlanan eser özellikle müftü ve kadılar için el kitabı mahiyetindedir.⁶² Eser metin içinde *et-Tenvîr* şeklinde olarak da bir kez zikredilmiş olup toplamda 2 defa kaynak olarak gösterilmiştir. Ayrıca müellifin Minahu'l-gaffâr adındaki şerhi de mecmuanın kaynakları arasındadır ve 3 defa kaynak olarak kullanılmıştır.

Tablo 1.22. Tenvîru'l-ebâr ve Minâhu'l-Gaffâr Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	59 (Minah), 63	1/1
2. Kitâbu'r-Radâ	85	1
3. Fîmâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevceti	81 (Minah)	1
4. Kitâbu't-Talak	95 (Minah)	1

1.3.23. Dürrü'l-Münteka

İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'ye ait *Mülteka'l-ebhur* adlı eserin şerhidir. Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkı'ye aittir.⁶³ Eser 4 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.23. Dürrü'l-Münteka Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	51	1
2. Bâbu'l-Muharremât	65, 66, 71	3

1.3.24. İbn Melek Şerhu Mecmau'l-Bahreyn

İzzüddîn Abdüllatif b. Abdülaziz b. Melek'in (Firişte) (ö. 821/1418'den sonra) eseridir. Müellifin Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin (ö. 694/1295) *Mecmau'l-bahreyn* adlı eserine yaptığı şerhtir. Daha sonra yazılan fıkıh kitaplarında çok sayıda atf yapılmış olmakla beraber pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.⁶⁴ Eser 2 defa kaynak

⁶² Muharrem Kılıç, "Timurtâşî, Sâlih b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 41 (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 189; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 282.

⁶³ Ahmet Özel, "Haskefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16 (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 387-388; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 317.

⁶⁴ Mustafa Bakır, "İbn Melek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 20 (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 175-176; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 167.

olarak gösterilmiştir. Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin (ö. 694/1295) *Mecmau'l-bahreyn* adlı eseri de 1 defa kaynak olarak kullanılmıştır.

Tablo 1.24. İbn Melek Şerhu Mecmau'l-Bahreyn Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu'l-Muharremât	65, 71	2

1.3.25. Fetâvâ-ı Atâullah Efendi

Eser Osmanlı şeyhülislamı Atâullah Mehmed Efendi'ye (ö. 1127/1715) aittir. Türkçe yazılmış bir eserdir. Atâullah Mehmed Efendi, fıkıh ilmi güçlü olduğundan farklı tarihlerde üç defa fetvâ eminliği görevine getirilmiştir. Bununla beraber Yenişehir (1686), Şam (1690) ve İstanbul (1695) kadılığı vazifelerini ifa etmiştir. 14 Mart 1713 tarihinde de şeyhülislamlık vazifesi kendisine verilmiştir.⁶⁵ Eser 4 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.25. Fetâvâ-ı Atâullah Efendi Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu'l-Muharremât	65, 69	2
2. fi'l-Mehr	74	1
3. Bâbu'l-Hul'î	118	1

1.3.26. Fethu'l-Kadîr

İbnü'l-Hümâm'a (ö. 861/1457) ait olan Burhâneddin el-Merginânî'nin *el-Hidâye* adlı eserine yapılan şerhtir. *Fethu'l-Kadîr*, çok sayıda şerhi bulunan *el-Hidâye'nin* en kapsamlı şerhlerindedir. Müellif eserde daha çok hadisleri değerlendirmiş ayrıca hükümlerin delillerini belirtmiştir. Eserin telifine 1426 da başlanmış fakat müellifin vefatıyla yarım kalmıştır. Daha sonra Kadızâde Ahmed Şemseddin (ö. 988/1580) "Kitâbü'l-Vekâle"den itibaren *Netâicü'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr* isimli eserle tamamlanmıştır.⁶⁶ Eser 4 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.26. Fethu'l-Kadîr Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu'l-Muharremât	67, 70	2
2. Bâbu't-Ta'lik	109, 112	2

⁶⁵ Mehmed İpşirli, "Atâullah Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 4 (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 46-46; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 334.

⁶⁶ Ferhat Koca, "Merginânî, Burhâneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29 (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 182-183, Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 87, 184.

1.3.27. Hindiyye

Dili Arapça olan, Hindistan dışında daha çok *el-Fetâva'l-Hindiyye* adıyla ünlenmiş ve Hanefî mezhebinin görüşlerini toplayan fetvâ kitabıdır. Şah Cihan'ın oğlu olan ve Hindistan'da elli yıl kadar hüküm süren Sultan Evrengzîb Âlemgîr'in (1658-1707) emriyle telif edilmiştir. Sultan Evrengzîb Âlemgîr adil ve güvenilir şekilde bir hukuk sistemi oluşturmak için eserin telifine ehemmiyet göstermiş ve yakından ilgilenmiştir. Farklı fıkıh kitaplarında dağınık şekilde bulunan kuvvetli görüşlerin düzenlenmesini istemiştir. Bu iş için bir heyet oluşturulmuş ve eser 1664-1672 yılları arasında yazılmıştır. Eserin bitirilmesinin ardından sultanın emriyle resmi makamlarda uygulanmaya başlanmıştır. *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*'nin düzenlenmesinde Merğînani'nin *el-Hidâye* adlı eserinin tertibi misal alınmıştır.⁶⁷ Eser 5 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.27. Hindiyye Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kıtab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. fi'l-Mehr	77	1
2. Fîmâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevceti	80	1
3. Kitâbu't-Talak	92, 95	2
4. Bâbu'r-Ric'at	100	1

1.3.28. Muhtârâtu'n-nevâzil

Ebû'l-Hasan Burhânuddîn el-Merğînani'nin eseridir. Günlük hayatta tezahür eden fikhî meselelerle alakalıdır.⁶⁸ Eser 1 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.28. Muhtârâtu'n-Nevâzil Adlı Esere Atf Yapılan Yerler

Kıtab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'r-Radâ	83	1

1.3.29. Bedâiu's-sanâi'

Eserin tam adı *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* dir. Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî'ye (ö. 587/1191) aittir. Kâsânî'nin eserindeki düzen ve mantık örgüsü sebebiyle fıkıh ve fıkıh usulünde derin bilgi sahibi olduğu söylenmektedir. Eser, el-Kâsânî'nin hocası aynı zamanda kayınpederi olan Alâeddin es-Semerkindî'nin *Tuhfetü'l-fukahâ* adlı eserine yaptığı bir şerhtir. *Bedâiu's-sanâi'* nin

⁶⁷ Ahmet Özel, “el-Âlemgîriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 365-366; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 331.

⁶⁸ Ferhat Koca, “Merğînânî, Burhâneddin” 182-183; Eyyüb Said Kaya “Nevâzil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 33 (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34-35; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 88.

yeni bir sistemle yazıldığı ve klasik bir şerh gibi olmadığından dolayı tam bir şerh olup olmadığı ise tartışmalı bir konu olmuştur. Müellif eserinde akli ve nakli delilleri belirtir. Bunun yanında Ebu Hanife ve talebelerinin ve sonraki dönemlerde yaşayan âlimlerin görüşlerini ifade eder. Ayrıca sıkça Şafîî ve Malik'in de görüşlerine yer verir.⁶⁹ Eser 4 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.29. Bedâiu's-sanâi' Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'r-Radâ	84 (2), 89	3
2. Bâbu'r-Ric'at	100	1

1.3.30. Surretü'l-fetâvâ

Surretü'l-fetava, Sadık Muhammed es-Sâkızî isminde bir müellife ait olup, 1059/1649 yılında tamamlanan, Arapça, derleme bir fetvâ mecmuasıdır.⁷⁰ Eser 3 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.30. Surretü'l-Fetâvâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu't-Talak	94, 96	2
2. Bâbu'l-Kinâyât	101	1

1.3.31. Gâyetü's-Serûcî

Eser, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. İbrâhîm b. Abdilganî el-Harrânî es-Serûcî'ye (ö. 710/1310) aittir. *el-Hidâye* üzerine yazılmış bir şerh ve aynı zamanda müellifin en mühim eseri olarak kabul edilir. *el-Hidâye*'nin pek çok şerhi bulunmakla birlikte *Gâyetü's-serûcî* de alimler tarafından itibar edilen önemli şerhlerden biridir. Eser İtkanî'nin *Gâyetü'l-beyân* adlı *el-Hidâye* şerhiyle karışıklık yaşanmaması için *Gâyetü's-Serûcî* diye meşhur olmuştur.⁷¹ Eser 1 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.31. Gâyetü's-Serûcî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu'r-Ric'at	100	1

⁶⁹ Ferhat Koca, "Kâsânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24 (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 531; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 84.

⁷⁰ Süleyman Kaya, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 3 (2007): 22.

⁷¹ Ahmet Özel, "Serûcî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 36 (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 572-573; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 124.

1.3.32. en-Nütef fi'l-fetâvâ

en-Nütef, Suğdı'nin (461/1068) eseridir. Fetvâ, kaza ve eğitim için özlü bir şekilde telif edilmiş önemli bir eserdir. Bu eser Kâsım b. Hüseyin el-Gaznevî'ye (ö. 854/1459) de nispet edilmektedir. Sünni mezheplerin dışında kalan fırkaların da görüşlerine kanun maddeleri şeklinde sıralanan eserde delillere yer verilmemektedir.⁷² Eser 1 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.32. en-Nütef fi'l-Fetâvâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kıtab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu'l-Kinâyât	101	1

1.3.33. el-Muhîtü'l-Burhânî

Burhâneddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Merginânî'nin (ö. 616/1219) eseridir. Kendisi gibi âlim olan Sadrüşşehîd Tâceddin Ahmed'in (ö. 536/1141) oğlu, Burhâneddin el-Kebîr Abdülazîz b. Ömer'in torunudur. el-Buhârî, dede ve babasının yanında pek çok âlimden ders almış bir âlimdir. Eser *el-Muhît*, *el-Muhîtü'l-kebîr*, *el-Muhîtü'l-Burhânî* isimleriyle de anılmaktadır. Müellif İmâm Muhammed'in (ö. 189/805) zâhirü'r-rivâye olan altı kitabındaki meseleleri derlemiş ve buna ilave olarak nevâdir görüşleri ve vâkıât kitaplarında geçen meseleleri de ekleyip eseri oluşturmuştur.⁷³ Eser 1 defa kaynak olarak gösterilmiştir. Bunun dışında *el-Muhîtu'l-Burhânî*'nin muhtasarı olan *ez-Zahiratü'l-Burhaniyye* adlı eser de mecmuanın kaynakları arasındadır ve *ez-Zahira* 3 defa kaynak olarak kullanılmıştır.

Tablo 1.33. el-Muhîtü'l-Burhânî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kıtab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu't-Ta'lik	108	1
2. Kitâbu't-Talak	94 (zahîra)	1
3. Bâbu'r-Ric'at	98 (zahîra)	1
4. Bâbu't-Ta'lik	113 (zahîra)	1

1.3.34. Kudûrî

Müellifin tam adı Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî'dir (ö. 428/1037). Kastedilen eser Kudûrî'nin el- Muhtasar'ı olup Hanefî fıkıh açısından en çok güvenilen temel metinlerdendir. Eser klasik fıkıh kitaplarında olduğu

⁷² Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 54-55.

⁷³ Mustafa Uzunpostalcı, "Burhâneddîn el-Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: TDV Yayınları,1992), 435-437; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 97.

gibi kitap ve bab sistemine göre düzenlenmekte ve tahâret ile başlayıp ferâiz bölümü ile son bulmaktadır. Yaklaşık 12.000 meseleyi ihtiva ettiği söylenmektedir. Eserde Hanefî mezhebi dışında bulunan mezhep görüşlerine yer verilmemiştir. Hanefî mezhep imamları arasındaki hiyerarşiye dikkat edilerek görüşler belirtilmiştir. Sade ve zengin muhtevası sebebiyle hem ders kitabı hem de temel bir başvuru kaynağı olma özelliğine sahiptir.⁷⁴ Eser 1 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.34. Kudûrî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitap ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu't-Ta'lik	110	1

1.3.35. Şerhu Kenzi'd-dekâik

Molla Miskîn Muînüddîn Muhammed b. Abdillâh (İbrâhîm) el-Ferâhî el-Herevî (ö. 954/1547)'e aittir. Ebü'l-Berekât en-Neseî'ye ait olan eserin önemli şerhlerinden biridir.⁷⁵ Eser 2 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.35. Şerhu Kenzi'd-Dekâik Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitap ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu't-Ta'lik	109, 111	2

1.3.36. el-Cevheretu'n-neyyire

Radıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd'ın (ö. 800/1397-98) Kudûrî'nin *el-Muhtasar* adlı eserine yaptığı şerhi *es-Sirâcü'l-vehhâc*'dan ihtisar edip oluşturduğu eserin adıdır.⁷⁶ Eser 1 defa kaynak olarak kullanılmıştır.

Tablo 1.36. el-Cevheretu'n-Neyyire Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitap ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu Sübûti'n-Neseb	125	1

1.3.37. Kuhistânî

Tam adı, Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî el-Kuhistânî'dir. Horasan'ın Kûhistan şehrinde doğan müellifin ölüm tarihi hakkında ihtilafli rivayetler bulunsa da Buhara'da h. 962/m. 1555 yılında vefat ettiği daha kabul görmektedir. Buhara'nın Timurlular'ın elinde alınmasının akabinde müftülük makamına getirilen

⁷⁴ Cengiz Kallek, "Kudûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 26 (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 321-322; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 48.

⁷⁵ Abdülkadir Şenel, "Molla Miskîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 30 (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 259; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 246.

⁷⁶ Ferhat Koca "el-Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 31 (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 64-66; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 162.

Kuhistânî'nin şöhreti bütün Mâverâünnehr'e yayılmıştır. Şah İsmail'in bölgeyi Şiileştirme faaliyetleri yürüttüğü bir dönemde Hanefî ulemanın önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Müellif eserlerinde fıkıh ilmine yoğunlaşmıştır. Sadrüşşerîa'nın *en-Nukâye* adlı eserinin muhtasarı olan *Câmi'u'r-rumûz*; Keydânî'nin *mukaddimesi*'ne yazdığı *Câmi'u'l-mebânî li-mesâil* şerhi, Abdurrahman-ı Câmî'nin *el-Fevâidü'z-Ziyâ'iyyesi*'ne yaptığı *Hâşiye 'ale'l-Fevâid* haşiyesi gibi farklı eserleri bulunmaktadır.⁷⁷ Eserde Kuhistânî şeklinde 12 atıf söz konusu iken, müellifin *Câmi'u'r-rumûz* adlı eserine ise 1 tane atıf yapılmaktadır.

Tablo 1.37. Kuhistânî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'n-Nikâh	53	1
2. Bâbu'l-Muharremât	65, 66	2
3. Kitâbu'r-Radâ	84, 86, 88, 89, 90 (2), 91, 99	8
4. Bâbu'l-Hul'i	119	1

1.3.38. Seyyid (Şerif Cürcânî)

Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî, Cürcan şehrinde dünyaya gelmiştir. Molla Fenârî ile Mısır'a giden Cürcânî; Şeyh Bedreddin, Hacı Paşa ve Fenârî ile Mübarek Şah ve Ekmelüddin el-Bâbertî'den ilim tahsil etmiştir. Adüdüddîn el-Îcî'nin *el-Mevâkıf* adlı kelim eserine yazdığı *Şerh* ile tanınan Cürcânî; Arap dili, fıkıh, mantık vb. alanlarda yetkin çok yönlü bir âlimdir. İlmi yetkinliği dolayısıyla rızası olmadığı halde Timur tarafından Semerkand'a götürülmüş; bölgenin ve dönemin önemli bir âlimi olan Sa'düddîn et-Taftâzânî ile münazaralarda bulunmuştur. Uzun yıllar müderrislik yaptığı Semerkand'da birçok eser de telif etmiştir.

Nakşibendi geleneği ile de yakınlığı bulunan Eş'arî bir mütekellim olan Cürcânî, Timur'un ölümünden sonra Semerkand'dan ayrılıp Şiraz'a yerleşti. H. 816/ m.1413 yılında vefat edene kadar Şiraz'da bulunan müellifin *Ferâizu's-Sirâciyye*'ye yazdığı *Şerh*; Taftâzânî'nin *Telvîh* ve *Şerhi'l-muhtasari'l-müntehâ* adlı eserlerine *Hâşiye*'si bulunmaktadır. *et-Ta'rifât* adlı kavramlar sözlüğü, *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı kelim eseri, *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf* adında tefsir alanına dair yazdığı eserler dışında dil, kelim, hadis

⁷⁷ Ahmet Yaman, "Kuhistânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 26 (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 348; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 134, 250.

ve tefsir alanlarına dair birçok eseri bulunmaktadır.⁷⁸ Eser, mecmua içerisinde 2 sefer kaynak olarak kullanılmıştır.

Tablo 1.38. Seyyid (Şerif Cürcânî)Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu'l-Muharremât	65, 71	2

1.3.39. Mecme‘u'l-fetâvâ

Fetâvâ-yı Sa'diyye adıyla da bilinen eser, Osmanlı şeyhülislamlarından Sâdî Çelebi Efendi'ye aittir. Kastamonu'da doğan âlim, İstanbul'da ilim tahsil etmiş; İstanbul, Edirne, Bursa'daki bazı medreselerde ve Sahn-ı Semân'da müderrislik yapmıştır. Kemalpaşazâde'nin vefatından sonra Şeyhulislam olan âlim, İbn Kemal'in vefatına kadar farklı dönemlerde İstanbul kadılığı ve Sahn müderrisliği görevlerini yürütmüştür. H. 945/ m. 1539 yılında hayatını kaybetmiştir. *Fetâvâ* dışında Beyzâvî'nin tefsirine ve Fîruzâbâdî'nin *el-Kâmusu*'na *haşiye* yazmıştır.⁷⁹ Eser mecmua içinde 1 defa kaynak olarak kullanılmıştır.

Tablo 1.39. Mecme‘u'l-Fetâvâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu'l-Muharremât	67	1

1.3.40. Muhîtu's-Serahsî

el-Muhîtu'r-Radavî ve *el-Muhîtu bi'l-fıkıh* gibi isimlerle de anılmaktadır. Sadruşşehîd'den fıkıh tahsil eden, Radiyyüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed es-Serahsî'nin (ö. 571/1176) eseridir. Habbâzi'nin (ö. 691/1292) üzerine muhtasar yazdığı *el-Muhîtu*, Hâkim eş-Şehîd'in *el-Müntekâ* adlı eserini ihtiva etmesi dolayısıyla ayrıca ehemmiyeti haizdir. Müellif, *el-Vasîtu* ve *el-Vecîzu* adında *el-Muhîtu* üzerine farklı özellikler taşıyan ihtisar eserler de kaleme almıştır.⁸⁰ Esere mecmua içinde 1 defa kaynak olarak başvurulmuştur.

Tablo 1.40. Muhîtu's-Serahsî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu'l-Muharremât	68	1

⁷⁸ Sadrettin Gümüş, "Cürcânî, Seyyid Şerîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 134-136; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 164-169.

⁷⁹ Mehmet İpşirli - Ziya Demir, "Sâdî Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 35 (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 404-405; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 239-240.

⁸⁰ Şükrü Özen, "Serahsî, Radiyyüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 36 (İstanbul: TDV Yayınları, 2009) 542-544; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 78-79.

1.3.41. Müctebâ

Ebü'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed ez-Zâhidî el-Gazmîni'nin, Kudûri'nin *el-Muhtasari*'na yazdığı bir şerhtir. *el-Müctebâ şerhu Muhtasari'l-Ķudûri* adlı eserin müellifi Zâhidî, h. 658/m.1260 sonrası hayatını kaybetmiş; farklı ilim dallarında yetkin olsa da özellikle kelimci kimliği ve Mu'tezile âlimlerine yaptığı atıflar dolayısıyla Mu'tezile'ye yakınlığı ile tanınmaktadır.⁸¹ Eser 2 defa kaynak olarak kullanılmıştır.

Tablo 1.41. Müctebâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu'l-Muharremât	74	1
2. Bâbu'l-Kinâyât	102	1

1.3.42. es-Sirâcu'l-Vehhâc

Kudûri'nin *el-Muhtasari*'na yazılmış hacimli şerhlerden biri olup Yemenli Hanefî âlimlerden Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd'ın (ö. 800/1397-98) eseridir. Müellif, ayrıca *es-Sirâcu'l-Vehhâc*'ın *el-Cevheretu'n-neyyire* adında da bir eser olarak muhtasarını telif etmiştir.⁸² Eser 1 defa kaynak olarak kullanılmıştır.

Tablo 1.42. es-Sirâcu'l-Vehhâc Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Fîmâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevceti	80	1

1.3.43. Tenkîhü'l-Hâmidî

Hâmid b. Ali b. İbrahim b. Abdurrahman el-İmâdî ed-Dimeşki'nin (ö. 1171/1757-58) eseridir. Müellifin *el-Muğni'l-müsteftî an suâli'l-müftî, et-Tenkîhü'l-Fetâva'l-Hamîdiyye* ya da kısaca *Tenkîhü'l-Hamidî* şeklinde anılan eseridir.⁸³ İbn Âbidîn, Hâmid Efendi'nin Şam müftülüğü sırasında verdiği fetvâları ihtiva eden bu eseri, *el-Ukûdü'd-dürriye* adlı eseriyle gözden geçirmiştir. Eser 4 defa kaynak olarak kullanılmıştır.

⁸¹ Şükrü Özen, "Zâhidî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44 (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 81-85; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 49.

⁸² Ebubekir Sifil, "Haddâd, Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 14 (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 553; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 49, 162-163.

⁸³ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 358-359; Ömer Faruk Habergetiren, "Mecelle Şârihi Ali Haydar Efendi ve "Mefkûd Risâlesi", *İslam Hukuku Araştırmaları*, sy. 22 (2013): 504.

Tablo 1.43. Tenkihü'l-Hâmidî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Kitâbu'r-Radâ	85, 86 (2), 87	4

1.3.44. Feyzü'l-Kerekî

Ebü'l-Vefâ (Ebü'l-Fazl) Burhânüddîn İbrâhîm b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Kerekî el-Kahirî, (ö. 922/1516) önemli bir Hanefî fakihidir. Memlûk devleti sınırları içinde imamlık, müderrislik ve baş kadılık görevlerinde bulunan fakihin bu eseri, *el-Feyz* veya *Fetâvâ* olarak da anılmaktadır. Eserin tam adı ise *Feyzü'l-mevla'l-kerîm 'alâ 'abdihi İbrâhîm* şeklindedir. Hanefî fikhına dair telif edilmiş bir fetvâ kitabıdır.⁸⁴ Eser 3 defa kaynak olarak kullanılmıştır.

Tablo 1.43. Feyzü'l-Kerekî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Velîler, Denklikler Ve Reddetme	59	1
2. Kitâbu'r-Radâ	84, 98	2

1.3.45. Gunyetü'l-fetavâ

el-Gunye fi'l-fetava adlı eser, el-Konevî ed-Dîmeşkî'ye aittir (ö. 770/1369). Bu eserde sıkça ortaya çıkan meseleler derlenmiştir.⁸⁵ 6 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.45. Gunyetü'l-fetavâ Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. fi'l-Mehr	74, 79	2
2. Fîmâ Li'z-Zevci Ve'z-Zevceti	80	1
3. Bâbu't-Ta'lik	106	1
4. Bâbu'l-İddet	123	1
5. Kitâbu'z-Zihâr ve'l-Înîn ve'l-Îlâ'	125	1

1.3.46. Ankaravî

Fetâva'l-Ankaravî, Sahn-ı semân ve Süleymaniye gibi önemli medreselerde müderrislik yapan Mehmed Emin b. Hüseyin el-Ankaravî'nin (ö. 1098/1687) şeyhülislamlık döneminde verdiği fetvâları bir araya topladığı eseridir. Soru-cevap

⁸⁴ Kemal Yıldız, "İbnü'l-Kerekî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21 (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 111-112; Özel, *Hanefî Fıkah Alimleri*, 230.

⁸⁵ Özel, *Hanefî Fıkah Alimleri*, 147.

sistematığı yerine sık karşılaşılan soruların cevaplarını kısaca ihtiva etmektedir.⁸⁶ 3 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.46. Ankaravî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu'l-Muharremât	68	1
2. Bâbu't-Ta'lik	114	1
3. Kitâbu'l-Beynûnet	116	1

1.3.47. Semhatü'l-ebrâr

Hasan b. Ali Kayserî'nin *Semhatü'l-ebrâr fi beyâni gumûzi'l-ebzar* adlı eseridir.⁸⁷ 2 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.47. Semhatü'l-Ebrâr Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. fi'l-Mehr	74	1
2. Bâbu't-Ta'lik	113	1

1.3.48. Tahtâvî

Tahtâvî'nin tam adı Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dûkâtî'dir. (ö. 1231/1816) Mısırlı Hanefî âlimler arasında yer almaktadır. Mısır'da ilim tahsilinin akabinde bazı medreselerde dersler verdiği bilinen Tahtâvî, bir dönem Mısır Hanefî müftülüğü görevini de yürütmüştür. *Hâşiye 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, *Risâle fi'l-ecvibe*, *Cevâbu an suâlin yete'allaku bi'r-ribâ*, *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh* adında eserleri olduğu belirtilmektedir.⁸⁸ *Hâşiye 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr* adlı eser 1 defa kaynak olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.48. Tahtâvî Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kitab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu Sübûti'n-Neseb	126	1

1.3.49. el-Asl

Ebû Hanîfe'nin öğrencisi, Harun er-Reşîd döneminin Kâdı'l-Kudât'ı, Hanefî mezhebinin üç büyük imamından biri olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö.

⁸⁶ Tahsin Özcan "Mehmed Emin Efendi, Ankaravî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 38 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 461-462; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 322-323.

⁸⁷ Süleyman Kaya, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 3 (2007): 22.

⁸⁸ Philip Charles Sadgrove, "Tahtâvî, Ahmed Râfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 39 (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 438-439; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 353.

189/805) eseridir.⁸⁹ *Kitâbu'l-asl* veya *el-Mebsût* şeklinde de anılan eser, Hanefî fıkının en muteber ve önemli altı eserini niteleyen *Zâhiru'r-Rivâye* veya *Mesâilu'l-Usûl* eserlerinden biridir. Hâkim eş-Şehîd (ö. 334) tarafından *el-Kâfi* adıyla tek bir metin haline getirilmiş; *el-Kâfi* de Şemsü'l-Eimme İmâm Serahsî (ö. 483) tarafından *el-Mebsût* adıyla şerh edilmiştir. İmam Muhammed ve *el-Asl* adlı eseri, Hanefî fıkın literatürü ve genel anlamda fıkın ilminin tedvini aşamalarında da önemli bir konuma sahiptir. Hanefî fıkınçılar arasında, fıkın ekilmesiyle başlayan sürecin sonunu temsil etmesi anlamında, Muhammed b. el-Hasan'ın fıkın ekmek haline getirdiği ve diğer insanların hazır ekmeği yediği kavlinin meşhur olduğu nakledilir. *el-Asl*'a bir fetvâda atıf yapılmaktadır.

Tablo 1.49. el-Asl Adlı Esere Atıf Yapılan Yerler

Kıtab ve Bab İsimleri	Sayfa (adet)	Toplam Adet
1. Bâbu't-Ta'lik	113	1

⁸⁹ Halit Ünal, "el-Asl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 494-495; Ahmed Duran, "İmam Muhammed eş-Şeybani'nin Hayatı Ve Hanefî Fıkının Tedvinindeki Yeri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 9 (2007): 190; Özel, *Hanefî Fıkın Alimleri*, 25.

İKİNCİ BÖLÜM

İLAVELİ MECMUA-İ CEDİDE'DE YER ALAN EVLENME (NİKÂH) VE BOŞANMA (TALAK) İLE İLGİLİ FETVÂLARIN TRANSKRİBE VE NAKİLLERİN TERCÜMESİ

2. FETVÂLARIN METİNLERİ VE KAYNAKLARI

2.1. KİTÂBU'N-NİKÂH⁹⁰

1. Zeyd-i müteveffanın zevcesi Hind'den mütevellid oğlu Amr, Zeyd'in zevce-i uhrâsı Zeyneb'in zevc-i ahardan mütevellide kızı Hatîce'yi tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Zeynelâbidîn, Allah onu affetsin)⁹¹

2. Hind'in zevci Zeyd âhar diyarda birkaç kimseler gelüp Zeyd fevt oldu deyû ihbâr ettiklerinden sonra Hind, inanup ba'de inkitâi'l-iddet nefsinin Amr'a tezevvüc ittikten sonra Hind'in mahallesi ahalisinden birkaç kimesneler Zeyd'in vefâtını işitmedin deyû Amr'dan tefrik ittirmege kâdir olurlar mı?

El-Cevâb: Olmazlar. (Ketebehû el-Fakîr Mekkîzâde Mustafa Âsım, Allah o ikisini affetsin)

3. Hür ve âkil ve bâliğ olan Zeyd'e emr-i nikâh, inde'l-tevekân vacip; inde'l-itidâl sünnet-i müekkede ve inde havfi'l-cevr mekrûh olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)

⁹⁰ (Bu hamîş nihakla alakalıdır ancak metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır.) Hamîş: Zeyd-i zimmi, Tarida'yı tezevvüç ve akd-i nikah olunduktan sonra, kable'd-duhûl Zeyd dâru'l-harbe firar ve luhûkiyle ba'de'l-hüküm nikâh-ı merkûm bâtil olup, Tarida bâin olur mu? (El-Cevâb) Olur. Eğer düşmanlarımızın toprağında kaybolup ve onlara katılırsa ahdi bozulur. Onlara ilhakı, hükmen ölüm gibi kabul edildiğinden mürted gibi olur. (mine'l-Vikâye) "Mürted gibi olur" sözü, ahdi bozmuş olması meselesinin başlangıcıdır. Yani ölümüne hükmedilir ve memleketimizde terk ettiği malları, varislerinin mülkü olur. Geride Zimmi bir kadın terk etse memleket farklılığından dolayı, bâin olmuş olur. (mine'z-Zahîra kaydun cedidun fi kitâbi't-talâk) (Der Fetvâhâne)

⁹¹ Adamın bir kadınla evlenmesinde ve adamın oğlunun bu kadının annesi veya (başkasından) olma kızıyla evlenmesinde bir beis yoktur. Çünkü buna engel bir durum yoktur. Zira Muhammed b. Hanefiyye bir kadınla evlendi ve kendi oğlunu kadının kızıyla nikahladı. (Bahr-u râik, fi'l-muharremat fi şerhi kavlihi ve beyne imraeteyni).

Bu suretde havf-u cevr ile muttasif olan Zeyd'in tezevvüci mekruh olmağla Sultânü'l-Müslimîn hilâfete ilâ yevmi'd-dîn hazretlerinin Zeyd'i tezevvüden men-i müvâfik şer-i şerîf olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Sıdkızâde Ahmed Reşâd, Allah o ikisini affetsin)⁹²

4. Zeyd karındaşı Amr-ı müteveffânın zevcesi Hind'i tezevvüc ittikten sonra Zeyd'in zevce-i uhrâsından mütevellid oğlu Bekr, Amr'ın Hind'den mütevellide kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Sıdkızâde Ahmed Reşîd, Allah o ikisini affetsin)⁹³

5. Mufaddıla olup müslim-i mübtedi' olan Zeyd, Amr'ı müttekînin kızı Hind'e küfûv olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mekkîzâde Mustafa Âsım, Allah onu affetsin)

Bu surette Hind nefsinin Zeyd'e nikâh eylese, nikah-ı mezbur sahih olur mu?⁹⁴

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mekkîzâde Mustafa Âsım, Allah o ikisini affetsin)⁹⁵

6. Zeyd-i sağirin veliyi akrabî li ebeveyn ammî Amr, sağire kızı Hind'i tezevvüc için akd-i meclis ittikte Amr şühûd-i mahzarlarında Hind'i Zeyd'e verdim dise nikâh mün'akit olup, Hind Zeyd'in menkûhası olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr 'İsmet Bey-zâde Ârif Hikmet, Allah o ikisini affetsin)⁹⁶

7. Dört zevcesi olmayan Zeyd cariyesi Hind'e vaty murâd ittikte Hind, hürretü'l-asl yahûd mü'taka-i ğayr olmak ihtimali olmağla şüphe-i haramdan tenezzüh

⁹² Nikah yani evlenmek, itidal yani cimaya şiddetli seviyede bir istek ile sakinlik arasında bir halde iken sünnet; tevekân yani şiddetli bir istek durumunda vâcip; zulüm korkusu altında yani evlilik hayatının kurallarına uymama korkusunda mekruh olur. (*Dürer Gürer, fi'n-Nikâh*).

⁹³ Bu konunun nakli bir mesele önce *Bahru'r-raik*'den geçti. (ih) "inteha" kelimesinin rumuzu. Alıntı burada bitti demek.

⁹⁴ Hâmiş 5: Bu suret fetvâhânece ma'mûlun biha olmadığı.

⁹⁵ Denklik diyâneten dikkate alınır. Diyânetenden kasıt takvâdır. Mübtedi' sünnet ehline denk değildir. (*Dürri'l-Münteka*) Râfizî, Ali'ye (radiyallahu anh) muhabbet besler; onu Şeyhayn'e (Ebû Bekir ve Ömer) üstün kılar. Ancak o ikisine kötü söz söylemez ve kâfir de olmaz. Fakat mübtedi'dir ve Mu'tezilî de mübtedi'dir. (*Keza Hülâsa ve Kesfu'r-remz ale'l-kenz*).

⁹⁶ Bir kişi kabul yerine geçecek icabla nikahın her iki tarafına beş şekilde velayette bulunabilir. "Kızımı müvekkilime nikahladım" örneğindeki gibi, iki taraftan veli veya vekil, bir taraftan asıl ve vekil, bir taraftan asıl diğer taraftan veli, bir taraftan veli diğer taraftan vekil şeklindedir. (*Dürri'l-Muhtâr, fi fasli'l-kefâeti mine'n-nikâh*).

ve ihtiyat olmak için Zeyd Hind'e şühûd-i mahzarlarında nefsiñün tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Arapzade Mehmed Ârif, Allah onu affetsin)

Bu suretde Zeyd Hind'i i'tâk itmeden veçh-i muharrer üzere tezevvüc itmekle Hind âzâd olur mu?

El-Cevâb: Olmaz.(Ketebehû el-Fakîr Arapzade Mehmed Ârif, Allah onu affetsin)⁹⁷

8. Zeyd zevcesi Hind-i hürreyi aslen tatlîk itmemişken iki talak-ı bâyin tatlîk eylese, Zeyd Hind'i rızasıyla bila-hulle tezevvüce kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Arapzade Mehmed Ârif, Allah onu affetsin)⁹⁸

9. Zeyd-i müteveffanın hamile olmayan zevcesi Hind-i hürrenin iddeti dört ay on gün mürurunda münkaziye olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Sa'üddîn, Allah onu affetsin)⁹⁹

10. Hind nefsinin Zeyd'e ricalden Amr ile nisvândan Zeyneb ve Hafice'nin huzurlarında dört bin akçe mehir ile tezvîc, Zeyd dahî tezevvüc ve kabul eylese akd-i mezbûr sahih olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁰⁰

11. Zeyd gayrın zinasından hamil olan Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

⁹⁷ Eş sayısını dört olarak belirleyen Allah Teâlâ'nın 'ikişer, üçer ve dörder' ayetinden dolayı bir erkeğin aynı anda dörtten daha fazla kadını nikahı altında bulundurması helal değildir. (*İhtiyâr-u Şerhi'l-Muhtâr*, fi'l-Muharremât) Muzmerat Kitabında şöyle dedi: Bir kimse kölesiyle çeşitli sebeplerden kaynaklanma ihtimali olan haram ilişkiye girmek amacıyla tenezzühen nikah akdi yapıp cinsel ilişkiye girerse, bu uygulama güzeldir. Hür olma veya başkasının azatlısı olma veya hakkında azat edilmesi için yemin edilmiş ve yemin edenin de yeminini bozma ihtimalinden dolayı bu daha uygundur. Bu özellikle köle el değiştirdiği dönemlerde sıklıkla gerçekleşen bir durumdur. (*Eşbah fi kâideti'l-asl fi izâhi't-tahrîm*) efendinin kölesini nikahlaması sahih değildir. Yani normal nikahta üzerine düşen; mehrin gerektirdikleri, azat ettikten sonra nikahın devamlılığı, boşama gerçekleştiğindeki ve bunun dışındaki sorumluluklardan böyle bir nikahta sorumlu olmaz. Hür olma veya başkasının azatlısı veya hakkında azat edilmesi için yemin edilmiş ve yemin edenin de yeminini bozma ihtimali sebebiyle haram ilişkiye girmek için onunla nikah kıyması sahihtir. Bu garib bir durum değildir. Bu özellikle köle el değiştirdiği dönemlerde sıklıkla gerçekleşen bir durumdur. Bu sebeple İmam Sedâdî böyle yapıyordu. (Kema fi'l-müzmerât ve'l-yenâbi' (*Kuhistâni*).

⁹⁸ Üçüncü talâk gerçekleşmeden talâk bâin olursa, iddet sürecinde ve iddet bittikten sonra onu nikahlayabilir. (*Bidaye*, fi evveli faslin fi mâ yehullü bihi'l-mutallaka).

⁹⁹ Sahih nikahta ölüm durumunda hür kadının iddeti dört ay on gündür. (*Mülteka'l-ebhûr*, fi'l-'idde)

¹⁰⁰ Akit sadece iki akıl balığ müslüman erkek şahit ile ya da bir erkek ve iki kadın şahit ile gerçekleşir. (*Hidâye*) İki hür erkek veya bir hür erkek ve iki hür kadının, iki mükellefin irade beyanlarını aynı anda işitmeleri şarttır. (*Dürrü'l-Muhtâr*).

El-Cevâb: Olur. Lâkin vaz'-i haml idince vaty itmek câiz değildir. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹⁰¹

Bu suretde vaz'-i haml itmeden Hind'i vaty itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹⁰²

12. Mufaddıldan olup müslim-i mübtedi' olan Zeyd, Amr-ı müttekînin kızı Hind'e küfüv olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁰³

13. Zeyd Hind'i tezevvüc ittik de, Zeyd Hind'den ğayrı ancak Amr hâzır olsa akd-i mezbûr sahih olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin).¹⁰⁴

2.1.1. Vekîl Ve Fuzûlî'nin Nikâhı Hakkında

1. Zeyd Hind'e her ne zaman seni tezevvüc idersem benden boş ol deyüp ba'dehû Hind'i tezevvüc murâd eylese, Hind Zeyd'e fuzûlî nikâh olunup Zeyd ancak fi'liyle kabul itmek Hind boş olmamağa mahlas-ı şer'î olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mekkîzâde Mustafa Âsım, Allah o ikisini affetsin)

Bu suretde Hind Zeyd'e fuzûlî nikâh olunup Zeyd ancak fi'liyle kabul ittikten sonra Zeyd Hind'i bâyinen tatlîk idüp ba'dehû yine Zeyd Hind'i tezevvüc murâd eylese fuzûlen nikâh olunmak lazım olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mekkîzâde Mustafa Âsım, Allah o ikisini affetsin).¹⁰⁵

¹⁰¹ Allah'ın "elinizin altındakiler size helal kılındı" ayetinin kapsamına girdiği için zinadan hamile kalan kadının nikalanması sahihtir. Ancak erkeğin, başka birinin tohumunu sulamaması için, doğum yapmadan önce cinsel ilişkiye girmesi yasaktır. Bu zina yapana saygıdan değildir. Bu nikahlayan kişi zina eden kişiden başka biri değilse böyledir. Eğer nikahlayan kişi zina edenin kendisi olsaydı, herkese göre nikah sahih olur; kadın nafakayı hak eder ve cinsel ilişkiye girmesi helal olurdu. (*Keza fi'n-Nihâye Dürer Behçe*) Zinâdan hamile kalan bir kadın hakkında soruldu: "Onun üzerine akit kurmak câiz mi değil mi?" Şöyle cevap verdi: "Evet, akit câizdir."

¹⁰² Doğurana kadar kadımla ilişkiye girilemez. (*İbn-i Nüceym*).

¹⁰³ Bunun nakli *Hulâsa ve Keşfu'r-Renz ale'l-Kenz* s. 51'de geçti.

¹⁰⁴ Bunun nakli *Hidâye ve Dürrü'l-Muhtâr*'dan geçti.

¹⁰⁵ Bir adam bir kadınla evlenmeyeceğine dair yemin etti, adamı fuzûlî nikahladı, adam bunu öğrendi, sözlü olarak buna izin verdi ve yemini bozuldu. Eğer fiili olarak izin verseydi ulemanın çoğunluğuna göre yemini bozulmazdı. (Kale *Sadrüş-Şehîd*, fi'l-*fetâvâ* ve *Hulâsa*, fi fasli'r-râbi' fi'l-yemîn fi'n-nikâh) Fuzûlî'nin gerçekleştirdiği nikaha gelince, fuzûlî yeminli birini kadınla nikahladıysa, adam da buna sözlü

2. Ecâibden Zeyd, Amr'ın sağır oğlu Bekr'e Amr'ın izinsiz Hind'i tezvîc eylese Amr vâkıf oldukda kabul itmeyûp red idicek akd-i mezbûr bâtil olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütî, Allah onu affetsin).¹⁰⁶

3. Zeyd, cünûn-i mutbik ile mecnûne olan kızı Hind-i bikr-i bâliğayı Amr'a tezvîc eylese akd-i mezbûr sahih olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin).¹⁰⁷

4. Ecâibden Zeyd, Amr'ın sağire kızı Hind'i Amr'ın izinsiz Bekr'e tezvîc eylese Amr vâkıf oldukda kabul itmeyûp red idecek, akd-i mezbûr bâtil olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütî, Allah onu affetsin).¹⁰⁸

5. Zeyd Hind'e her ne zaman seni tezvîc idersem benden boş ol deyûp Hind'i tezevvüc murad itdikde bir kimesne Hind'i fuzûlen tezvîc idûp Zeyd ancak fi'liyle kabul eylese Hind boş olmamağa mahlas-ı şer'î olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)

Bu surette Zeyd bir âlime varûp vech-i meşrûh üzre yemin ittigini beyân ve nikâh-ı fuzûliye muhtâcım deyûp nikâha emr itmek lâzime olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁰⁹

6. Hind-i bikr-i bâliğa nefisini Zeyd'in âhar diyarda olan kebîr oğlu Amr'a tezvîc, Zeyd dahî fuzûlen Amr için tezevvüc itdikten sonra Amr mucîz olmadan Hind nikâhı mezbûri feshe kâdire olur mu?

El-Cevâb: Olur. Ma'mulun min Abdirrahim. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin).¹¹⁰

olarak belirtmeksizin fiili olarak izin verdiyse, fiili olarak izin vermesi yemini bozmaz. Ancak sözlü olarak izin verirse yemini bozulur. (*Cevâhiru'l-fetâvâ*, fi bâbi't-talâk *Kitâbu't-talâk'ın başlarında*).

¹⁰⁶ En uzak akrabanın biri kadını evlendirse, yakın akraba varsa nikah yakın akrabanın icazetine bağlıdır. (*Kâdihân*, fi fasli'l-evliyâ) Fuzûlî'nin akdi, icazet yetkisi olan kişiye bağlıdır. Şayet o icazet verirse, nikah câiz olur; reddederse bâtil olur. (*Mülteka'l-ebhur*) Bir veya iki fuzûlinin evlendirmesi icazete bağlıdır. (*Mülteka'l-ebhur*).

¹⁰⁷ Veli; aklen engelli olan bir kızı, küçük erkeği ve dul olsa bile küçük kızı evlendirebilir. (*Mülteka'l-ebhur*).

¹⁰⁸ Fuzûlî'nin akdi, icazet sahibinin icazetine bağlıdır. O icazet verirse akî gerçekleştirebilir. (*Gâyetü'l-Beyân*)

¹⁰⁹ Bir adam evlenmemeye yemin etse ve fuzûlî de onu nikâhlasa, o da buna sözlü olarak icazet verse yemini bozulur; fiili olarak icazet verirse yemini bozulmaz. (*Eymanü'l-Velvâlicî*) Yemin ettiğini söyleyip fuzûliye ihtiyacı olduğunu bir âlime haber vermesi gerekir. Âlim onu bir kadınla evlendirse fiili olarak icazet verir ve yemini bozulmaz. Aynı şekilde bir topluluğa fuzûlinin nikahına ihtiyacım var dediğinde, o topluluktan biri onu evlendirebilir. Ancak birine beni fuzûlî akî ile evlendir derse, o adam vekil olur. (*Bezzâziye*, fi't-talâk ve misluhü fi'l-Behçe sâife 90).

7. Zeyd kızı Hind-i kebîreyi fuzûlen Amr'a tezvîc ve inkâh idüp ba'dehû Amr Hind'e muaccel nâmına bir miktar akçe irsâl idüp Hind dahî alup kabul eylese Hind nikâh mezbûr-i kabul itmiş olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)¹¹¹

8. Hind-i sağîreyi babasının babası ve velî-i akrabî mahmûdü'l-h'al olan Zeyd şühûd-i mahzarlarında Amr'a tezvîc eylese Hind bâliğa oldukda akd-i mezbûrî hıyâr-ı bulûğ ile feshe kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹¹²

9. Hind-i bâliğa nefsinin Zeyd'e tezvîc için Amr'ı tevkîl, Amr şühûd-i mahzarlarında Hind'i Zeyd'e nikâh ile virdüm deyûp Bekr dahî fuzûlen Zeyd için aldım kabul eyledim deyûp bu veçh ile akd-i mezbûr nâfiz ve lâzım olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)¹¹³

10. Şeyhülislamın -insanların başvuru mercii olarak kalmayı sürdürsün- şu konudaki görüşü nedir: Bir kadın kendini, durumunu bilmediği bir adama nikâhlasa, adamın ona denk olmaması durumunda kadın vazgeçebilir mi vazgeçemez mi?

El-Cevâb: Hayır. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)¹¹⁴

¹¹⁰ Kadın kendini gâib birine nikahladı ve gâibin nikahının fuzûlen olduğu söylendi. Kadının nikahı feshetme hakkı vardır. (*Ahkâmu's-sığar*) Bir erkeği emri olmaksızın evlendirse, kocanın icazetinden önce kadın nikahı feshederse nikah feshedilmiş olur. (*Camîu'l-Fusuleyn* 24. Bab).

¹¹¹ Bâliğa kızın nikahı, kadının kendisini kocasına teslim etmesi gibi rızasına delalet eden söz veya fiil ile ya da mehir ve nafakayı isteyip ve mehir ve hediye kabul etmesiyle caiz olur. (min *Vecîzi's-Serahsi* fi nikâhi'l-bikr).

¹¹² Veli baba veya dede olursa akit geçerli olur. Eğer baba ve dededen başkası, veli olursa küçük kız ve oğlan akıl baliğ olduklarında veya baliğ olduktan sonra nikahlandıklarını bildikleri zaman, o nikahı kabul veya red hususunda muhayyerdirler. İmam Ebu Yusuf (Allah O'na rahmet etsin) bu görüşe muhaliftir. (*Mülteka'l-ebhur*).

¹¹³ Bu ifade bir sonraki Arapça fetvanın giriş cümlesidir.

¹¹⁴ Kefâet kadının değil velinin hakkıdır. Kadın, durumunu bilmediği bir adama kendisini nikahlasa, adam da bir köle bile olsa vazgeçme kadının değil velilerin hakkıdır. (*Dürrü'l-Muhtâr*)

2.1.2. Velîler, Denklikler Ve Reddetme Hakkında¹¹⁵

1. Hind, kızı Zeyneb-i sağırayı küfûv olmayan Zeyd'e tezvîc eylese akit sahih olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Dürrîzâde es-Seyyid Abdullah, Allah onu affetsin)

Bu surette akd-i mezbûr sahih olmamağla Zeyneb bâliğa oldukda akd-i mezbûru mucîze olsa icâzetin adem-i sıhhatine binâen, rızasıyla tekrâr akd olunmak lâzım olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Dürrîzâde es-Seyyid Abdullah, Allah onu affetsin)¹¹⁶

2. Hind-i sağıreyi babasının babası ve velî-i akrabî Zeyd şühûd-i mahzarlarında Amr'a tezvîc eylese Hind, bâliğa oldukda akd-i mezbûru hıyâr-ı bulûğ ile feshe kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Ârif, Allah onu affetsin)¹¹⁷

3. Cünûn-i mutbik ile mecnun olan Zeyd'in velâyet-i tezvîci, anası Hind'in olmayup li-ebin er karındaşı Amr'in olur mu?

¹¹⁵ (Bu hâmişler denklikle alakalıdır ancak metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır.) Hâmiş: Zeyd-i fâsık, sâliha ve sâlih kızı olan Hind'e küfûv olur mu? (El-cevab) Olmaz. Fâsık, sâlihaya denk olmaz. (fi *Şerhi'l-mecma'* fi fasli'l-evliyâ ve'l-ekfâe). Fâsık, sâlihaya denk olmaz. Ancak fâsık, fâsık kızı fâsıkaya denk olur.

Hâmiş: Müslim olup ancak kıptî olan Zeyd, sâdât-ı kiramdan Amr'ın kızı Hind'e küfûv olur mu? (El-cevab) Olmaz. Benû Bâhile kabilesi, arapların umumuna denk değildir. Çünkü onlar hasis olmaları ile bilinmektedir. (Minah fi'l-küf'e) (*Behçe* fi'l-ekfâ') Bazı Belh uleması, fâsık olduğu bilisin ya da bilinmesin fâsığın sâlihın kızına denk olmayacağını söyledi. Bu Şeyh İmam Ebî Bekir Muhammed İbnü'l-Fazl'ın tercihidir. (*Kâdihân* fi fasli'l-kefâe)

Hâmiş: Ulemadan olan Zeyd'in kızı Hind'e, bakkal taifesinden Amr-ı câhil küfûv olur mu? (El-cevab) Olmaz. Denklik "neseb, İslam, hürriyet, servet ve meslek" şeklinde beş şeyle ilgilidir. (*Kâdihân*).

¹¹⁶ Şu hükümde ittifak ettiler: baba ve dedenin dışındaki akrabalar mehirde kabul edilebilir ölçüde artış veya indirim yapsalar nikah caiz olmaz. Hatta küçük ergenliğe eriştikten sonra icazet verse bile icazet geçerli olmaz. (Feyz-i Kerekî fi tezvici's-sağire) Dedi ki: Baba ve dedenin dışındakiler sağıreyi yani sabî bir kızı denk olmayan biri ile nikahlasa, ittifakla câiz olmaz hatta kız bâliğ olsa ve icazet verse de aynı şekilde câiz olmaz. (*Nûru'l-ayn* fi fasli's-sâlis ve'l-ışrîn 23. Bab) Yoksa yani eğer velî baba veya dede olmazsa, olmaz yani onun nikahı gabn-ı fâhiş (kandırma) olduğundan ya da denklik olmadığından ittifakla sahih olmaz. Çünkü baba ile dededen başkasında illet-i velayette sıhhat yoktur. (*Dürer Gürer* fi bâbi'l-veli ve'l-küfuv) Baba ve dedenin dışında birileri küçük kızı, dedesi bir kavmin azatlı kölesi ya da aslen müslüman olmayıp daha sonra müslüman olan bir adamla evlendirse kızın babası ise hür müslümanlardan olsa, kız bu durumun farkına varsa ve nikaha icazet verse nikah yine de caiz olmaz. Çünkü bu nikaha, kruluş anında icazet verecek kimse bulunmamaktadır. Dolayısıyla icazete bağlı olmaz ve sonradan verilen icazet geçerlilik taşımaz. (*Kâdihân* fi âhiri'l-kefae).

¹¹⁷ Baba veya dede nikahlarsa akit gerekli olur. Eğer ikisi dışında biri olsa Ebî Yûsuf (Allah ona rahmet etsin)'un hilafına baliğ olduklarında veya bulûğdan sonra nikahı haber alsalar tarafların tercih hakkı vardır. (*Mülteka'l-ebhur*).

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹¹⁸

4. Hind-i bâliğa velî-i akrabî li-ebeveyn ammî oğlu Zeyd'in izinsiz küfüv olmayan Amr'a tezvîc idüp lâkin Amr'dan veled götürmese Zeyd râzı olmayûp Hind'i Amr'dan hâkime tefrîk ittirmeğe kâdir olur mu?¹¹⁹

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Pîrîzâde Muhammed Sâhib, Allah onu affetsin)¹²⁰

5. Hind-i sagîreyi velî-i akrabî anasının babası Zeyd Amr'a tezvîc idüp halvet-i sahîha bulunduktan sonra Hind bâliğa olduğu anda nefsinin ihtiyâr ve işhâd idüp hıyâr-ı bulûğ ile akd-i mezbûrî Amr'ın huzurunda hâkime fesh ittirecek ba'de inkızâî'l-iddede nefsinin âhara tezvîce kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹²¹

6. Hind-i sagîreyi velî-i eb'adi anasının anası Zeyneb, Hind'in velî-i akrabî ve li-ebeveyn ammî Zeyd hâzır iken Zeyd'in izinsiz Amr'a tezevvüc ittikte Zeyd kabul itmeyûp red idecek akd-i mezbûr bâtil olur mu?

¹¹⁸ Büyük mecnune kadını, babası değil oğlu evlendirebilir. (*Münyetü'l-müfî*) Veli mirastaki sıralamaya göre neseben ya da sebeben asabe (baba tarafından akraba) olan kimsedir. Muhammed'in hilafına mecnûnenin oğlu babasından önceliklidir. (*Mülteka fi'l-evliyâ*) Eğer hiç asabe yoksa annenin evlendirme hakkı vardır. (*Mülteka'l-ebhur fi'l-evliyâ*) Veli mirastaki sıralamaya göre neseben ya da sebeben asabe (baba tarafından akraba) olan kimsedir. Eğer asabe yoksa İmam A'zâm'a göre evlendirme önce annenin sonra ana baba bir kız kardeşin sonra baba bir kız kardeşin sonra annenin oğlu sonra zevi'l-erhâm'dan en yakın akrabalar için evlendirme hakkı vardır. (Hâmiş 1) İmam Muhammed'in hilafına İmam Ebû Hanîfe'ye göre böyledir. Meşhur rivayete göre Ebu Yusûfla Muhammed aynı görüştedir. Daha sonra mevle'l-muvâlât sonra da yetkili kâdi yapabilir. (*Mülteka'l-ebhur fi'l-evliyâ*).

Hâmiş 1: Sonra mevle'l-muvâlât, sonra Hz. Peygamber'in "Sultan velisi olmayan için en iyi velidir" sözü dolayısıyla sultan, sonra sultanın kendisine yetki verdiği kâdi. (*Dürer fi'l-evliyâ ve'l-ekfâe*) (*Kale fi'l-Hulâsa*) Zevi'l-erhâm'dan en yakın olan annedir sonra kız sonra oğlun kızı sonra oğlun oğlunun kızı sonra anne baba bir kız kardeş sonra baba bir kız kardeş sonra anne bir kız kardeş sonra bu kızların çocukları sonra halalar sonra dayılar sonra teyzeler sonra amcaların kızları. Ebû Hanîfe'ye göre büyük dede küçük dededen daha uygundur. (*Beyhâkî*).

¹¹⁹ (Bu hâmişlerin hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Hâmişlerin numaralandırması da bulunmamaktadır. Bu sebeple Hâmişlerin bulunduğu sayfadaki ilk fetvanın sorusuna dipnot verilmiştir.) Hâmiş: Emvâl-i azîmesi olan Hind ancak mehr-i müecceline ve nafakasına kâdir olan Zeyd, Hind'e küfüv olur mu? (el-Cevab) Olur. (Denklik; nesep, İslam, hürriyet, diyaneten) Fâsık, sâliha bir kıza veya sâlih birinin kızına denk değildir. (Mal açısından) Onun mehri ve nafakayı ödemeye malik olmasıdır. (Âcize gelince) evlilik anında (Mehr-i müeccel ve nafakadan âciz olan kimse, fakir bir kıza denk değildir. Tercih edilen görüşe göre zengin sayılmaz.) Şemsü'l-Eimme es-Serahsî ve Sâhibu'z-Zahîre, "Doğru olan buna itibar edilmemesidir; çünkü malın çokluğu, aslında zemmedilmiştir." demişlerdir. Hz. Peygamber (sav.) "Biriktirenler helak olmuştur. Ancak malının şöyle şöyle yani sadakasını veren müstesna. (Her ikisine de malik olan) Mehr ve nafakaya (büyük mala sahip olana denktir.) Zenginlikte bir ibret olmadığından (meslek) gururlanmak meslekle olur. (Bunun detayları *Dürer*'dedir.) Fî bâbi'l-velî ve'l-küfüv sahife 234.

¹²⁰ Bunun nakli *Mülteka*'dan evliyâ ve ekfâ bahsinde geçti.

¹²¹ Bulûğdan kaynaklanan tercih sebebiyle ayrılık gerçekleştiğinde cima gerçekleşmemişse kadının mehir hakkı yoktur. Ayrılık erkeğin ya da kadının tercihi ile gerçekleşmiş ve cima da gerçekleşmiş olursa kadın tam mehre hak kazanır, erkeğin ya da kadının tercihi ile gerçekleştiğinde. (*Ahkâmu'l-kudât fi mesâilî'n-nikâh*).

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹²²

7. Zeyd, âkil ve bâliğ olan oğlu Amr'a fuzûlen Hind'i tezevvüc eylese, Amr vâkîf olduğunda kabul itmeyûp red idecek akde mezbûr bâtil olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹²³

8. Hind-i sagîreyi velî-i eb'adi anasının anası Zeyneb, Hind'in velî-i akrabî babası Zeyd hâzır iken Zeyd'in izinsiz Amr'a tezvîc ittikte Zeyd kabul itmeyûp red idecek akd-i mezbûr bâtil olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)

9. Velî-i mücbirî olmayan Hind-i sagîreyi velî-i akrabî olan Zeyd, küfûv Amr'a mehr-i misliyle tezvîc ve inkâh idûp ba'dehû Hind bâliğa oldukda nikâha âlime olmamağla nefsinin ihtiyâr itmeyûp ba'de zaman nikâha âlime oldukda nefsinin ihtiyâr idûp Amr'ın huzurunda hâkime fesh ittirmeğe kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹²⁴

10. Hind-i bâliğa nefsinin şuhûd-i mahzarlarında velî-i akrabî babası Zeyd'in izinsiz küfûv olmayan Amr'a tezevvüc idûp ba'dehû Hind Amr'dan veled götürse hâlâ Zeyd râzı olmayûp Hind'i Amr'dan tefrika kâdir olur mu?¹²⁵

El-Cevâb: Olmaz.¹²⁶

¹²² Küçük erkek ya da kız çocuğunu velâyet hakkı olan en yakın akrabası varken en uzak velisi evlendirse, bu en uzak velinin nikahı velâyet hakkı olan yakın akrabasının iznine bağlıdır. (min nikâhi't-Tatarhâniyye fi'l-hâdî aşer 11. Bab).

¹²³ Fuzûlinin nikahı icazet hakkı olanın icazetine bağlıdır. Eğer o icazet verirse câiz olur; reddedirse bâtil olur. (*Mülteka'l-ebhur*)(Bunun benzeri *Gâyetü'l-Beyân*'da sayfa 83'de geçti.).

¹²⁴ Nikahı kıyan kişi baba ve dededen başka biri ise bulûğa erdikten sonra bulûğa erdiklerinde veya bulûğua erdikten sonra nikâhı öğrendiklerinde tarafların tercih hakları vardır. (*Mülteka'l-ebhur*) (Bunun nakli *Tatarhâniyye'nin* nikah bölümünde on birinci meselede geçti.).

¹²⁵ (Bu hâmişin hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Hâmişin numaralandırması da bulunmamaktadır. Bu sebeple Hâmiş, bulunduğu sayfadaki ilk fetvanın sorusuna dipnot olarak verilmiştir.) Hâmiş: Zeyd âlim kızı Hind-i gaybubetle nefsinin Zeyd'in hizmetkarı olub küfûv olmayan Amr'a tezvîc ve hamil olduğu halde zuhur idub ba'de vaz'î'l-haml, veled fevt olsa Zeyd Hind'i Amr'dan tefrike kâdir olub olmayacağının fetvâhânedenden olunan suâle her mükellef olan Hind bilâ izn-i velî küfûvviyenin gayri olan kimseye tezvîc ittikte Hind ol kimesneden bir veled getürdükten sonra ol veled vefat idûb diğere veledi dahî mevcut olmasa beynehumâdan küfûvviyet bulunmadığı inde's-şer'î'l-envâr mütehakkik olduğu halde Hind'in velisi Hind'i ol kimesneden tefrik ittirmeğe kâdir olur deyû Fetvâhâne-i Âli cevab verilmiştir. 14 Şaban Sene 312.

¹²⁶ Kadının adamdan çocuğu olmadığı sürece, denklik de yoksa onun yani velinin itiraz hakkı vardır, isterse fesh eder isterse izin verir. Zamanın geçmesinden dolayı velinin itiraz hakkı olmadığına dair de fetva verilmiştir. (*Tenvîru'l-ebşâr*) Ancak kadının adamdan çocuğu varsa, çocuk koruyup gözeteni olmadığı için yitip gitmesin diye velilerin fesih hakkı yoktur. (*Dürer fi'l-velâ*).

11. Hind-i sagîreyi velî-i eb'adi li-ebeveyn ammî Zeyd Hind'in velî-i akrabî li-ebeveyn er karındaşı Amr hâzır iken Bekr'e tezvîc ittikte Amr kabul itmeyûp red idecek akd-i mezbûr bâtil olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹²⁷

12. Hind-i sagîrenin velâyeti inkâh sahibesi babasının anası Zeyneb ile anasının anası Hatîce'den gayr-ı kimesnesi olmamağla Zeyneb Hind'i mehr-i misliyle kufûv Zeyd'e tezvîc eylese Hatîce mücerred iznim bulunmadı ve bu akd-i mezbûri feshe kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹²⁸

13. Hind-i bâliğa nefsinin velî-i akrabî li-ebeveyn ammî oğlu Zeyd'in izninsiz küfûv olmayan Amr'a tezvîc idûp lâkin Hind Amr'dan veled getirmese Zeyd râzı olmayûp Hind'i Amr'dan hâkime tefrik ettirmege olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Pîrîzâde Sâhib, Allah onu affetsin)

14. Hind-i sagîreyi velî-i eb'adi anası Zeyneb Hind'in velî-i akrabî babası Zeyd hâzır iken Zeyd'in izninsiz Amr'a tezvîc ittikte Zeyd kabul itmeyûp red idecek akd-i mezbûr bâtil olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mûsa Kâzım, Allah onu affetsin)¹²⁹

2.1.3. Bâbu'l-Muharremât¹³⁰

1. Zeyd zevcesi Hind'in halası Zeyneb'i tezvîc idûp Hind ile cem' itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Ârif, Allah onu affetsin)¹³¹

¹²⁷ Küçük erkek ya da kızı en uzak akrabası, velayet ehlinden olan en yakın akrabası varken veya o velâyet ehlinden olduğu halde nikahlarsa en uzak akrabasının nikahı en yakın akrabasının iznine bağlıdır. (*Tatarhâniyye*, Nikah bölümü, 11).

¹²⁸ Asabe yoksa velayet önce annenin sonra da babanın annesindedir. (*Dürrü'l-muhtâr*).

¹²⁹ Küçük erkek ya da kızı en uzak akrabası, velayet ehlinden olan en yakın akrabası varken veya o velâyet ehlinden olduğu halde nikahlarsa en uzak akrabasının nikahı en yakın akrabasının iznine bağlıdır. (*Tatarhâniyye*, Nikah bölümü, 11).

¹³⁰ (Bu hâmişler Bâbu'l-muharremât ile alakalıdır ancak metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır.) Hâmiş: Hind-i bâliğa nefsinin tezvîc ittikte Kâdî izni bulunmasa akd-i mezbûr sahih olur mu? (el-Cevâb) Olur. (Dîbâceden).

Hâmiş: Zeyd-i müslim Hind-i nasrâniyyeyi tezevvüç itmek câiz olur mu? (el-Cevâb) Olur. (Dîbâceden)

Hâmiş: Zeyd Hind'e "ahiret anam ol" didikten sonra Zeyd Hind'i tezevvüç itmek câiz olur mu? (el-Cevâb) Olur. (Dîbâceden).

Hâmiş: Hind-i müslime nefsinin şühûd-i mahzarlarında müslim olan Amr-ı kıptiye tezvîc ittikten sonra Hind nâdime olub akd-i mezbûra feshe kâdir olur mu? (el-Cevâb) Olmaz. (Dîbâceden).

2. Zeyd, sinnen kendunden asgar olan karındaşı Amr-ı müteveffanın zevcesi Hind'i ba'de inkitâi'l-idde tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Hüsâmeddîn, Allah onu affetsin)¹³²

3. Zeyd üvey babası Amr-ı müteveffanın zevcesi olup anasının darrası olan Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ahmed Muhtâr, Allah onu affetsin)¹³³

4. Zeyd zevcesi Hind'i tatlık ittikten sonra Hind'in iddeti münkatiye olmadan Zeyd Hind'in li-ebeveyn kız karındaşı kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹³⁴

5. Zeyd'in zevcesi Hind'den olan oğlu Amr, Zeyd'in zevce-i uhrâsı Zeyneb'in li-ebeveyn kız karındaşı Hafice'yi tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹³⁵

6. Zeyd üvey anası Hind'in kız karındaşı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)

7. Zeyd li-ümm kız karındaşı Hind'in kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

¹³¹ İddetli olsa bile iki kadını nikahta veya iki cariyeyle ilişki hususunda bir araya getirmek aynı şekilde haram olur. Bu durum bunlardan birisinin erkek olduğu farzedilirse, bu durumda aralarında kan akrabalığı veya sit akrabalığı yoluyla evlenme engeli olduğu takdirde geçerlidir. Hala, erkek kardeşin kızı, teyze ve kız kardeşin kızında olduğu gibi. (*Dürrü'l-Münteka* fi'l-muharremat). Bir kadını halası, teyzesi, kız kardeşinin kızı veya erkek kardeşinin kızıyla beraber nikahlamak meşhur hadis dolayısıyla haramdır. Meşhur hadis Hz. Peygamber'in şu sözüdür: "Kadın; teyzesi, halası, erkek kardeşinin kızı ve kız kardeşinin kızı üzerine nikahlanamaz." (İbn Melek *Şerhu Mecmau'l-Bahreyn* fi'l-muharremat).

¹³² Amr ve Zeyd'in her birinin hanımı ebeveynleri ve evlatlarının aksine diğeri için helal olur. (*Seyyid fi'l-ferai'z fi'l-asabât*) Tıpkı küçüğün amcası ile nikahlanan küçüğün annesi gibi haram nikah dolayısıyla kadının hakkı sakıt olmaz. (*Kuhistanî fi'l-hidane*). Çünkü bunların arasında akrabalık ve süten kaynaklanan bağ yoktur. (*Dürrer Gürer fi'n-nikah*). Açıkcası daha önce böyle bir meseleyi görmedim; lakin haramlık sebepleri sayılırken bu meseleye yer verilmemesinden hareketle bu hüüküm çıkarılabilir. Ve yine hidânedede ortaya çıkan şu meseleden de faydalanılabilir. Bakıcı kadın mahrem olmayan biriyle nikahlandığında onun hidâne hakkı sakıt olur. Ancak çocuğun amcasıyla evlendiğinde hidâne hakkı sakıt olmaz. (*Fetava-ı Ataullah Efendi*).

¹³³ Hayru'l-Remli dedi ki: Annesinin kocasının kızı, kocasının annesi, babanın karısının annesi ve onun kızı ve oğlunun karısının annesi ve onun evlatlık kızı ve üvey babanın karısı haram değildir. (*Dürrü'l-Muhtar* fi haşiyet-i kavlihi ve emma bintü zevce'ti ebihi fi fasli'l-muharremat).

¹³⁴ İddetli olsa bile iki kadını veya cinsel ilişkiye girdiği kölesini bir nikahta bir araya getirmek aynı şekilde haram olur. (*Dürrü'l-Münteka* fi'l-muharremat).

¹³⁵ Çünkü aralarında haramlığı gerektirecek nesep bağı yoktur. (*Kuhistanî* fi'n-Nikâh).

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)

8. Zeyd li-ümm er karındaşı Amr'ın kızı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹³⁶

9. Hind zevci Zeyd'in kız karındaşı Zeyneb'in zevci Amr-ı ecnebîye görünmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹³⁷

10. Zeyd'in zevcesi Hind, Amr-ı ecnebîye görünse Hind Zeyd'e haram olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹³⁸

11. Hind'in zevci Zeyd'den olan oğlu Amr, Hind'in zevce-i âharî Bekr'in zevce-i uhrâsı Zeyneb'den olan kızı Hatîce'yi tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfi, Allah onu affetsin)¹³⁹

12. Zeyd zevce-i mevtûası Hind'in zevce-i âhardan olan kızı Zeyneb'i tezevvüc câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz.¹⁴⁰ (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfi, Allah onu affetsin)¹⁴¹

¹³⁶ Kız kardeşin ve erkek kardeşin kızlarının oğulları, ne kadar aşağı inerse insan, haramdır. (*Fethu'l-Kadir* fi'l-Muharremât).

¹³⁷ Adamın kadının yüzüne ve omuzuna bakması caiz değildir. Şehvetten emin olunmazsa ihtiyaç hali dışında yüzüne bakamaz. (*Bidaye* fi'l-fasl min vat'i ve'n-nazar min kitabi'l-kerahiyyeti) Erkek, haram olan bir kadınla konuştuğunda kadın yüzüne bir perde indirir ve adam da kadının yüzünden geri çekilir. Bu mesele kadına bir adam karşısında zaruret dışında yüzünü açmasının yasaklandığını gösterir. (*Mecmeu'l-Fetâvâ* fi kitabi'l-hatri ve'l-ibâha).

¹³⁸ *Fetâvâ-ı Sügrâ*'nin talak bahsinde: Başkasıyla nikahlı biriyle evlense ve adam da bunu bilmezse, ilişkiye girmiş ise kadına iddet gerekir. Eğer başkasıyla evli olduğunu biliyorsa, ilişkiye girmekle iddet gerekli olmaz ve kocasının kadınla ilişkiye girmesi haram olmaz. Fetvâ bu şekildedir. (mine'l-imadiyye fi ahiri'l-fasl er-rabi' aşar /14. Faslın sonu).

¹³⁹ Havahirzâde'nin *Tecnîsi*'nde: Hatice, Zeyd'in oğluna, kadının oğlunun babasına (Zeyd) aynı şekilde kızın annesi (Hatice'nin annesi Zeynep) de haram olmaz. (*Tatarhaniyye*) Adamın bir kadınla evlenmesi, adamın çocuğunun o kadının annesiyle veya kızıyla evlenmesinde sakınca yoktur. Çünkü buna bir engel yoktur. Muhammed b. Hanefiyye, bir kadınla evlendi; oğlu da o kadının kızıyla evlendi. (*Bahru'r-râik* fi'l-muharremât) Cinsel ilişkiye giren kadın, cinsel ilişkiye girdiği adamın usul ve fûruuna haram olur. Aynı şekilde kadın ve erkeğin birbirine şehvetle dokunması da böyledir. (*İhtiyar*) Cinsel ilişkiye giren kadın, cinsel ilişkiye girdiği adamın fûruuna haram olur. (*Muhitu's-Serahsi*).

¹⁴⁰ "...Kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız-eğer anneleriyle zifafa girmemiş iseniz onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikah altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir". En-Nisâ, 4/23.

13. Zeyd'in oğlu Amr'a Zeyd'in sonradan tezevvüc ittiği zevcesi olup Amr'ın üvey vâlidresi olan Hind emn olucak görünmek şer'an câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁴²

14. Zeyd li-ebeveyn er karındaşı Amr'ın kızının kızı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)

15. Zeyd anasının li-eb kız karındaşı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁴³

16. Zeyd, oğlu Amr'ın zevcesi Hind'in kız karındaşı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁴⁴

17. Zeyd li-ebeveyn halası Hind'in kızı Zeyneb'i tezevvüc ittikten sonra Zeyneb'in üzerine âhar li-ebeveyn halası Hatîce'nin kızı Rukiye'yi tezevvüc idüp Zeyneb ile cem' etmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁴⁵

¹⁴¹ Cinsel ilişkiye girdiği kadının kızı helal olmaz. (*Bidâye* fi'n-nikâh) Annesiyle cinsel ilişkiye girmedikçe annesiyle yapılan akit tek başına kızın haram olmasını doğurmaz. (*Gâyetü'l-beyân* fi'n-nikâh ve keza fi'l-Bahri'r-râik) (Hamiş 9: *Câmi'u'l-cevâmi'*: Bir kadın küçük kızını bir adamla evlendirdi, adam onay verdi. Kadının evlenmesi de câizdir. (*Ankaravî* fi' babi's-sânî fi'l-vekâle fi'n-nikâh ve fi'l-fuzûlî fi'l-muharremât), (Câizdir sözünün gerekçesi ise; küçüğün annesinin nikahının fasit bir nikah olmasıdır. Ankaravî'nin 43. Sayfadaki hâmişte merhum Habd'in de bu konuda görüşü vardır) .

¹⁴² O kadın onun, sebep veya zina da olsa neseb dolayısıyla ebedî olarak nikahlaması haram olanlardandır. Kadın ve adam şehvetlerinden emin iseler baş, yüz, göğüs, bacak ve pazuya bakabilir. *Hidâye*'de de bu şekilde zikredildi. Bu meslede şehvetten enin olmayı yalnızca erkeğe hasreden kişi hata atmıştır (İbn Kemal) (*Dürrü'l-muhtâr* fi'l-hatr ve el-ibâha).

¹⁴³ Erkeğin ne kadar yukarı giderse gitsin aslını nikahlaması haramdır ve ne kadar aşağı giderse gitsin fer'ini nikahlaması haramdır. Aynı şekilde erkeğin ne kadar aşağı giderse gitsin kız kardeşiyle ve kız kardeşinin kızıyla nikahlanması haramdır. Yine aynı şekilde erkeğin, teyzesini ve halasını ve erkek kardeşinin kızını, ne kadar aşağı giderse gitsin nikahlaması haramdır. (*Dürrer Gürer* fi'n-nikah). Ne kadar aşağı giderse gitsin erkek kardeşin kızını nikahlamak haramdır. (*Şerhu'l-mecma'* fi'l-muharremat).

¹⁴⁴ Bu geçen meselede bir sakınca yoktur dediler. (*min Bahri'r-raik*).

¹⁴⁵ Zira bu iki kadın birbirine yabancı kabul edilir. Hatta bir tanesi erkek farz edilse evlenmeleri caiz olur. (*Ataullah Efendi* fi'l-muharremât) Bir kadını, kocasının kızıyla veya oğlunun karısıyla bir nikah altında birleştirmek caizdir. Dört imama göre (Allah onlara rahmet etsin) onları bir araya getirmek câizdir. (*Kemâ* fi'l-Bahr) Kocanın kızı erkek kabul edilse, yani kocanın oğlu olsa o kadınla evlenmesi caiz olmaz zira babasının ilişkiye girdiği kadındır. Üvey anne erkek kabul edilse onun kocanın kızıyla evlenmesi caizdir. çünkü otakdirde kız yabancı bir adamın kızı olur. Kadın ile oğlunun karısını cem etmekte de aynı durum vardır. Zira kadın erkek kabul edilse, oğlunun karısıyla evlenemez. Oğlun karısı erkek kabul edilese kadınla evlenmesi caiz olur, zira kadın ona yabancı olan bir kişidir. منح fi'l-muharremât.

18. Zeyd ammî Amr'ın kızı Hind'i tezevvüc câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁴⁶

19. Zeyd zevcesi Hind'in anası Zeyneb'in elini şehvet ile öpse Hind Zeyd'e haram olur mu?¹⁴⁷

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹⁴⁸

20. Zeyd zevcesi Hind'in radâen karındaşı kızı Zeyneb'i tezevvüc idûp Hind ile cem' itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁴⁹

21. Zeyd'in karındaşı Amr zevcesi Hind'i tatlık eylese, Zeyd Hind'i ba'de inkıtâi'l-idde tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁵⁰

22. Zeyd-i müteveffanın akd-i sahih ile menkûhası olup hâmil olmayan Hind-i hürre Zeyd'in fevtinden yetmiş gün mürurunda Amr'a tezvîc eylese akd-i mezbûr sahih olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁵¹

¹⁴⁶ Amcaların kızlarını nikahlamak helaldir. (*Fethu'l-kadir* fi'l muharremât).

¹⁴⁷ (Bu hamîşin metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır.) Hâmîş: Zeyd Hind'i şehvetle mess ve takbîl ittikten sonra oğlu Amr, Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu? (el-Cevâb): Olmaz. (*Abdurrahîm* fi'l-mess) Sahîfe 168.

Şehvetle dokunmak, hürmet-i müsâhereyi gerektirir. (*Bidâye* fi'l-muharremât).

¹⁴⁸ Kadının adama dokunması adamın kadına dokunması gibidir. (*Kâdihân*) Karısının annesini öpse, şehvetsiz öptüğü belli değilse, kadının annesini öpmesiyle haramlık sabit olur. Dokunmada ise, şehvetle dokunduğu bilinmezse haramlık sabit olmaz. Çünkü kadınları öpmek genellikle şehvetle olur. Kucaklama da öpmek gibidir. (*Câmi'u'l-kebir*'de zikredildiği gibi) Hasan el-Alkâme'nin sözüne göre şehvetin delili, belirgin olmayan cinsel organın o anda belirginleşmesidir. Eğer bu olaydan önce belirgin haldeyse ve belirginleşmede bir artış ve şiddetin olması da şehvetin delilidir. Yaşlı ve iktidarsızda ise o olaydan önce şehvet duymayan kalbin şehvet duymasıdır. Eğer bu olaydan önce şehvet duymuş ise, şehvet hissindeki artış, şehvetin delilidir. Ulemanın çoğunluğuna göre şehvetin delili, ona meyletmesi ve onunla birlikte olmayı arzulamasıdır. (mine'l-mahalli'l-mezbûr fi'l-fasli'l-mestûr *Atâiyyeh*).

¹⁴⁹ İddetli olsa bile iki kadını veya cinsel ilişkiye girdiği kölesini bir nikahta bir araya getirmek aynı şekilde haram olur. (*Dürrü'l-Münteka* fi'l-muharremat) (128 ve 135. Dipnotla aynı). Bir kadını halası, teyzesi, kız kardeşinin kızı veya erkek kardeşinin kızıyla beraber nikahlamak meşhur hadis dolayısıyla haramdır. Meşhur hadis Hz. Peygamber'in şu sözüdür: "Kadın; teyzesi, halası, erkek kardeşinin kızı ve kız kardeşinin kızı üzerine nikahlanamaz." (İbn Melek *Şerhu Mecmau'l-Bahreyn* fi'l-muharremat). (37 ve 40. Dipnot).

¹⁵⁰ Birbirlerinin eşlerini nikahlamaları helal olur. (*Seyyid Şerif*).

¹⁵¹ Kocasını ölen hür kadının iddeti dört ay on gündür. Zira Allah Tâalâ "İçinizde ölenlerin bıraktıkları eşler dört ay on gün beklerler" buyurmuştur. (*Hidaye fi'l-babi'l-idde*) Eğer kadının kocası ölürse bakılır: Kadın hürse, hamile olsun olmasın, Müslüman olsun, Ehl-i Kitâb olsun, büyük olsun küçük olsun, cinsel

23. Hind beş yaşında olan Zeyd-i sağiri takbîl eylese, hâlen Zeyd Hind'in kızı Zeyneb'i tezvîc câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁵²

24. Zeyd zevcesi Hind'in li-ebeveyn ammesi Zeyneb'i tezevvüc idûp Hind ile cem' itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁵³

25. Zeyd, oğlu Amr'ın zevcesi Hind'i şehvet ile mess ve takbîl eylese Hind Amr'a haram olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁵⁴

26. Zeyd radâen oğlu Amr-ı müteveffânın zevcesi Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁵⁵

27. Zeyd babası Amr'ın câriye-i mevtûasını Hind'i şehvet ile mess ve takbîl eylese Hind'in vati Amr'a ale't-te'bîd haram olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendi-zâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁵⁶

ilişkiye girsin veya girmesin, iddeti dört ay on gündür. (*Şerhu't-Tahâvî* fi'l-'idde) Kocasını ölen kadının; cinsel ilişkiye girsin ya da girmesin, küçük olsun büyük olsun, Müslüman olsun, Ehl-i Kitâb olsun, aynıdır; iddeti dört ay on gündür. (min *Mu'înu'l-Kudât* fi kitâbi't-talâk fi'l-'idde) Sahih bir nikahta ölümden kaynaklanan iddet dört ay on gündür. (*Mülteka fi'l-'idde*).

¹⁵² Necmeddin Nesefî *Fetâvâ* kitabında şöyle dedi: Bize göre yabancı dokunması, eğer şehvetli ise, hürmet-i müsahereyi gerektirir. Her ikisinin şehvet duyması şart değildir. Eğer diğeri müştehat (şehvet duyulan) ise, birinin şehvet duyması yeterlidir. İkisinin baliğ olması şart koşulmaz. Dokunulan yerin şehvet duyulan yer olması, kadın olsun erkek olsun, dokunan olsun dokunulan olsun dokunma esnasında birinin şehvet duyması şart koşulur. (*Zahîre* fi't-tâsi' aşer mine'n-nikâh/19).

¹⁵³ Bunun nakli daha önce geçti. İkisinden biri yukarıda zikredilenlerden biri olursa, ikisinin bir nikah altında bir araya getirilmeyeceği ve erkeğin diğeriyle evlenmesinin câiz olmadığı nakli *Kudûri*'nin *Muhtasari*'nda da geçti. (*Hulâsa* fi'n-nikâh) Kadının yukarıda zikredilenlerden biri olduğu varsayıldığında adamın iki kadını bir araya getirmesi haram olur. Kadını kocasının kendisinden olmayan kıızıyla bir araya getirmesi bunun hilafıdır. (*Mülteka'l-ebhûr* fi'l-muharremât).

¹⁵⁴ Şehvetle dokunmak hürmet-i müsahereyi getirir. Hürmetü'l-müsahere ile kastedilenler evlenilmesi haram olan dört gruptur. Zina eden kadının, zina eden erkeğin usul ve fûruuna neseben ve radâen haram olması, kadının usul ve fûruununun zina eden erkeğe helal bir ilişkide olduğu gibi neseben ve radâen haram olması. (*Bahru'r-raik*) Cinsel ilişkiye giren kadın, cinsel ilişkiye girdiği adamın usul ve fûruuna haram olur. Aynı şekilde kadın ve erkeğin birbirine şehvetle dokunması da böyledir. (*İhtiyar*).

¹⁵⁵ Babanın ve evladın nihaklısı birbirlerine haramdır. (*Bezzâziyye* fi's-sani mi kitâbi'n-nikâh). Babanın ne kadar aşağı olursa olsun fûruunun eşi haramdır hepsi radaen de geçerlidir. Asıl, fer' ve bu ikisi dışında zikredilenlerin tamamıyla evlenmek radâen de haramdır. (*Dürrer Gürrer* fi kitâbi'n-nikâh mulahhasan)

28. Zeyd hâlî Amr'ın kızı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁵⁷

29. Zeyd Hind'i şehvet ile mess ve takbîl eylese Zeyd'in babası Amr Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁵⁸

30. Zeyd Amr ile ale'l-iştirâk mâlik olduğu câriyeyi vaty itmek helâl olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hüseyin Hüsnî el-Çelebî, Allah onu affetsin)¹⁵⁹

2.1.4. fi'l-Mehr¹⁶⁰

1. Zeyd Hind'i şu kadar esvab-ı muayyene mehr-i muaccel tesmiyesiyle tezevvüc ve duhul ittikten sonra Zeyd fevt olup Hind'i vesâir veresesini terk ittikte sâir verese terekeden ol esvâb-ı muayyeneyi Hind'e verirler iken Hind almayup mukâbelesinde şu kadar ğuruş alırım dimege kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Yasîhî-zâde Abdulvehhab, Allah onu affetsin)¹⁶¹

¹⁵⁶ Bunun nakli bir mesele önce *Bahru' r-raik*'den geçti.

¹⁵⁷ Bunun nakli *Hulasa*'dan geçti.

¹⁵⁸ Bunun nakli *Bahru' r-raik*'in muharremât bölümünde geçti.

¹⁵⁹ Ortak cariyenin hükmü, ecnebinin hükmü gibidir. *Mücteba (Dürrü'l-muhtar)*.

¹⁶⁰ (Bu hamîşlerin metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır.) Hâmiş: Zeyd zevcesi Hind ile ale'l-iştirâk mâlik olduğu câriyeyi vat'i helal olur mu? (el-Cevâb) Olmaz. (*Semhatü'l-ibrâr*).

Bunun delili, Burhânî'nin belirttiği gibi başkasının malında tasarruf etmenin haram olmasıdır. (*Atâullah Efendi* fi'l-muharremât ve aynısı Ekmeli fi'l-kerâhiyye) Sahîfe 367. (fi'l-mehr).

Hâmiş: Duyûn-i terikesinden ezîd olduğu halde fevt olan Zeyd'in zevcesi Hind, Zeyd zimmetinde olan mehr ile kısmet-i ğurmâde dâhil olur mu? (el-Cevâb) Olur.

Mehir diğer borçları gibi ölüden alınacaklar arasındadır. (min Müdâyenâti'l-Gunye) (Ahmediyye ve misluhû fi mehri'l-Feyziyye ve Ali Efendi).

¹⁶¹ Mehir ya aynî olur ya da deyn olur. Aynî olmasından kastımız; araziler, hayvanlar, akarlar, keyfî ve veznî mallar veya bu ikisinin ücretleridir. Deynden kastımız ise; dirhemler ve dinarlardır. Ancak mehir aynî olursa, kocanın ondan başkasıyla ödeme yapma hakkı yoktur. (*Tatarhâniyye* fi'l-mehr) At cinsini ve herevi cinsinden giyeceği mehr saymak, vasıflarında abartma olmadığı sürece, sahih olur. Ölçme ve tartma, onun sıfatını değil cinsini belirler. (Ölçülen ve tartılan şeyin orta olanı yani vasatı veya belirlenmişse değeri lazım olur.) Şayet cinsi belirtildiği gibi, niteliği de belirtilirse bu belirtilen (mevsûf) lazım olur. (*Dürer fi'l-mehr*).

2. Zeyd Hind'i İstanbul'da alup Mısır'a götürmek şartıyla hîne akidde iki yüz altun mehr takdir olunup Hind dahî râziye olsa ba'de tezevvüc gitmemege kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Sıdkızâde Reşîd, Allah onu affetsin)

Bu surette iki yüz altun mehr-i takdiri Mısır'a gitmek şartıyla olup Hind dahî gitmese mehr-i mislinden ziyadesi sâkit olur mu?

El-Cevâb: Olur.¹⁶²

3. Zeyd nâmzedi Hind'e mehr-i muaccel nâmına şu kadar akçe virüb Hind dahî meblâğ-ı mezbûri kendi mesârifine sarfle istihlâk iddikten sonra Zeyd Hind'i tezevvücden fâriğ olsa Zeyd meblâğ-ı mezbûri Hind'e tazmine kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mekkîzâde Mustafa Âsım, Allah o ikisini affetsin)¹⁶³

4. Zeyd Hind'i şu kadar akçe mehr-i muaccel ve şu kadar akçe mehr-i müeccel tesmiyesiyle tezevvüc idub ba'dehû Zeyd Hind'e nesne virmeden kable'l-duhûl ve'l-halvet Hind'i tatlık eylese Hind tesmiye olunan mehr-i muaccel ve müeccelin nisflarını Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olur.¹⁶⁴ (Ketebehû el-Fakîr İsmet Bey-zâde Ârif Hikmet, Allah o ikisini affetsin)

5. Bir beldede mecidiye altunu yüz yirmi guruşa rayiç iken Zeyd Hind'i şu kadar mecidiye altunu mehîr tesmiyesi ile tezevvüc ittikten sonra mecidiye altunu iki

¹⁶² Şayet kocası kadını beldeden çıkarmamak veya başkasını karısının üzerine nikahlamamak üzere bin dirhem mehîr karşılığında nikahlarsa ve sözünü yerine getirirse; kadın için bin dirhem mehri alma hakkı vardır. Eğer adam sözünü tutmazsa kadının mehri misil alması lazım olur. Kadını, bir beldede ikamet etmek şartıyla bin dirhem mehîr üzerine ve beldeden çıkarırsa iki bin dirhem mehîr üzerine tezevvüç ederse ve adam beldede ikamet ederse, kadının bin dirhem mehri alma hakkı vardır. Şayet ikamet etme şartını bozarsa iki bin dirhemden fazla ve bin dirhemden az olmamak koşuluyla mehri misil kadın için lazım olur. İmameyn'e göre ise adam kadını beldeden çıkarırsa kadın iki bin dirhem hak eder. (*Mülteka'l-ebhur fi'l-babi'l-mehr*). Koca kadının mehri ödedikten sonra kadının rızası olmaksızın onunla beraber yolculuk yapabilir. Yani ta'cili belirtilen mehîr veya mislinin peşin miktarını ödedikten sonra kadın ile yolculuk yapması caiz olur. Çünkü Allah Teâlâ "Onları (kadınlarınızı) kendi oturduğunuz yerde oturtun" buyurmuştur. Denilir ki; koca kadını memleketinden başka bir yere götüremez. Çünkü gurbet, hüznün verir. Fetva da buna göredir. (*Dürer Gürer fi babi'l-mehr*).

¹⁶³ Adamın, var olsun veya harcanmış olsun mehîr dolayısıyla ödediği şeyi, görmezden gelme hakkı vardır. (*Bezzaziyye*) Bir kimse, bir adamın kızını istese ve ona herhangi bir şey gönderse ve kızın babası o talibe kızını vermese, kişinin mehîr için gönderdiği şey, geri gönderilir. Kullanma dolayısıyla değişmiş olsa bile var olan 'aynı gönderilir. Çünkü o şey sahibi tarafından onun kullanımına verilmiştir. Bu sebeple kullanmaktan dolayı eksilse onun karşılığında bir şey lazım gelmez. Ya da o şey kaybedilmişse kıymetince geri ödenir. Çünkü o alışveriş tamamlanmamıştır. O halde geri almak caiz olur. (*Dürer Gürer fi'l-mehr*).

¹⁶⁴ Karı ve koca ayrıldıktan sonra, kadın boşanmanın ilişkiden sonra, koca ise ilişkiden önce olduğunu söylese, kadın inkar edildiği takdirde mehîr yarısının düşürülmesi gerekeceğinden söz hakkı kadındır. (*Dürü'l-muhtâr, fi'l-mehr*) sahife 153. (Mehîr Yarısı) Yani, cima ve halvetten önce boşanma gerçekleştiğinde belirlenen mehîr yarısının ödenmesi gerekir. (*Dürer fi bâbi'l-mehr*).

yüz seksen guruşa rayiç olsa halen Zeyd fevt olup Hind ol kadar altunu terekeden almak istedik de sair veresei hîn-i tesmiyede mecidiye altunu yüz yirmi guruşa rayiç olmağla her bir mecidiye altunu mukabelesinde yüz yirmişer guruş al deyub ol kadar altunu almakdan Hind'i men'e kadir olurlar mı?

El-Cevâb: Olmazlar. (Ketebehû el-Fakîr Ahmed Muhtâr, Allah onu affetsin)¹⁶⁵

6. Zeyd Hind'e nâm-zed olduk da Hind'e nişan namına bir yüzük ihdâ edup ba'dehû kable't-tezevvüc yüzük Hind'in yedinde zâyî olsa Zeyd ol yüzüki Hind'e tazmine kadir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Hüsâmeddin, Allah onu affetsin)¹⁶⁶

7. Hind kendini Zeyd'e nikâh eylemege Amr'ı vekîl ettikten sonra yine kendini Bekr'e nikâh eylemege Beşr'i vekîl ittikte yekdiğerinden haberi olmayıp ikisi dahi müteakiben nikâh atmış olsa nikâh-ı sani muteber olmayıp evvela vaki olan olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁶⁷

8. Hind fevt olup zevci Zeyd'i ve sair veresesini terk ettikte Zeyd Hind'in mehr-i müsemması altmış bin akçedir deyü dava ve ikamet-i beyyine edüp sair verese yüz bin akçedir deyü dava ve ikamet-i beyyine edüp Hind'in mehr-i misli dahi altmış bin akçe olsa veresenin beyyinesi evla olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfi, Allah onu affetsin)¹⁶⁸

¹⁶⁵ Bir adam bin dirhem mehir karşılığında bir kadınla evlense bu dirhemler artık piyasadan kalksa bu dirhemlerin piyasadan kalktığı gündeki alım gücü neyse onu vermek gerekir. Tercih edilen görüş budur. *Sadru's-ş-şehîd* bunu böyle zikretmiştir. Bu dirhemlerin tamamen piyasadan kalkması artık bulunamaz hale gelmesi tedavülden kalkmak gibidir. Tedavülden kalkmak hiçbir memlekette bu paranın bir değer taşımaması demektir. Bazı memleketlerde bu para hala tedavüldeyse buna tamamen tedavülden kalkmış denilemez. *Uyûn* isimli kitapta böyledir. Bu tedavülden kalkmazsa tamamen piyasadan çekilmezse değeri düşse veya değeri artsa bu değişiklik dikakte alınmaz. Akdin yapıldığı anda bu para tedavülde ve yürürlükte ise bu değişiklik dikkate alınmaz. Ama akdin yapıldığı dönemde bu tedavülden kalkmışsa o zaman bu dirhemleri vermek gerekir isterse bu dirhemler daha sonra on dirheme karşılık gelsin *Hulâsa*'da böyledir. (*Hindiyye* fi'l-cildi'l-evvel fi'l-fasli's-sâni).

¹⁶⁶ Bir adam bir adamın kızını istese, o kızın babası "mehri altı aya ya da altıya kadar ödersen olur, onu seninle evlendiririm" dese; sonra adam kızın babasına hediyeler gönderse ve mehri de ödemeye güç yetiremese, baba kızını onunla evlendirmez. Babanın adamın gönderdiği şeyleri geri ödemesi gerekir mi? Dediler ki: Mehri olarak gönderilen şey, bulunsun ya da bulunmasın geri ödenir. Hediye olarak gönderilen her şey duruyorsa böyledir. Hediye olarak verilen şey ortada değilse, hediye kullanan kişiye bir şey gerekmez. (*Kâdihân* fi cissi'l-mer'eti nefsehâ bi'l-mehri).

¹⁶⁷ Adamın biri, bir kadınla kendini evlendirmesi için birini vekil kılrsa, sonra benzer şekilde bir başkasını da vekil kılrsa; bu vekillerden biri adamı bir kadınla, diğer vekil de kendi kız kardeşi ile evlendirse, her ikisinin evlendirmesi ardarda ise ilk nikah caiz olur; ancak her ikisinin nikahlandırması aynı anda ise her ikisi de batıl olur. (*Kâdihân* fi fazli'l-vekâle min kitâbi'n-nikâh)

¹⁶⁸ İkisinden biri öldüğünde ihtilaf olursa, bu konudaki cevap her ikisinin hayatta olduklarındaki gibidir. (Özet olarak: *Hidâye* fi bâbi'l-mehr)

9. Zeyd Hind'in şu kadar akçe mehr-i muaccel ve şu kadar akçe mehr-i müeccel tesmiyesiyle tezevvüç edüp badehu vermeden Hind kable'd-dühûl fevt olup Zeyd ve sair veresesini terk etmekle sair verese mehr-i muaccel ve müeccelden hisselerini Zeyd'den talep ettiklerinde Zeyd Hind'i mücerred kable'd-dühûl fevt olmağla size ancak nıflarından hisse verürüm deyip tamamen vermemeğe kadir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹⁶⁹

10. Zeyd Hind'i bıkır olmak şartıyla şu kadar akçe mehr tesmiyesiyle tezevvüç ve dühul ettikde Hind'i bıkır bulmayup seyyibe bulmağla Zeyd Hind'i tatlik eyledikde mehr-i müsemma bekâreti için mehr-i mislinden ziyade kullandıysa Hind ancak mehr-i mislini alup ziyadesini Zeyd'den almağa kadir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹⁷⁰

el-İhtilafî fi'l-Mehr¹⁷¹

1. Hind'in mehr-i mislini bilinmek lazım olup lakin babası canibinden nisvandan kimesnesi olmasa Hind'in mehr-i misli ecanibden sin ve cemal ve mal ve akıl din ve beled ve asırda Hind'e mümasele olan mer'eye kıyas ile malum olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁷²

¹⁶⁹ Mehrin tamamı şu dört durumda gerçekleşir: Cinsel ilişki, önceden (5) iddetin gerekli olması, nikâhtan (*Eşbâh*) hemen sonra (birleşme olmadan önce) eşlerden birinin ya da her ikisinin ölmesi durumlarıdır. Ölüm diğer konular hariç mehir ve iddet konusunda cinsel ilişki gibidir. (*Dâmâd ale'l-Mültekâ*)

¹⁷⁰ Bir adam bir kadınla bekâretine binaen mehri mislinden ziyade/fazla bir miktar mehir üzere evlense, kadın bakire değilse mehri mislin fazlalık kısmını vermek gerekli olmaz. (*Gunye fi'l-mehr*) Adamın biri bakire olduğu gerekçesiyle bir kadınla mehri mislinden fazla bir mehir ile evlens; ancak kadını bakire bulmasa, adamın mehri mislin fazlalılığı olarak belirlediğini ödemesi gerekir mi? Sâhibu'l-muhît şöyle cevap verdi: Hayır, gerekmez. Çünkü adam belirli bir rağbet gerekçesiyle olmayan/ölü bir fazlalığı kabul etmiştir. Böyle bir şeyin kabul edilmesi gerekmez ve adamın rücu' etmesi/kabulünden geri dönmesi gerekir. (fi *Fevâid*) Zahrüddîn adamın rücu' etme/geri dönme hakkının olmadığını söyledi. Kâdihân mehirlerin tamamında hakkında aynı şeyi söyledi.

¹⁷¹ Bu mehrin devamı ve onunla ilgili olduğu için başlık olarak verilmemiştir.

¹⁷² Kadının mehr-i mislinde, kadından yaş, güzellik, akıl, din, mal, zaman, memleket, bakirelik ve dulluk yönünden denk olurlarsa, kadının babasının kavmindekilerden birinin mehrine itibar edilir. Babanın kavminden denk biri bulunmazsa, uzak ve yabancı kadınlara bakılır. Çevresine bakılır, eğer çevresinde de bunların tamamı bulunmazsa, bu vasıfların iki kadında bir araya getirilmesi sorunu olduğu için var olan kadınlardan birine itibar edilir. Çünkü kadın kadına benzer *İhtiyar*'da olduğu gibi. (*Mültekâ ma'a dâmâd*) fi'l-mehr.

2.1.5. fîmâ li'z-Zevci ve'z-Zevceti¹⁷³

1. Zeyd'in zevcesi Hind merîza olup 'ilac ve tımar-ı tabibe muhtâca oldukda Hind 'ilac ve tımar için tabîb-i istîcâr itmek Zeyd üzerine vacip olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Refîk, Allah onu affetsin)¹⁷⁴

2. Zeyd bir belde ahâlisinden Hind'i ol beldede tezevvüc ittikten sonra mehr-i muaccelini ifâ itmiş olmağla Hind'i mesâfe-i seferden ekall olan kendi beldesine götürmek istedikde Hind bi-ğayri vechin imtinâ'a kâdir olur mu?¹⁷⁵

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁷⁶

3. Zeyd'in zevcesi Hind'in anası Zeyneb, her cum'ada bir kere gelüp Hind'i görmek istedikde Zeyd Zeyneb'i bi-ğayri vechin men'a kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁷⁷

¹⁷³ (Bu hamîşin metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır.) Hamîş: Zeyd Hind'i ba'de'n-nikâh ve't-tezevvüc kable'd-duhûl fevt olsa ba'de vefâtihi Hind kemâl mehri ve tamamen mirastan hisse-i farziyyesini terke Zeyd'den almağa kâdire olur mu? (el-Cevâb) Olur. Ahmed Kemal İbn Mes'ûd'un (Allah ondan razı olsun) görüşü dolayısıyla duhul ve ölüm ile mehr-i misl gerekli olur. Evlenip kadının mehri için para ayırmayan ve onunla ilişkiye girmeden ölen bir adam hakkında soruldu: Kadının ne daha çok ne de daha az olmaksızın diğer kadınların mehri gibi hakkı vardır ve o kadın iddet ve mirası bekler. *Şerhu'l-mültekâ* li'l-emîr Fâzıl ve kezâ misluhû fi'z-Zeylâ'î cilt sâni sahife 140 fi'l-mehr. Hadis'te de ne az ne de çok o kadının mehr-i misl hakkı vardır şeklindedir. Yani ne eksik ne de fazla. (*Ahterî*).

¹⁷⁴ Hasta için ilaç alması, doktora ücret ödemesi, kan alma ve hacamat yaptırması gerekmez. (Kezâ fi *Sirâci'l-vehhâc*) (*Hindiyye* fi'n-nafakat). Ebenin ücreti eşlerden ebeyi çağırın üzerine gerekir. Ebe doktor gibi oduğu için koca ücretini ödemeye zorlanamaz. Tabibin ücretini ödemek onun için zorunlu değildir. (Ücret ödemenin kendisine gerekli olduğu kimse hakkında *Gunye*'nin icare bahsinden).

¹⁷⁵ (Bu hamîşin metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Hâmiş, bulunduğu sayfadaki ilk soruya dipnot olarak verilmiştir.) Hâmiş: Zeyd zevcesi Hind, cum'ada bir kere vâlideynin menzillerine varûb mezbûrları görmek istedikde Zeyd Hind'i bi-gayri vech men'a kâdir olur mu? (el-Cevâb) Olmaz. (Siyah Sipâre) Adam, kadını ebeynlerini ve ilk eşinden olan çocuklarını her Cuma ve diğer akrabalarını senede bir sefer ziyaret etmekten alıkoyamaz. (fi'l-hatr ve'l-ibâha min nikâhi'l-Bezzâziyye).

Zeyd zevcesi Hind'i müddet-i sefer baîd olan bir beldeye rızası ile olûb gidûb birkaç sene anda sakinler olduktan sonra ol beldeden dahî Zeyd kendünun vatanı olûb müddet-i sefer baîd olan belde-i uhrâya gitmek murâd ittikte Hind gitmekden imtinâ'a kâdir olur mu? El-Cevâb: Olur. (*Zekeriya Efendi fîmâ li'z-zevc ve'z-zevce*) İş bu fetva ile Zeyd Hind'i bir beldede tezevvüc idûb sonra (4) rızasıyla İstanbul'a gelûb sakinler olduktan sonra Hayrabolu'ya veya Dimetoka'ya götürmek murâd ittikte yanlarında nizâğ olmağla getürmeğe kâdir olmaz. (Deyû Fetvâhâne'den cevâb virilmiştir).

Dâru'l-harb'de rızâ' şer'an câri midir? (el-Cevâb) Cârîdir. Dar-ı İslam'da nice îyise anda dahî öyle. (Bâlizâde Mustafa Efendi).

¹⁷⁶ Kocası mehri muacceli kadına verdiği vakit, kocanın kadını sefer müddetinden az dilediği bir yere götürme hakkı vardır. (*Mülteka'l-ebhur* fi'l-mehr) Koca, karısını sefer müddetinden az olan büyük şehirden köye, köyden de büyük şehre götürebilir. *Hâniyye*'de şöyle denilerek açıklanmıştır: Kocanın büyük şehirden köye, köyden büyük şehre, köyden köye karısını götürme hakkı vardır. Çünkü sefer müddetinden az olan bir yere yapılan götürme, vatanından uzakta olmak anlamına gelmez. Vatanından uzakta olmak, bir yerden başka yere götürmenin mesafesinden dolayı gerçekleşir. (Minahû'l-gaffâr fi'l-mehr).

4. Hind-i sağıre babası Zeyd'in mücerred terbiyesinde iken sağırenin ecnebi-i mütezevvice anası Zeyneb, sağıreyi cum'ada bir kere Zeyd'in menzilinde görmek murâd ittikte Zeyd Zeyneb'i bi-ğayri veçhin men'a kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)

5. Zeyd zevcesi Hind'in mehr-i muaccelini virmeden dâhil olsa halen Hind Zeyd'den mehr-i muaccelini almayınca nefsinin temkinden imtina'a kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁷⁸

2.2. KİTÂBU'R-RADÂ

1. Hind oğlu Zeyd ile Zeyneb'i müddet-i radâ'da irdâ' eylese Zeyd Zeyneb'in neseben kız karındaşı Hatîce'yi tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Dürrizâde Mehmed Ârif, Allah onu affetsin)¹⁷⁹

2. Zeyd'in zevcesi Hind Zeyd'den olan süt ile Amr'ı müddet-i radâ'da irdâ' eylese Amr Zeyd'in zevce-i uhrâdan olan oğlunun kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hasan Fehmî, Allah onu affetsin)¹⁸⁰

¹⁷⁷ Kocanın, karısını her Cuma ziyaret etmek için gelen ebeveynlerinin eve girmelerini engellemeye hakkı yoktur. Doğrusu da budur. (*Münyetü'l-müftî fi'l-hidâne*).

¹⁷⁸ Kadının daha önce aralarındaki mehri muaccele binaen razı olduğu cima ve halvetten sonra, kocasını cima ve seferden men etmeye hakkı vardır. (*Azmi fi babi'l-mehr*).

¹⁷⁹ Erkek kardeşin kız kardeşi kesin olarak helal olur. Yani erkeğin, süt erkek kardeşinin kız kardeşiyle evlenmesi helaldir. Yani neseben erkek kardeşinin kız kardeşiyle evlenmesinin câiz olması gibi. Baba bir erkek kardeşi gibi o erkek kardeşin anne bir kız kardeşi olsa, baba bir erkek kardeşin onunla evlenmesi câiz olur. (*Dürrer Gürrer fi kitabi'r-rada*).

¹⁸⁰ Lebenü'l-fahl ile tahrim ortaya çıkar. Lebenü'l-fahl, kadının küçük kızı emzirmesidir. Bu küçük kız kadının kocasına, kocanın babalarına ve oğullarına haram olur. Sütünü emziren kadının kocası, emen kimseye baba olur. (*Gâyetü'l-beyân*) Bu haramlık yani süt haramlığı, anne tarafından sabit olduğu gibi baba tarafından da sabit olur. Bu, fahlidir. Çünkü kadının sütü adamla ilişkiye girdiği için gelir. Şafi'î baba tarafından haramlığın sabit olmadığını söyler. Fakihler bu meseleyi lebenü'l-fahl olarak ismlendirmiştir. Bize göre fahl, emenin babasıdır. Ümmü'l-fahl ise onun ninesi, kız kardeşleri, hala ve teyzeleridir. Evlâdu'l-fahl ise onun kardeşleridir. Emen için bunlardan herhangi biri ile evlenmesi helal değildir. Erkeğin/Fahlın cinsel ilişkiye girdiği ve nikahladığı kadınla nikah yapma hakkı yoktur. Emenin cinsel ilişkiye girdiği ve nikahladığı erkek/fahlın nikahlama hakkı yoktur. Erkek/fahlın kendisinden hamile iki eşi olsa ve bunlardan her biri de birer çocuk emzirse emenler baba bir kardeş olurlar. Emenlerden biri kız olursa aralarında nihak câiz değildir. Eğer ikisi de kız olursa o ikisinin bir erkeğin nikahı altında toplanması câiz olmaz. Neseb açısından iki kız kardeşi bir nikahta bir araya getirmenin câiz olmadığı gibi. (min evveli radâi'l-Hâniyye).

Lebenü'l-fahle haramlık ortaya çıkar. Kendisinden dolayı sütün ortaya çıkmasına sebep olan kimse, sütbadır. (min hâvi'l-Kutsî fi fasli'-muharremât mine'n-nikâh).

3. Zeyd Hind'i tezevvüc ittikten sonra Hind'in anası Zeyneb 'ben Zeyd'i müddet-i radâ'da irdâ' itmişdim' dise mücerred Zeyneb böyle demekle radâ sâbit olmadığından Hind'in Zeyd'den tefrîk lâzım olmayup lakin Hind sika olacak tenezzühen müfârekat itmek evlâ olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hasan Fehmî, Allah onu affetsin)¹⁸¹

4. Hind oğlunun oğlu Zeyd'i müddet-i radâ'da irdâ' eylese Zeyd'in neseben kız karındaşı Zeyneb, Hind'den emmiş olmayacak Hind'in âhar oğlunun oğlu Amr Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ahmed Muhtâr, Allah onu affetsin)¹⁸²

5. Zeyd neseben karındaşı Hind'in radâ'an kızı Zeyneb'in neseben kız karındaşı Hafîce'yi tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ahmed Muhtâr, Allah onu affetsin)¹⁸³

6. Zeyd neseben karındaşı Amr'ın radâ'an kız karındaşı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ahmed Muhtâr, Allah onu affetsin)¹⁸⁴

7. Zeyd radâ'an ammî Amr'ın neseben kızı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ahmed Muhtâr, Allah onu affetsin)¹⁸⁵

8. Zeyd neseben babası Amr'ın radâ'an li-ebin kız karındaşı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁸⁶

¹⁸¹ Bir adam bir kadınla evlense, kadının biri de diğer kadını emzirdiğine dair şehadette bulunsa kadının bu sözüyle haramlık sabit olmaz. Kadın adil olursa efdal olan sakınmaktır. (*Tatarhaniye*'nin rada babının sonunda. Aynı şekilde *Muhtârâtü'n-nevâzil* fi kitabî'r-rada) Tek bir kadının rada hususundaki şehadeti caiz değildir; şayet onun kalbinde haber verenin doğruluğu sabitse akitten önce ve sonra sakınmak evladır. (*Hulasa* fi'r-rada).

¹⁸² Erkek ve kız kardeşlerin evlatlarının kendi aralarında nikahlanmaları haram olmaz. Çünkü onlar amca ve hala çocuklarıdır. Neseben aralarında nikah câizdir. Aynı şekilde rada durumunda da câizdir. (*Bedai'* fi'r-rada)

¹⁸³ Emzirenin akrabaları ve kocanın akrabaları hususunda aslanan, emenin akrabaları olmalarıdır. Emenin akrabaları ise emzirenin akrabaları değildir. (*Feyz Kerekî* fi'r-rada).

¹⁸⁴ Radaen erkek kardeşinin kız kardeşiyle evlenmek helaldir. Yani neseben erkek kardeşin radaen kız kardeşi veya tam tersi veya her ikisi de radaen kardeş olduğunda neseben olduğu gibidir. (*Kuhistani* fi'r-rada).

¹⁸⁵ Bir mesele önce *Bedai'* den bu konunun nakli geçti.

¹⁸⁶ Süt dolayısıyla haramlık 12 çeşittir. Anne, anne ve baba tarafından olan nene ve usûlu veya ne kadar aşağı inerse insanın kız ve kızın çocukları, kadının lebenü'l-fahl olması sebebiyle emzirdiği kız veya başkası sebebiyle emzirdiği kız, kız kardeşi, kız kardeşinin ve erkek kardeşinin kızı, hala, teyze, oğlunun karısı,

9. Zeyd neseben kızı Hind'in radâ'an kız karındaşı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁸⁷

10. Zeyd neseben oğlu Amr'ın radâ'an kız karındaşı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹⁸⁸

11. İki yaşını tecâvüzle yirmi altı aylık olan Hind-i sağireyi Zeyd'in vâlidesi Zeyneb irdâ' eylese Zeyd Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁸⁹

12. Hind oğlu Zeyd ile Amr'ı müddet-i radâ'da irdâ' eylese Amr Hind'in kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁹⁰

13. Zeyd radâ'an karındaşı Amr'ın neseben kız karındaşı Hind'i tezevvüc murâd ittikte Hind Zeyd'in validesini emmiş olmayacak Hind'i tezevvüc câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)¹⁹¹

14. Zeyd radâ'an babası Amr-ı müteveffanın zevcesi Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

babasının karısı eşittir. Bu akrabalığın tamamı neseb veya süt dolayısıyladır. Ancak kız kardeşinin annesi veya oğlunun kız kardeşi süt dolayısıyladır. (min *Hazâneti'l-fikh*).

¹⁸⁷ Bir adamın radaen evladının kız kardeşini nikahlaması helaldir. (*Mülteka, et-Tenvir* ve bu ikisi dışındakilerde ve *Tenkihu'l-Hamidi'nin* rada bahsindeki fetvalarında bu şekildedir).

¹⁸⁸ Nesep yönünden haram olan şey, emmeden dolayı da haramdır. Ancak sutoğlunun nenesi ve kız kardeşi hariç. (bitti ih) (*Mülteka'l-ebhur*).

¹⁸⁹ Bunun aslı, haramlık rada müddeti geçtikten sonra yapılan emzirme ile geçerli değildir, daha önce geçtiği gibi. Onu emzirme müddetinden sonra emzirmiştir. Emzirme müddeti de fetvada belirtildiği üzere iki senedir. (*Câmiu'r-rumuz*).

¹⁹⁰ *Kâfi*'de şöyle dedi: Eğer bir kadın bir çocuğu emzirirse, o çocuğa kadının, emzirmeden önce ve sonra olan evlatları haram olur. Çünkü onlar, onun kardeşidir. Aynı şekilde neseb yoluyla kadının çocuğunun çocuğu da böyledir. Çünkü o, kardeşinin çocuğudur. (*Tenkihu'l-Hamidi*) Çünkü kim bir kadından emerse, ona kadının emzirmemiş olsa bile neseb dolayısıyla olan çocukları haram olur. *Kenz*'de işaret edildiği ve *Nehir*'de açıklandığı gibi. (*Tenkihu'l-Hamidi*) Eğer iki çocuk tek memeden emerse, birbirleriyle evlenmeleri câiz değildir. Çünkü anneleri birdir ve o ikisi kardeşdir. Onları aynı anda veya farklı ve uzak zamanlarda emzirmiş olması eşittir. Ve onları aynı veya farklı memelerden emzirmesi de eşittir. (min *Sirâci'l-kelâm serhu'l-menzûme fi'r-radâ'*).

¹⁹¹ Süt kardeşinin kız kardeşiyle evlenmesi helaldir. (*Kuhistânî*) Bu açıklamaya gerek yoktur. Çünkü süt kardeşinin kız kardeşi sözü, açıklamaya gerek duymaz. Çünkü Zeyd'in annesi emzirirse, Zeyd'in süt kız kardeşi olur, Zeyd'in neseben erkek kardeşinin süt kız kardeşi olmaz. Açıkça olduğu üzere (*Atâiyye*'de geçen Abdurrahim efendinin sözlerindedir).

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹⁹²

15. Zeyd radâ'an er karındaşı Amr'ın neseben anası Hind'den emmiş olmamağla Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹⁹³

16. Zeyd neseben er karındaşı Amr'ın radâ'an anası Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹⁹⁴

17. Zeyd radâ'an halası Hind'in neseben kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)¹⁹⁵

18. Zeyd radaen/neseben karındaşı Amr'ın neseben/radâen kız karındaşı Hind'in neseben kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek murâd ittikte Hind ve Zeyneb Zeyd'in validesini emmiş olmayacak Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)

19. Zeyd neseben kız karındaşı Hind'in radâ'an kız karındaşı Zeyneb'i tezevvüc itmek murâd ittikte Zeyneb Zeyd'in validesini emmiş olmayacak Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)

20. Zeyd babasının radâ'an kız karındaşı Hind'in neseben kız karındaşı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁹⁶

21. Zeyd neseben babası Amr'ın radâ'an kız karındaşı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

¹⁹² Şunlar haram olanlardandır: Babanın neseben, radâen ve haram veya helal yollarla ilişkiye girdikleri sana haramdır. (*Atâbiyye fî fasli's-sânî*).

¹⁹³ İkincisi: süt kız kardeşin veya süt erkek kardeşin neseben annesi, olur. Ve o kızın neseb dolayısıyla annesi de vardır. Bu şekilde erkeğe, neseb dolayısıyla kız kardeşinin sütannesiyle evlenmesi câiz olur. (*Mecme'u'l-ehur şerhu mülteka'l-ebhûr*).

¹⁹⁴ Nesep yönünden haram olan şey emmeden dolayı da haramdır. Ancak sutoğlunun nenesi ve kız kardeşi, halası ve süt erkek kardeşinin veya kız kardeşinin annesi hariç. (*Mülteka'l-ebhur*).

¹⁹⁵ Bir adamın radâen teyze ve dayısının annesi neseben helal olur (*Dürrü'l-muhtar ve Bahr*'da geçtiği gibi). Dayısının kızı daha evladır. (*Tenkihu'l-Hâmidî*).

¹⁹⁶ Amcasının kızı gibi kölesini azat etmemiştir. Radâen haram kılınanda olduğu gibi akrabalık dışında haram kılınan yoktur. (*Kuhistani kölelik bahsinin başında, Behcetü'l-fetavâ*).

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)

22. Zeyd radâ'an kız karındaşı Hind'in neseben oğlu Amr'ın neseben kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁹⁷

23. Hind Zeyd'in kız karındaşı Zeyneb'i müddet-i radâ' da irdâ' eylese Zeyd Hind'in kızının kızı Hatîce'yi tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁹⁸

24. Zeyd radâ'an ammesi kızı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)¹⁹⁹

25. Zeyd radâ'an kız karındaşı, Amr'ın neseben kız karındaşı Hind'in neseben kızı Zeyneb'i tezevvüc murâd ittikte Hind ve Zeyneb Zeyd'in vâlikesini emmişler olmayacak Zeyneb'i tezevvüc câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁰⁰

26. Zeyd radâ'an kız karındaşı Hind'in neseben kızı Zeyneb'i tezevvüc murâd ittikte Zeyneb Zeyd'in vâlikesini emmiş olmayacak Zeyneb'i tezevvüc câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁰¹

¹⁹⁷ Ne kadar yukarı giderse gitsin aslıyla, ne kadar aşağı giderse gitsin fer'iyle, ne kadar aşağı giderse gitsin kız kardeşi ve kız kardeşinin kızıyla, ne kadar aşağı giderse gitsin erkek kardeşinin kızıyla, teyzesi ve halasıyla evlenmek haramdır. Cinsel ilişkiye girdiği eşinin kızı ve cinsel ilişkiye girmese bile eşinin annesiyle evlenmek haramdır. Ne kadar yukarı giderse gitsin aslının, ne kadar aşağı giderse gitsin fer'inin karısıyla evlenmek haramdır. Bunların tamamı radâen de haramdır. Yani asıl ve fer' ve bu ikisi dışında zikredilenlerin tamamıyla radâ bakımından evlenmek de haramdır. (*Düerer*) Bu bazı kısımları kapsar: Kız kardeşin kızı gibi. Örneğin; neseben kız kardeşinin süt kızını, süt kız kardeşin neseben kızını ve süt kız kardeşin süt kızını kapsar. (*Düerer fi'n-nikah, saife 225*).

¹⁹⁸ Radâen erkek kardeşinin kız kardeşiyle evlenmek helaldir. Yani neseben erkek kardeşin radâen kız kardeşi veya tam tersi veya her ikisi de radâen kardeş olduğunda neseben olduğu gibidir. (*Kuhistani fi'r-radâ*). Bir adamın baba bir erkek kardeş ve ana bir kız kardeşi olsa, baba bir erkek kardeşinin ana bir kız kardeşiyle evlenmesi helaldir. (*Düerer Güerer fi'r-radâ*).

¹⁹⁹ Erkek ve kız kardeşlerin evlatlarının kendi aralarında nikahlanmaları haram olmaz. Çünkü onlar amca ve hala çocuklarıdır. Neseben aralarında nikah caizdir. Aynı şekilde radâ durumunda da caiz olur. (*Bedai' fi'r-radâ*).

²⁰⁰ Radâ dolayısıyla olan erkek kardeşinin kız kardeşiyle evlenmek helal olur. (*Kuhistani fi'r-radâ*).

²⁰¹ Bunun nakli *Kuhistani*'den geçti.

27. Zeyd radâ'an hâli Amr'ın neseben kızı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)

28. Hind oğlu Zeyd ile Zeyneb'i müddet-i radâ'da irdâ' eylese Hind'in âhar oğlu Amr Zeyneb'i tezevvüc itmek şer'an câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁰²

29. Zeyd neseben babası Amr'ın radâ'an kız karındaşı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)

30. Hind Zeyd'in er karındaşı Amr'ı müddet-i radâ'da irdâ' eylese Zeyd Hind'in kızı tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemalüddîn, Allah o ikisini affetsin)

31. Zeyd radâ'an kız karındaşı Hind'in radâ'an kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hüseyin Hüsnî el-Çelebî, Allah onu affetsin)²⁰³

32. Zeyd radâ'an babası Amr'ın radâ'an kız karındaşı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hüseyin Hüsnî el-Çelebî, Allah onu affetsin)²⁰⁴

²⁰² Emziren kadın emen çocuğun annesi olur. O emziren kadının doğmuş ve doğacak olan çocukları da süt emenin erkek ve kız kardeşleri olurlar. Bundan dolayı sütannesinin çocuklarıyla, torunlarıyla ve ne kadar aşağı giderse gitsin torunlarının çocuklarından herhangi biriyle evlenmesi caiz olmaz. (*el-İhtiyar şerhü'l-muhtar*'ın radâ bahsinden).

²⁰³ Süt emziren ve kocası, akrabalarıyla birlikte haramdır. (*Kuhistani fi'r-radâ*).

²⁰⁴ Bir kadın bir kız çocuğu emzirdiğinde bu kız, kadının kocasına ve kocasının babasına haram olur. Emziren kadın emen çocuğun annesi olur. O emziren kadının doğmuş ve doğacak olan çocukları da, süt emenin erkek ve kız kardeşleri olurlar. Bundan dolayı sütannesinin çocuklarıyla, torunlarıyla ve ne kadar aşağı giderse gitsin torunlarının çocuklarından herhangi biriyle evlenmesi caiz olmaz. Sütannesinin babaları, onun ana tarafından dedeleri; anaları da anne tarafından nineleri olurlar. Kadının erkek kardeşleri onun dayıları, kız kardeşleri de teyzeleri olurlar. Emziren kadının kocası ise çocuğun babası olur. Kadının çocukları, çocuğun kardeşleri olurlar. Süt babsının babalar ve anaları ise çocuğun baba tarafından dede ve nineleri olur. Bunun erkek kardeşleri o çocuğun amcaları, kız kardeşleri de halaları olurlar. Neseben helal olmadığı gibi bunlardan herhangi biriyle evlenmek helal olmaz. (*İhtiyar şerhü'l-muhtar fi'r-radâ*).

33. Zeyd'in zevcesi Hind Zeyd'den olan süt ile Amr'ı müddet-i radâ'da irdâ' eylese Amr Zeyd'in uhrâdan olan kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Pîrîzâde Muhammed Sâhib, Allah onu affetsin)

34. Zeyd'in zevcesi Hind'in radâ'an kız karındaşı Zeyneb'in neseben kızı Hatîce'yi tezevvüc idup Hind ile cem itmek câiz olur mu?²⁰⁵

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hüseyin Hüsnî el-Çelebî, Allah onu affetsin)

2.3. KİTABU'T-TALAK²⁰⁶

1. Zeyd tâian (kendi arzusuyla) sekrân iken zevcesi Hind'i talâk-ı selâse ile tatlîk eylese Hind Zeyd'den üç talâk boş olur mu?

²⁰⁵ Bu hâmişler *Bâbu'r-Ric'at*'in bulunduğu 97. sayfada "Kitâbu'r-Radâ'nın mâ ba'd ve 'ilaveleri" şeklinde bir başlıkla yer almaktadır. Biz içerik dolayısıyla hâmişleri Radâ bahsinini son fetvasına dipnot olarak eklemiş bulunmaktayız.

(Kitâbu'r-Radâ'nın mâ ba'd ve 'ilaveleri)

1. Zeyd'in zevcesi Hind, Zeyd'den olan Sûd ile Zeyneb'i müddet-i radâda radâ itse, Zeyneb'in oğlu Amr ve Zeyd'in zevce-i uhrâdan olan kız ey Hadîce'yi tezevvüc itmek câiz olur mu? (El-Cevâb) Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlidefendizâde Muhammed Cemâlüddîn (Allah o ikisini affetsin)). Lebenü'l-fahl, sütün gelmesi kendisinden olan adam radâen baba olacağından, haramlıkla ilintilidir. (min hâvi'l-Kutsî fi fasli'l-muharremât mine'n-nikâh *Ali Efendi*'den).

2. Zeyd radâen babasının neseben kız karındaşı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu? (El-Cevâb) Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlidefendizâde Muhammed Cemâlüddîn (Allah o ikisini affetsin)) (5) (Fakihler) Bu meseleyi lebenü'l-fahl olarak isimlendirirler. Bize göre fahl, emenin babasıdır. Ümmü'l-fahl de emenin nenesi, kız kardeşleri ve halalarıdır. Fahlın çocukları da emenin kardeşleridir. Emen kimsenin bunlardan herhangi biri ile evlenmesi helal değildir. (*Kâdihân*).

3. Zeyd neseben karındaşı Amr'ın radâen kızı Hind'in neseben kız karındaşı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu? (El-Cevâb) Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlidefendizâde Muhammed Cemâlüddîn (Allah o ikisini affetsin)).

Bu meselenin aslı emzirenin akrabaları ve onun eşinin akrabaları emenin akrabalarıdır. Emenin akrabaları emziren kadının akrabaları değildir. (*Feyz Kerekî fi'r-radâ*).

4. Hind Zeyd'in er karındaşı Amr'ı müddet-i radâda irdâ eylese Zeyd Hind'in kızının kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu? (el-Cevâb) Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlidefendizâde Muhammed Cemâlüddîn (Allah o ikisini affetsin)).

Süt erkek kardeşinin kız kardeşiyle evlenmesi helal olur. Yani neseben erkek kardeşin süt kız kardeşi veya tam tersi ya da her ikisi de süt kardeş nesebe olduğu gibidir. (*Kuhistânî fi'r-radâ*) Kadın iki küçüğü emzirdi ve büyüdüler. Sonra onlardan bir tanesinin diğerinin kızıyla evlenmesi câiz değildir. Çünkü o kız erkek kardeşinin kızıdır. (fi radâ'l-'idde fi *Ali Efendi*).

5. Zeyd neseben karındaşı Amr'ın kızı Hind'i tezevvüc itmek câiz olur mu? (el-Cevâb) Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlidefendizâde Muhammed Cemâlüddîn (Allah o ikisini affetsin)).

²⁰⁶ (Bu hâmiş talakla alakalıdır ancak metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır.) Hâmiş: Zeyd zevcesi Hind'e boş ol deyüb ba'dehû iddet içinde mecâlis-i müteaddede boşadım dişe talaktan ne vâki' olur? (el-Cevâb) Üç talak kazâ'. (Ahmed bin el-Verîn *Ebü's-Suûd*'dan fi'l-kazâ') Varak 63.

Sarhoşun talakı hakkında "talakı olur mu" diye soruldu. (el-Cevâb) Evet, talak olur. *Dürer*'de dedi ki: Nebiz veya haşîş veya benk (benç) veya afyon olsa bile zecren bih şeklinde fetva verilir. (*Fetâvâ Kâmilîyye fi't-talak*).

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mekkîzâde Mustafa Âsım, Allah onu affetsin)²⁰⁷

2. Tehdîdini îkâ'a kâdir olan Zeyd Amr'a zevcem Hind'i tatlık eyledim deyû tahrîm eyle deyû ikrâh-ı mu'teber ile ikrâh itmekle Amr dahî zevcem Hind'i tatlık eyledim deyû mükrehen tahrîm eylese mücerred veçhe-i muharrer üzere tahrîm itmekle Hind Zeyd'den boş olur mu?²⁰⁸

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr İsmet Bey-zâde Ârif Hikmet, Allah onu affetsin)²⁰⁹

3. İki avratı olan Zeyd avratlarının isimlerini zikr itmeden babam Amr'ın menziline girersem avratım üç talâk boş olsun diyûp ba'dehu Zeyd Amr'ın menziline girse iki avratı üzerine üç talâk vâki' olmayup lâ ale't-ta'yîn birisine vâki' olmağla Zeyd'e ta'yîn ittirmek lâzım olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Ârif, Allah onu affetsin)²¹⁰

4. Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind'e boş ol boş ol boş ol dese Zeyd Hind'i bilâ hülle tezevvüce kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Sa'düddîn, Allah onu affetsin)²¹¹

5. Hind zevci Zeyd'e beni boşa didikde Zeyd Hind'e gazab idup bir boş iki boş üç boş deyub lakin ol yâ olsun demiş olmasa Hind Zeyd'den boş olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Sa'düddîn, Allah onu affetsin)²¹²

²⁰⁷ Hamr ve nebiz dolayısıyla sarhoş olduğunda sarhoşun boşaması geçerlidir. *Muhit'te* geçtiği gibi bu ashabımızın (Allah Teâla hepsine rahmet etsin) görüşüdür. Hamr içmeye zorlandıysa ve sarhoş olup karısını boşadıysa bu konuda ihtilaf edilmiştir. Sahih olan görüşe göre had cezası gerekmediği gibi boşama da olmaz. *Fetava-ı Kâdihan*'da geçtiği gibi onun tasarrufu da geçerli değildir. (*Hindiyye* fi'l-fasl... Talakı geçerli olmayanlar).

²⁰⁸ (Bu hamış için metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Bu yüzden bulunduğu sayfadaki ilk soruya dipnot olarak verilmiştir.) Hamış: Zeyd nâim iken avradım boş olsun dese avradı boş olur mu? (el-Cevâb) Olmaz. İhtiyâr olmadığı için uyuyanın talakı gerçekleşmez. (*Mecme'u'l-bahreyn* fi't-talak) Uyuyan karısını boşasa ve uyandıktan sonra ona bildirilse ve "talaka izin verdim" dese, boşama gerçekleşmez. (*Kâdihân* fi't-talak) Murâhikin talakı vâki' midir? El-Cevâb: Değildir. Bâliğ olmayınca (*Ebü's-Suûd*).

Zeyd zevcesi Hind'i mükrehen tadlik iylese talak vaki' olur mu? (el-Cevâb) Olur. Şayet talaka veya azada veya bu ikisini hakkında vekil tayin etmeye zorlansa, geçerli olur. (*Mültekâ* fi'l-ikrâh).

²⁰⁹ Bir adama bir kağıt üzerine karısını boşaması emredilse veya kadına elindeki hakkını kullanması emredilse niyeti olmadıkça geçerli olmaz. (*Bezzaziyye* fi'l-ikrah).

²¹⁰ Adam "karım boş olsun" dese, iki ya da üç karısı olsa boşama gerçekleşir. Onun yani kocanın belirtmesi daha hayırlıdır. (*Dürer Gürer* fi't-talak). Adam karısına "boş ol" dediğinde birden fazla karısı olsa Şeyhülislam Özcendî (rahmetullah), sadece biri hakkında boşama gerçekleşir ve açıklamasına ihtiyaç vardır diye cevap verdi. (*Bezzaziyye* fi's-sani mine't-talak).

²¹¹ Üç talaktan sonra hür bir kadının ve iki talaktan sonra bir cariye'nin nikahlanması helal değildir. Ancak sahih bir nikahla nikahlandığı başka eşyle ilişkiye girdikten ve iddeti geçtikten sonra nikahlanabilir. (*Mülteka* fi'l-iddet) Adam karısına "boşsun boşsun boşsun" dese, kazaen talak-ı selâse gerçekleşmiş olur. (*Haniyye*) Adam karısına "benden boş ol" dediğinde bir boşama gerçekleşir. Bir sefer söylerse bir boşama, üç sefer söylemiş olursa talak-ı selâse gerçekleşir. (*Zahira* fi'l-fasli's-sâlis).

6. Şart olsun demek boş olsun demek ma'nasına müte'ârif olan bir belde ahalisinden Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind'e bundan sonra benim iznimsiz baban Amr'ın menziline gider isen üçden dokuza kadar şart olsun didikten sonra Hind Zeyd'in izinsiz Amr'ın menzilesine gitse Hind Zeyd'den üç talâk boş olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ahmed Muhtâr, Allah onu affetsin)²¹³

7. Teb'a-i ecnebiyeden olan Zeyd teb'a-i ecnebiyeden olan zevcesi Hind'i belde-i ecnebiyyede birağub müste'minen dâr-ı İslâm'a geldikten sonra şeref-i İslâmla müşerref olsa hâlan Hind belde-i ecnebiyyede olmağla Zeyd'den mübâne olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)²¹⁴

8. Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind'e birden üçe varıncaya değin benden boş ol dise Hind Zeyd'den iki talâk boş olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)²¹⁵

9. İki zevcesi olan Zeyd zevcesi Hind'e üç talâk boş ol dise mücerred Hind'e boş dimekle zevce-i uhrâsı Zeyneb dahî Zeyd'den boş olur mu?²¹⁶

²¹² Bunun açıklaması: Farsça olsa bile salt boşamada kullanılan sarîh lafızlar olursa boşama geçerli olur. "Seni boşadım", "sen boşsun", Çünkü "eğer evden çıkarsan talak gerçekleşir" veya "iznim olmaksızın çıkamazsın çünkü boşama üzerine yemin ettim" dese, kadın da çıksa, adamın talakı karısıyla ilişkilendirmediği için talak gerçekleşmez. (*Dürrü'l-muhtâr* fi bâbi't-tasrîh min kitâbi't-talâk) *Bahr*'da olduğu gibi, talakta ya doğrudan kadına hitap edilmesi veya talakın ona izafe edilmesi gerekir. Kime yönelik söylediğini veya talakı kiminle ilişkilendirdiğini belirtilmesi gerekir. (*Surratü'l-fetavâ*).

²¹³ Adam boşama hakkını kadına verse ve kadın da "talak efendim tatalluk nevâ ola" dese aynı şekilde erkek de "emr-i efendim tattalluk nevâ ola" dese, bu söz örfen talakı belirleyicidir. Denilir ki "zen/kadın fûlan emera efendim" dese bu aralarında olan şeyden anlaşılın, kadın kendini boşamıştır. Bunun üzerine ben şöyle derim: Rum ehlinde bir adam kelimâ olsun veya kelimâ-i şer'î olsun "eğer böyle yaparsa" dese, talak üzere yemini sahih olması gerekir. Çünkü bu aralarında bilinmektedir. (*Fusûleyn* fi fasli's-sâlis ve's-selâsin 33. fasıl) Eşine "sen 11 kere boşsun" dese, talâk-ı selâse gerçekleşir. (*Kâdihân* kabilin faslı'l-kinâyât).

²¹⁴ Bize farklı yerlerde buldukları için karısını boşayan bir Müslüman veya söven biri gelse, eğer ikisi birlikte sözmüşse aralarında dâr farklılığı olmadığı için ayrılık gerçekleşmez. (*Minah* fi'n-nikâhi'l-kâfir) Bir Müslüman, harbî bir kitabıyla dâru'l-harbte evlense ve koca tek başına onu bırakıp gelse bize göre bâin talak gerçekleşir. Kadın kocasından önce gelse, Zahiriyye'de olduğu gibi bâin talak olmaz. (*Hindîyye* fi nikâhi'l-kâfir) (Kezâ fi'd-Dürrü'l-muhtâr li İbn Âbidîn sahife 473).

²¹⁵ "Birden ikiye kadar veya bir ile iki arasında" sözüyle bir talak gerçekleşir. "Birden üçe kadar veya bir ile üç arasında" sözüyle iki talak gerçekleşir. Aslı haramlık olan işlemlerde yalnızca birinci gaye dahil olur. Aslı mubahlık olanlarda ise her iki gaye de dahil olur. "Malımdan yüzden bine kadar al" demesi gibidir. (*Dürrü'l-muhtâr*) Eğer adam kadına "birden üçe kadar veya üçten bire kadar boşsun veya üç ile bire kadar bâinsin" dese Ebû Hanîfe'ye göre iki, İmâmeyn'e göre üç talak gerçekleşir. (Kezâ fi'l-îne *Kabîlu't-talâk*) Eğer adam kadına "birden yirmiyeye kadar boşsun" dese, Ebû Hanîfe'ye göre üçe kadar dediğinde verildiği gibi ikiyle fetva verilir. İcmâen üçün gerçekleştiği de söylenir. (mine'l-mahalli'l-Mezbûr).

²¹⁶ (Bu hamîş için metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Bu yüzden bulunduğu sayfadaki ilk soruya dipnot olarak verilmiştir.) Hamîş: (Terk ittim ve bıraktım lafızları, sarîhtir. Niyet muhtaç değildir. (Zeyd'in) Zevcesi Hind'e "seni terk ittim" dimesi talak-ı ric'îdir deyû fetvâhânenen 7 Receb fi 323 tarihinde cevap verilmiştir.

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)²¹⁷

10. Zeyd zevcesi Hind'e seni bıraktım dise Hind Zeyd'den mübâne olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)²¹⁸

11. Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind'e seni tatlîk ittim dise vâki' olan talâk ric'î olur mu?

El-Cevâb: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)²¹⁹

12. Zeyd'in zevcesi Hind Zeyd'in izinsiz ılıcaya (kaplıcaya) gittikde Zeyd Hind'e çünkü izinimsiz gittin bana gerekmezsin var sağlık ile ben seni kabul itmem deyub lakin talâk niyet eylemese böyle demekle Hind Zeyd'den boş olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)²²⁰

13. Zeyd Hind'i tezevvüc ittikten sonra kable'l-duhûl Hind'i üç talâk ile tatlîk iyelse Zeyd Hind'i bilâ hülle tezevvüce kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)²²¹

2.3.1. Bâbu'r-Ric'at

1. Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind-i hürreyi iki talak ric'île tatlîk ittikden sonra Zeyd Hind'e iddeti içinde mürâcaat idup tecdîd-i nikâh itmeden Hind ile ezvâc muamelesine kâdir olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ahmed Muhtâr, Allah onu affetsin)²²²

(Terk) ittim lafzı, sırf talak murâede müsta'mel olmayüb terk-i diyâr ittim gibi sâir mahallerde dahî müsta'mel olduğundan murâey-i izâfle talakda ist'imal olunduğı vakitte niyete muhtaç olmağla hâl-i gazâb gibi garâin bulunduğı halde terk lafzı ile vâki' olan "bıraktım" lafzıyla vâki' olan gibi bâyındır. el-Hâsıl bu terk 21 Muharrem sene 308 lafzı "beşem terâ" (bırakıyorum) gibi Fetvâhâne-i Âli'den cevâb verildi. Fî 1 Ağustos sene 327 fi 30 CME (Cemâziye'l-evvel) 319.

²¹⁷ *el-Bahr*'da belirtildiğı gibi boşamada kendisine hitap edilen ve izafe edilen kesin olmalıdır. (*Surratu'l-fetavâ*).

²¹⁸ Türkçe "bıraktım" lafzı bâin talakta kullanılır. Çünkü bu kelime, niyete ihtiyaç duyan kinayeli lafızlardandır. (*Behcetü'l-fetavâ*).

²¹⁹ Talakın açıklaması: Niyete ihtiyaç duyulmaksızın talakta hususi manada kullanılan şeydir. "Benden boş ol", "sen boşsun", "seni boşadım" ve bunlardan herhangi biriyle bundan daha fazlaya veya bâine niyet etmiş olsa bile ric'î talak gerçekleşir. (*Mülteka'l-ebhur* fi ikâi't-talak).

²²⁰ Şayet bir adam karısına "git" derse ve bununla boşamayı kastettiyse kadın boş olur. Eğer niyet olmayıp talak lafızlarından olursa kazaen talak gerçekleşmiş olur. Allah ile kul arasında/diyaneten değil kazaen talak gerçekleşmiş olur. (*Bidaye* fi'l-kifaye).

²²¹ Adam kendisiyle ilişkiye girmediğı karısına "üç sefer sen boşsun" dese kadın boş olur. (*Dürrü'l-muhtar*).

2. Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind'e hitâb idup avrat ben seni boşadım boşadım boşadım Hind Zeyd'den üç talâk boş olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)²²³

3. Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind'i talâk-ı ric'ile tatlık ittikden sonra talâk-ı ahîr olmayacak Zeyd Hind'e iddeti içinde mürâcaat idup tecdîd-i nikâh itmeden Hind ile ezvâc muamelesine kâdir olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)²²⁴

Şeyhu'l-İslâm'ın bu konu hakkındaki görüşü nedir? -Şeyhu'l-İslâm'ın kapısı insanlar için merci' olmaya devam etsin-. Adam dedi ki: Babam eşine şöyle dedi: "Bir kimse şöyle yaparsa ne zaman istersen karımı bir bâin talakla boşama hakkı senindir. Kızın babası zikredilen bu devir hakkını kabul etti. Sonra o kimse bu fiili yaptı ve babası devrin gerektirdiği şekilde kızını bâin talakla boşadı. Kadın kocasıyla beraber yaşamaktan ve kendini ona teslim etmekten kaçındı. Ve eşine bu devri ve boşamayı gerekçe gösterdi. Eşi bu zikredilen devri inkar etti. Zikredilen devri ve boşamayı onun aleyhine delil olarak sundu. Bu durumda talak gerçekleşir mi? Deliller kabul edilir mi? Ya da hüküm nasıl olur?

El-Cevab: Evet, boşanma gerçekleşir ve onun delili kabul edilir. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin).

4. Bu durumda ona boşama hakkını tevdi ettiğine kadının erkek kardeşi şahid olduğunda, bu şehâdet kabul edilir mi yoksa hükmü nedir?

El-Cevab: Evet, bu şehâdet kabul edilir. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin).

5. Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind'i iki def'a talâk-ı ric'ile tatlık ve her def'ada iddeti içinde mürâcaat ittikten sonra yine tatlık iylese halan Zeyd Hind'i bilâ hülle tezevvüce kâdir olur mu?

²²² Bir kimse eşini sarîh talakla üç talaktan daha aşağı boşasa veya kinayeli bir şekilde ilk boşamasını yapsaa ve şiddet şekillerinden biriyle vasıflamasa ve karşılığında bir mal olmazsa, kadın kabul etmese de iddet içerisinde kocanın geri dönme hakkı vardır. (mine'l-mülteka fi babî'r-ric'at). Adam karısını ric'î bir talakla boşasa iddeti içerisinde kadın istesin istemesin kadına dönme hakkı vardır. (Bidaye fi babî'r-ric'ati mine't-talak). Ric'at üçten az bir veya iki talakta sahih olur. Bu hür kadında geçerlidir. Cariyedeki iki hürdeki üç gibidir. Bu konu daha önce defalarca geçmişti. Kadın ric'atten yüz çevirse de ric'at sahih olur. Çünkü kadını tutma emri mutlakdır. Bütün takdirleri kapsar. (Dürer Gürer fi'r-ric'a).

²²³ Adam karısına "boşsun boşsun boşsun" dedi ve birinciyle ikinciyle ve üçüncüyle boşamayı kastettim dedi; diyanetin doğruluğu bunlardan anlaşılır. Kazaen talak-ı selase gerçekleşmiş olur. (Haniyye). Adam karısının sefer "benden boş ol" dediğinde bir boşama gerçekleşir. Üç sefer söylemiş olsa talak-ı selase gerçekleşir. O "sen boşsun" sözüne benzer. Sonra boşamayı onaylar. (fi'z-Zahirati'l-burhaniyye fi'l-fasli's-salis fi't-talak).

²²⁴ Adam karısını ric'î bir talakla veya iki talakla boşadığında iddeti içerisinde kadın istesin istemesin adamın kadına dönme hakkı vardır. (Bidaye fi babî'r-ric'ati mine't-talak).

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)²²⁵

6. Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind'i talâk-ı ric'ile tatlîk ittikten sonra talâk ahîr olmadığından Zeyd Hind'e iddeti içinde mürâcaat idup lakin Hind'e i'lâm itmemekle Hind ba'de inkitâ'i'l-idde nefsinı Amr'a tezvîc iylese halen Zeyd Amr'ın huzurunda Hind'den ben kable inkitâ'i'l-idde sana mürâcaat itmişdim deyu da'va ve Hind Amr'ı inkâr idup Zeyd müddeasına ikamet-i beyyine idecek (delil getirmek) Hind'i Amr'dan tefrîk ittirmeğe kâdir olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)²²⁶

Şeyhu'l-İslam'ın bir adam hakkındaki görüşü nedir? -Şeyhu'l-İslam'ın kapısı insanlar için merci' olmaya devam etsin-. Bir adam kızgınlık anında karısına 'Ey zinakâr kadın ey kahpe' dedi. Kadın boşanmış olur mu yoksa durum nedir?

El-Cevab: Hayır, boşanma gerçekleşmez. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)²²⁷

2.3.2. Bâbu'l-Kinâyât²²⁸

1. Zeyd müzâkere-i talâk ve hâl-i gazabda zevcesi Hind'in babası Amr'a kızın Hind'i istemem kime isterse varsun ve kime istersen tezvîc eyle deyub lakîn talâkı niyet olmasa Hind Zeyd'den mübane olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)²²⁹

²²⁵ Hür kadında talak-ı selase gerçekleştiğinde, sahîh nikahın gerçekleştiği ve cinsel ilişkinin olduğu başka bir adamla nikahlanıp boşanana kadar kadın kocasına helal olmaz. (*Bidaye fi't-talak*).

²²⁶ Erkek kadına ric'at etse ve ric'ati bilinmese; kadın başkasıyla evlense ve adamın karısı ikinci eşyle cinsel ilişkiye girse veya girmese onunla ikincinin arası ayrılır. *Muğni*'de bu sahîh olarak geçmektedir. Aynı şekilde (*fi Ğayeti's-seruci*) (*Hindiyye ve Bedai'den* de aynı şekilde anlaşılmaktadır).

²²⁷ Kemalpaşazade'ye kızgınlık anında karısına "Be hey rûspî kahpe!" diyen bir adam hakkında karısı boşanmış olur mu diye soruldu. Şöyle cevap verdi: İftira ve sövme ile adamın karısı boşanmış olmaz. Sadece "ruspî" sözü sebebiyle iftira cezası ve "kahpe" sözü dolayısıyla da ta'zir cezası gerekir. (*Sürretü'l-fetâva* halli fi't-talak).

²²⁸ (Bu hamîşler kinayeli lafızlarla alakalıdır ancak metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır.) Hâmiş: Zeyd zevcesi Hind'e "bre bre kahpe" dese, Zeyd'e ta'zir lazım olur mu? (el-Cevâb) Olur. (*Ahmed İbnü'l-Vezîr*).

Hâmiş: Türkçe "kovdum" dese bâin talak vâki olur. "Boşadım" dese dahi ric'î talak vâki olur. Çünkü "kovdum" kinayedir; "boşadım" sarıhtır. (fi talâki'l-fetâvâ ve *Sürretü'l-Fetâvâ*).

²²⁹ Kinayeli lafızlarda rıza veya kızgınlık veya "bıraktım, senden ayrıldım, seni yalnız bıraktım, dilediğinle nikahlan, dilediğinle evlen, kalk veya git" şeklindeki boşama lafızları hangisi içinde olursa olsun adam onaylanır. (ih) (*Nütef* fi'l-kinayat).

Bu surette Zeyd zikr olunan lafızla talâk niyet itmemişdim deyu yemîn idicek tecdîd-i nikâh itmeden Hind ile ezvâc muamelesine kâdir olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)²³⁰

2. Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind'e hitâben seni almamak şartıyla boşadım dise vaki' olan talâk ric'î olmayup bâyin olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)²³¹

3. Zeyd Amr ile musâhabet iderken zevce-i medhûl bihâsı Hind için benden boş olsun deyub ba'dehû tekrâr boş olsun deyub ba'dehû Amr niçün böyle idersin didikde Zeyd beş talâk boş olsun dise Hind Zeyd'den üç talâk boş olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendi-zâde Muhammed Cemâlüddîn, Allah o ikisini affetsin)²³²

4. Zeyd Amr'ın zevcesi Hind'e cebren zinâ iylese Hind Amr'dan boş olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mûsâ Kâzım, Allah onu affetsin)

5. Zeyd zevcesi Hind'e fûlan şeyi fûlan zamana dek virmezsen benden boş ol didikden sonra ol zaman murûr idup Hind ol şeyi Zeyd'e virmese Hind Zeyd'den talâk-ı ric'î ile boş olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mûsâ Kâzım, Allah onu affetsin)

2.3.3. Bâbu't-Ta'lik

1. Bir karye ahalisinden Zeyd ve Amr ve Bekr, Beşire eğer seni karyemiz kethüdâlığında istihdâm olunmağa korsak avratımız üç talâk boş olsun didiklerinden sonra karye-i mezbûrenin sâir ahâlîleri Beşri kethüdâlık hizmetinde istihdâm ittiklerinde ol kimesneler men'a sa'y idup lakin def'a kâdir olmasalar avratları boş olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Muhammed Zeyne'l-Âbidîn, Allah onu affetsin)²³³

²³⁰ Niyeti olmadığına dair ettiği yemin sözü, kadının da kendisi hakkında adam lehine yemin etmesi yeterli olur. Eğer adam reddederse kadın meseleyi hakime götürür. Hakim ceza verirse ayrılırlar. (*Müctebâ Dürrü'l-muhtâr*).

²³¹ Talak, adamın "bana dönmek üzere boşsun" sözü gibi şiddet benzeri ya da daha fazla şeyle vasıflandığında bize göre bâin olur. (*Dürrü'l-muhtâr*).

²³² Adam "bin sefer boş ol" dese talak-ı selase gerçekleşir. Adam karısına "onbir sefer boşsun" dese kadın üç talakla boşanmış olur. (*Kâdihan min Ali Efendi*).

2. Zeyd Amr'a Hind'i tezevvüc eyle didikde Amr Hind'i her-bâr tezevvüc idersem benden üç talâk boş olsun didikden sonra Amr Hind'i tezevvüc murâd ittikle bir kimesne Hind'i Amr'a fuzûlen nikâh idup²³⁴ Amr ancak fi'liyle kabul iylese Hind üç talâk boş olmamağa mahlas-ı şer'î olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mekkîzâde Mustafa Âsım, Allah o ikisini affetsin)

Bu surette Amr bir âlime vârub vech-i meşrûh üzere yemîn ettiğini beyân ve nikâh-ı fuzuliye muhtâcım deyub nikâha emr itmek lâzım olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mekkîzâde Mustafa Âsım, Allah o ikisini affetsin)²³⁵

3. Zeyd zevcem Hind'in üzerine tezevvüc idersem talâk-ı selâse üzerime olsun deyub ba'dehû Zeyd Hind'in üzerine Zeyneb'i tezevvüc iylese müteârif üzre Hind ve Zeyneb'den biri üç talâk boş olmağa Zeyd'e ta'yîn ittirilmek lâzım olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Ârif, Allah onu affetsin)²³⁶

²³³ Adam bir kimseyi çağırmayacağına dair yemin etse ve bu kimse eve girse; eğer ev yemin eden kimsenin ise, adam bu kimseyi sözlü olarak engellese ama fiili olarak engellemese ve bu kimse de eve girse adamın yemini bozulur. Kişinin gücü yettiği ölçüde fiili ve sözlü olarak men etmesi, men etmenin ortadan kalkması için şarttır. Eğer ev yemin edenin değilse, bu kimsenin men etmesi fiili değil sözlüdür. Eğer o kimse girse yemini bozulmaz. Adam “şu köprüden geçen falan kişiyi davet etmeyeceği” şartı ile karısını boşamaya yemin etti; sonra falan kişiyi sözlü olarak engellemesi yeminine sadık kılar. Çünkü fiili olarak engellemeye gücü yoktur. (*Fâdmân* fi mesâilî'l-yemîn ale't-terki min bâbi'l-îmân).

²³⁴ (Bu hamîşlerin metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Ancak meselelerdeki “fuzûlen” vurgusu ortak olduğundan bu fetvaya dipnot verilmiştir.) Hâmiş: Zeyd nikâh-ı fuzuliye muhtaç olup Hind'i nikahlanmak murad idünüp adet-i nas üzere esbaba mübaşeret idub muaccilin virse ba'dehû vekil itmeden Amr Hind'i Zeyd'e nikahlandırma ve Zeyd fiilen kabul eylese Hind Zeyd'in menkûhası olup vat'i helâl olur mu? (el-Cevâb) Olur. (*İbn Kemâl Ahmed Ebu's-suûd*) Bu surette Zeyd Amr'a tenbih için “ben Hind'i nikahlanurum amma fuzuliye muhtacım.” Ol ecelden olmazım deyub Amr tenbih olup Hind'i Zeyd'e nihalandurub Zeyd'e haber virse, Zeyd fiilen kabul iylese Hind Zeyd'in menkûhası olup vat'i helal olur mu? (el-Cevâb) Olur. (*İbn Kemâl Ahmed Ebu's-suûd*).

²³⁵ Bir adam “bir kadınla evlenirsem o boş olsun, falan kadın nikahıma girerse ve fuzuli, bir kadınla beni evlendirirse o boş olsun” dedi. Ashabımızın uleması, bu adam için iki yöntem sundular. Ya fuzuli nikahı, ya da yeminin bozulduğuna inanan kimsenin durumu. Fuzulinin nikahına gelince; fuzuli yemin eden bir kimseyi bir kadınla evlendirdiğinde sözlü olmaksızın fiiliyle onu onaylar. Fiil ile onaylarsa yemini bozulmaz, sözle onaylarsa bozulur. (*Cevâhiru'l-fetava* fi babi tağliki't- talâk *Kabîlu* kitâbu't-talâk). Zamanımızda yemini bozmaktan fiilen evlenmek daha evladır. Bir alime gelmesi ona yemin ettiğini ve fuzulinin nikahına ihtiyacı olduğunu söylemesi gerekir. Alim onu bir kadınla evlendirir, adam bunu fiiliyle onaylar bu surette yemini bozulmamış olur. (*Bezzaziyye*, talak kitabının sekizinci kısmı ve aynı şekilde *Fusuleyn*).

²³⁶ Adam karısına “boşsun” dese, adamın bilinen iki karısı olsa, ikisinden dilediğine boşamayı kullanma hakkı vardır. (*Kadihan* fi't-talâk) Adam gizli şeylerde “şayet şöyle yaparsan üç talakla boşsun” dese, bu durumda bu sözün kendi aralarında hakim olup olmadığı hususunda belden örfüne itibar edilir. (*Tatarhaniye* fi'l-rabi' mine't-talâk) İki veya üç karısı olan bir adam “karım boştur” dese, birisi boşanmış olur. Yani onun boşadığı eşini belirleme muhayyerliği vardır. Kadınların hepsinin boşanmış olacağını söyleyen görüşten sakınmak için sahih olan budur. Doğru olan *Zeylâi*'nin ila babının sonunda zikrettiği birinci görüştür. (*Dürer Gürer* fi't-talâk) Talak ve haram üzerinde kullanılan “Bana talak ve haram gerekir” sözleriyle örfte göre niyet olmaksızın talak ve haramlık gerçekleşir.

4. Zeyd fulân fiili on güne dek işlersem zevcem Hind boş olsun deyub ba‘dehû murûr idub Zeyd ol fi‘lî işlemese avratı boş olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Sa‘düddîn, Allah onu affetsin)²³⁷

5. Zeyd Amr’a seni menziline korsam avratım üç talâk boş olsun dedikten sonra Zeyd menziline yoğ iken Amr Zeyd’in izinsiz Zeyd’in menziline girse mecerred girmekle Zeyd’in avratı üç talâk boş olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Sa‘düddîn, Allah onu affetsin) .

Bu surette Amr veçhe-i muharrer üzre Zeyd’in menziline girmekle yemîn münhale olmayub ba‘dehû Amr Zeyd’in izniyle menzil-i mezbûra girse şart-ı mezbûra binâen Zeyd’in avratı üç talâk boş olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Sa‘düddîn, Allah onu affetsin)²³⁸

6. Şart olsun demek avratım boş olsun demek manasına müteârif olan belde ahalisinden Zeyd, zevce-i medhûl bihâsı Hind’e eğer Amr’ın menziline girersen şart olsun dedikten sonra Hind Amr’ın menziline girmekle Zeyd’den talâk-ı ric‘ile boş olsa talâk-ı ahîr olmayacak halan Zeyd iddeti içinde Hind’e mürâcaat idub tecdîd-i nikâh itmeden Hind ile izvâc muamelesine kâdir olur mu?²³⁹

El-Cevab: Olur. ²⁴⁰ (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es‘ad, Allah onu affetsin)²⁴¹

²³⁷ Adam karısını “vallahi bugün bir şey yapmayacağım” gibi belirli bir vakitle takyid etse, fiilden önce gün biterse, o günün tamamında fiili yapmadığı için sözünü tutmuş olur. (*Dürrü’l-muhtâr*, babu’l-yemin fi’l-darb ve’l-katl min kitâbi’l-îmân).

²³⁸ Adam “falan kişinin evime girmesine izin verirsen ve aynı şekilde adamın karısına da izin verirsen” dese ve falan kişi eve girse, yemin eden kişi de bunu bilmeseyse yemini bozulmuş olmaz. Şayet bilirse ve onu engellemezse sözünü terkettiği için yemini bozulmuş olur. Terk üzerine kurulan yemini bozulmuş olur. (min îmânî’l-*Hâniyye*). Ebu’l-Kasım es-Saffar şöyle dedi: Koca, “karım falan kişiyi evime alırsa” diye yemin etse, bilinsin ya da bilinmesin adamın emriyle girmesi üzerine yapılan yemindir. Adam “şayet girerse” diye yemin ederse, bu, bilinsin veya bilinmesin giriş işleminin emirle veya emirsiz olması üzerine yapılan yemindir. “Eğer falan kimseye evime girmesi için izin verirsen” diye yemin ederse, bu girmeyi bilmesi ve yasaklamaması üzerine yapılan yemindir. (*Gunye* fi’l-îman fi babî’l-yemin ale’t-terk ve mes’eletün fi’l-îmadi bihi).

²³⁹ (Bu hâmişin metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Biz de hâmişle birlikte aynı sayfada bulunan fetvanın sonuna dipnot vermiş bulunmaktayız) Hâmiş: Zeyd zevcesi Hind’e “fulan fiili işlersen benden boş ol!” didikten sonra Hind ol fiili işlese Zeyd’den boş olur mu? (el-Cevâb) Olur. Bu surette vâki olan talak ric‘î midir yoksa bâin midir? (el-Cevâb) Ric‘îdir. (*Dibâce der Fetvâhâne*).

²⁴⁰ Kocanın kadın istemese de iddeti içerisinde “sana geri döndüm” diyerek ric‘at etme hakkı vardır. (*Mülteka* fi’l-iddet).

²⁴¹ eş-Şürübülâli, terk etme lafzıyla gerçekleşen boşamanın akit açısından ric‘î mi yoksa “sen boş ve boş ol” sözünün anlam bakımından delaleti dikkate alındığında bâin mi olduğunun sorulduğunu söyledi. Çünkü onun bir anlamı yoktur veya onun anlamı anlamsızlığıdır. Bu durumda bakılır. (ih) Dedim ki: *Hayru’r-remlî*’nin öğrencisi *er-Rahimî* bunun ric‘î talak olduğuna dair fetva vermiştir. Ve şeyhülislam Ebu Suud’un, bununla fetva verdiğini ve üstadlarımızın üstadı et-Türkmânî’nin bunun benzerini saltanat diyarının müftisi Ali Efendi’nin *Hâmidîyye*’deki fetvalarından naklettiğini söylemiştir. (*Reddü’l-muhtâr* fi bâbi’s-sarih). Malla değil şartlarla gerçekleşen bütün talaklar ric‘î talaktır. (*Metnu’l-fusuleyn* fi’s-sani ve’l-

7. Zeyd zevcesi Hind'i bir talâk-ı bâin ile tatlık ittikden sonra eğer Hind'i tezevvüc idersem yahûd bir kimesne Hind'i bana tezvîc idub ben dahî kavlen ve fi'len mucîz olursam benden üç talâk boş olsun deyub ba'dehû Hind'i tezevvüc murâd ittikde bir kimesne fuzûlen Hind'i Zeyd'e tezvîc bir âhar kimesne dahî fuzûlen Zeyd için kabul idub ba'dehû akd-i mezbûra Hind mucîz olmadan Zeyd mucîz olub mülk bulunmamağla talâk vâki' olmaksızın Zeyd hânis ve yemini münhale olduktan sonra Zeyd Hind ile tecdîd-i nikâh itmek Hind boş olmamağa mahlası-i şer'î olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ahmed Muhtâr, Allah onu affetsin)²⁴²

8. Hind zevci Zeyd'e eğer bir dahî şurb-i duhân idersen senden boş olayım mı didikde Zeyd tekellüme kâdir iken lisân ile ol demeyub işaret başını eğub ba'dehû şurb-i duhân iylese zevcesi Hind Zeyd'den boş olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁴³

9. Zeyd zevce-i medhûl bihâsı Hind'i bâinen tatlık ittikden sonra Amr Zeyd'e fûlan fiili işlersen Hind üç talak boş olsun mu deyûb Zeyd dahî olsun deyûb ba'dehû Hind'in iddeti içinde ol fiili işlese Hind Zeyd'den üç talak boş olur mu?

El-Cevab: Olur.²⁴⁴ (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)²⁴⁵

10. Bir karyede sâkin olan Zeyd bu senenin güz faslı dahil oldukda karyeden göçüb gitmezem zevcem Hind üç talak boş olsun deyû şart ittikden sonra ol senenin güz faslı dahil oldukda ol karyeden göçüb gitmeyub kış faslı dahil oldukda Hind Zeyd'den üç talak boş olur mu?

ışrîn). Adam karısını ric'î bir talakla boşasa iddeti içerisinde kadın istesin istemesin kadına dönme hakkı vardır. (*Bidaye fi babi'r-ric'at*).

²⁴² Adam "evleneceğim her kadın, icazet dediğim birinin beni evlendirdiği kadın üç talak ile boştur" dedi. Onun cevazına çare yoktur. Bunun çözümü/hilesi, tarafların isteği olmadan fuzûlinin evlendirmesine kişinin izin vermesidir. Bu duurdan Kadının icazetinden önce yeminini bozmuş olur ve bu yeminin bir karşılığı olmaz. Sonra kadın ona icazet verir. Ancak Kadının icazeti bu durumda geçerli olmaz ve nikahı yenilerler. Bu uygulama caizdir zira yemin bir evlilik için yapılmıştır (Kezâ ط Câmî 'u'l-fusûleyn fi evveli fasli'r-râbi' ve'l-ışrîn).

²⁴³ Kadın kocasına kendisini boşamasını söylese ve koca da talak-ı selase ile boşamayı kastederek üç parmakla ona işaret etse diliyle söylemediği müddetçe boşama gerçekleşmez. Çünkü parmakla işaret ederek boşama gerçekleşseydi kalple de gerçekleşirdi. Oysa boşama kalple gerçekleşmez. (*Muhitu'l-Burhani fi nev'î ikai't-talak bi'l-ğayri*).

²⁴⁴ Sarih talak, sarih talaka lahik olur ve bain boşama gerçekleşir. Bir kişi eşini bain talakla boşasa ve ardından "sen boşsun" dese bu talak da gerçekleşir. (*Fethu'l-kadir min kabili tefvizî't-talak*).

²⁴⁵ Şayet mülkte şart bulunursa, yemin sona erer ve talak gerçekleşir. Fakat şart mülkte değil de başka şeyde ise yemin sona erer fakat talak gerçekleşmez. (*Mülteka'l-ebhur fi't-ta'lik*).

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)²⁴⁶

11. Zeyd kayın atam Amr'ın menziline girersem şart olsun didikten sonra Zeyd Amr'ın menziline girüb muradı avradım boş olsun dimek olmağla zevce-i medhûl bihâsı Hind talâk-ı ric'î ile boş olsa talâk-ı ahîr olmayacak Zeyd Hind'e iddeti içinde müracaat idub tecdîd-i nikâh itmeden Hind ile izvâc muamelesine kâdir olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)²⁴⁷

12. Zeyd Hind'i tezevvüc ittikden sonra fûlan fiili işlersem avradım üç talâk boş olsun deyûb ba'dehû Zeyneb'i tezevvüc idûb ba'dehû Zeyd ol fiili işlese Hind Zeyd'den üç talâk boş oldukda Zeyneb dahî şart-ı mezbûra binâen Zeyd'den üç talak boş olur mu?²⁴⁸

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)²⁴⁹

13. Zeyd fûlan fiili işlersem zevcem Hind üç talak boş olsun dedikten sonra Zeyd ol fiili işlese Hind Zeyd'den üç talak boş olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)²⁵⁰

14. Zeyd, zevcesi Hind ile bir menzilde sakinler iken, Hind'in cariyesi Zeyneb'e gazab idüb Hind'e hitâben eğer bu cariyeyi bu menzilde yatırırısan benden boş ol deyû şart ittikde Hind dahî Zeyneb'i istihdâm ile gicelerde menzil-i mezbûrun haricinde bir odada yatırırısan Zeyd dâhil menzilde yatırırısan murâd idecek Hind şart-ı mezbûra binâen Zeyd'den boş olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)²⁵¹

²⁴⁶ Şayet mülkte şart bulunursa, yemin sona erer ve talak gerçekleşir. (*Mülteka ve Şerhu'l-kenz*).

²⁴⁷ Adam karısını ric'î bir talakla veya iki talakla boşadığında, Allah Teâlâ'nın "...onları güzellekle tutun..." kavinden dolayı iddeti içerisinde kadın istesin istemesin kadına dönme hakkı vardır. (Ve keza fi'l-Kudûri fi'r-ric'at) (min ğayri faslin mine'l-Hidaye fi babı'r-ric'at). Adamın kadın istemese de iddet içerisinde "sana döndüm" diyerek geri dönme hakkı vardır Malla değil, şartla gerçekleşen her talak ric'î talaktır. (*Câmi'u'l-fusuleyn* fi'l-fasli's-sani ve'l-ışrîn).

²⁴⁸ (Bu hâmişin metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Biz de hâmişle birlikte aynı sayfada bulunan fetvanın sonuna dipnot vermiş bulunmaktayız) Hâmiş: Şart ile vâki olan talâk bâin mi yoksa ric'î mi olur? (el-Cevâb) Mal olmayan şart ile ric'î olur. Mal şartı ile bâin olur. (Küllü talak).

²⁴⁹ Bunun aslı, Ataullah Efendi'nin fetvalarında da bu şekilde geçmektedir. Yemin edenin seninle evlenirsem diyerek mal sahibine izafet etmemesi, talikin sıhhatinin şartıdır. Aksi halde kadın hakkında talik sahih olmaz, boşamayız. (Keza fi'l-Bezzaziyye) .

²⁵⁰ (Bu mesele *Mülteka'l-ebhur* ve *Şerhu'l-kenz* 'den geçti).

²⁵¹ Şarta bağlı olan şeyler meşrut yoksa gerçekleşmez. (fi'l-mu'teberât fıkıh fi't-ta'lik).

15. Zeyd âhar diyara gitmek üzereyken zevcesi Hind Zeyd'e beni tatlık iyle dedikde Zeyd altı ay tamamına dek gelmezsem iradetin elinde olsun deyûb gittikten sonra altı aya dek gelmese Hind mübâne olur mu?

El-Cevab: Olur.²⁵²

16. Zeyd eğer on beş güne dek Amr'a olan deynimi Amr'a virmezsem zevcem Hind üç talak boş olsun dedikden sonra on beş gün mürur edub Zeyd deynini Amr'a virmese Hind Zeyd'den üç talak boş olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)

17. Zeyd zevcesi Hind ve Zeyneb'e iki kez üç talak boş olun dise mezbûreler üçer talak boş olurlar mı?

El-Cevab: Olurlar. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)

Bu surette Zeyd tevzi' kasd idecek ikişer talak vaki' olur lakin hilâf-ı zâhir olmağla kazâ' musaddak olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁵³

18. Zeyd'in alacağı olan şu kadar kuruşu medyununun medyunu Amr'a bi't-tav' ve'r-rızâ Zeyd'e teberrü'an edâ ittikten sonra Zeyd makbuzum olan meblağ-ı mezbûr bana helâl olmaz ise zevcem Hind üç talak boş olsun dise Hind Zeyd'den talâk-ı selâse ile mutallaka olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁵⁴

19. Zeyd Amr'a bu günden geru evime girersen zevcem Hind üç talak boş olsun didikden sonra Amr ol gün Zeyd'in kapusi içine bir ayağın idhal idub yine çekse Hind Zeyd'den mutallaka olur mu?

²⁵² Tayin edilmiş bir vakit devam ettiği sürece kadının durumu kendine aittir. Şayet koca karısına "on güne kadar boşama hakkın sendedir" dese, bu durumda kadının elinde bulunan boşama hakkı on güne kadar saatleriyle birlikte muhafaza edilir. (*Hulasa'dan Ali Efendi*).

²⁵³ *Mebhut*'ta şöyle geçmektedir: Koca iki karısına üç talağa aralarından olmak üzere niyetlenerek üç talak boşunuz dese, bu Allah ile kendi arasında bir borç olur. Her ikisi de iki kez boşanmış olur. Çünkü bu onun lafzının ihtimallerinden kaynaklanır. Ancak bu zahirin hilafıdır. Kazaen de borcu olmaz. Hepsi üç talakla boşanmış olur. (*Fethu'l-kadir li İbni'l-Hümâm fi âhiri bâbi ikâi't-talâk min kitabu't-talak*).

²⁵⁴ Bir kişi başkasının borcunu onun izniyle veya izni olmadan ödese, borç ödeyenin mülkiyetinden çıkıp alacaklının mülkiyetine geçer (*Zahire, midayenat 2. Fasıl; Behcetü'l-fetava, müdayenat*)

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁵⁵

Şeyhu'l-İslam'ın görüşü nedir? -Şeyhu'l-İslam'ın kapısı insanlar için merci' olmaya devam etsin- . Zeyd'in eşi Hind hakkındadır. Hind Zeyd'e kendini boşamasını söylemeye zorlarsa buna kâdir olur mu? Bize fetvâ verip sevap alabilirsiniz

El-Cevab: Allah en doğrusunu bilir. Kâdir değildir. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendi-zâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)

Şeyhu'l-İslam'ın görüşü nedir? -Şeyhu'l-İslam'ın kapısı insanlar için merci' olmaya devam etsin- Zeyd hakkındadır. Zeyd ile ortağı Amr arasında tartışma yaşandı. Zeyd Amr hakkında 'seninle Kostantiniyye'de bulunduğum süre içerisinde konuşsam, karım üç talak ile boş olsun' diyerek boşama için yemin etti ve sonra da oradan çıkıp Üsküdar'a gitti. Daha sonra da geri döndü ve onunla konuştu. Zeyd'in eşi boş olur mu olmaz mı?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)

20. Zeyd zevcesi Hind için fûlan şeyi bana verirse talâk-ı bâyin ile boş olsun dedikten sonra Hind ol şeyi Zeyd'e verse Hind talak-ı bâyin ile boş olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hüseyin Hüsni el-Çelebî, Allah onu affetsin)

21. Zeyd eğer babam Amr'ın menziline girersem zevcem Hind üç talak boş olsun dedikten sonra Zeyd unutmazla menzile girse Hind Zeyd'den üç talak boş olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hüseyin Hüsni el-Çelebî, Allah onu affetsin)²⁵⁶

22. Zeyd zevcesi Hind için iznimsiz Amr'ın menziline varırsa boş olsun dedikten sonra Zeyd Amr'ın menziline var deyû Hind'e izin ba'dehû Zeyd Amr'ın menziline varsa Hind şart-ı mezbûra binâen Zeyd'den boş olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hüseyin Hüsni el-Çelebî, Allah onu affetsin) .

²⁵⁵ Adam bu eve girmeyeceğine dair yemin ettiğinde, ayaklarından biri girer diğeri girmese yeminini bozmuş olmaz. (Aynı şekilde *Asl*'da zikredildi). (*İhtiyar*'da da sahih görüş böyledir). (*Semhatün li-ebrrar*).

²⁵⁶ Zorlamayla ve unutmaya niyetiyle şart getirme eşittir. (*Ankaravî*) Yemine niyetlenen ve zorlanan ve unutan kimse eşittir. Unutandan kastedilen şey, yemin kastı olmaksızın yemin eden kimsedir. Sehven yemin edenin durumu da böyledir. (*Cami*' li kavli's-sefine).

23. Zeyd zevcesi Hind'e üç talak boş ol dise Zeyd Hind'i bilâ hütle tezevvüce kâdir olur mu?²⁵⁷

El-Cevab: Olmaz.²⁵⁸

2.4. KİTÂBU'L-BEYNÛNET²⁵⁹

1. Zeyd zevcesi Hind el-iyâz bi'llah mürtedde olub ba'dehû tecdîd-i îman ile Zeyd Hind'i tezevvüce tâlib olicak Hind mehr-i yesîr ile nefsinin Zeyd'e tezvîce mecbura olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁶⁰

2. Zeyd zevcesi Hind'i talak-ı selase ile tatlîk idub ba'de inktâi'l-idde Hind nefsinin on iki yaşında mürâhik olub îlaca kâdir olan Amr'a tezvîc Amr dahî tezevvüc ve dâhil olsa hütle bulunmuş olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)

Bu surette Amr bulûğuna i'tirâf itmedikçe talak sahih olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁶¹

²⁵⁷ (Bu hamîşler talikle alakalı olup "İlâve-i Âhirihi" başlığı ile yer almaktadır. Biz de hamîşi, başlığına uygun surette talik babının sonundaki fetvaya dipnot olarak vermiş bulunmaktayız.) (İlâve-i Âhirihi) Zeyd zevcesi Hind'e "bundan sonra senin yemeğini yersen benden boş ol!" deyub murâdî "senin pişirdiğin yemeği yersen" demek olsa, Zeyd Hind'in pişirdiği yemeği yiyince bir talak-ı ric'î vâki' olur mu? (el-Cevâb) Olur. (Ketebehû el-Fakîr Musâ Kâzım (Allah onu affetsin)) "Hind'in ekmeğinden yemeyeceğim" dese ve onun ekmeği ocakta olsa yeminin bozmuş olur. Eğer hamur olursa ve hamuru pişirmek için parçalara ayırssa ancak bir başkası pişirse Yemini bozulmaz. Bundan sonra ekmeğin isminin açıklanması, ekmeğin dışında başka bir şeye dahil olmaz. Ancak "falancanın ekmeğinden" sözüyle kastedilen fulanca lafzının zikri olur. O halde müşterek olur; ekmeği ve hamuru kapsar. Sonra bunun hepsi, onun muradı yapmaya izafet edilse yemini bozulmaz; milke izafet etmeyi murad ederse kadının ekmeğe malik olması sebebiyle yemini bozulur. Hamurcu ve ekmeği kadının dışında biri olsa bile açık olduğu üzere böyledir. (Dürrü'l-muhtâr).

²⁵⁸ Üç talaktan sonra hür bir kadının ve iki talaktan sonra bir cariye'nin nikahlanması o adama helal değildir. Ancak sahih bir nikahla nikahlandığı başka eşyle ilişkiye girdikten sonra, diğer eşi onu boşar veya ölürse nikahlayabilir. (Hidaye fi ma yehullu).

²⁵⁹ (Bu hâmiş beynûne ile ilgilidir. Ancak metin içinde herhangi bir sayı ya da hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Biz de ilgili konu başlığına dipnot olarak vermiş bulunmaktayız.) Hâmiş: Kadın "Beni boşla! Beni boşla! Beni boşla!" dese, adam "boşadım" dese, kadın üç kere boşanır. Kadın Farsça "Beni boşar mısın? Beni boşar mısın? Beni boşar mısın?" dedi, adam da Farsça "yaptım yaptım yaptım" dese, sahih olan görüşe göre üç kere boşama gerçekleşir. Boşanmanın bir kere gerçekleşeceğini söyleyenler de olmuştur. Çünkü adam son soruya cevap vermiştir. (Fusûleyn 205)

²⁶⁰ Şeyhlerimiz arasında "kadın irtidat ederse nikahı fasit olmaz" diyenler vardır. Sahih olan fâist olmasındır ancak kadın nikahı yenilemeye zorlanır. (Kezâ fi'l-Vâkıât) Her kâdînin bir dinar bile olsa kolay bir mehir ile aralarındaki nikahı, kadın razı olsa da olmasa da, yenileme hakkı vardır. (Hâniyye) (Ali Efendi).

3. Seni terk ittim demek talak-ı zevcede müteârif olan belde ahalisinden Zeyd, zevce-i medhûl bihâsı Hind'e üç defa ben seni terk ittim çık dise Hind Zeyd'den üç talak boş olur mu?²⁶²

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁶³

4. Bir karye ahalisinden Zeyd sâir ahali ile çekişdikde eğer bu karyede bu günden sonra sakin olursam zevcem Hind benden üç talak boş olsun didikden sonra Zeyd ol gün mürur idub yarınki gün yine ol karyede sakin olsa zevcesi Hind Zeyd'den şart-ı mezbûra binâen üç talak boş olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁶⁴

5. ²⁶⁵Zeyd zevcesi Hind'i talâk-ı selâse ile tatlîk iddikden sonra Zeyd benden sehven kelime-i küfür sâdira olmağla Hind benden mübâne olub ben tecdîd-i îman idub tecdîd-i nikâh itmeden Hind'in iddeti çıkub ba'dehû ben Hind'i talâk-ı selâse ile tatlîk iyledim hâlen bilâ hülle tezevvüc mûrâd ederüm deyub Hind dahî Zeyd'i tasdik iylese vech-i muharrer üzre Hind'in Zeyd'den mükaddemen mübâne olduğu beyne'n-nâs ma'rûf ve meşhur olmasa mezbûrların tasadduklarıyla Zeyd Hind'i bilâ hülle tezevvüc câiz olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁶⁶

²⁶¹ Enfâ'da bu kitap ismi Yani eğer buluğdan önce kadımla ilişkiye girer ve buluğdan sonra onu boşarsa, tahlilde buluğa ermemiş genç buluğa ermiş gibidir. Çünkü buluğdan önceki talak geçersizdir. (*Tatarhâniyye* fi's-sâlis ve'l-ışrîn mine't-talâk) İlişkiye girmekle tahlil gerçekleşir. Tahlildeki boşama üçtür. Eğer genç buluğa ermemiş ise cinsel organının hareket etmesi ve kadının şehvet duyması ile gerçekleşmiş olur. (*Eşbâh* fi ahkâmi's-sabiyyi, *Ankaravî* fi kitâbi'n-nikâh).

²⁶² (Hâmişin hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Bu sebeple sayfadaki ilk fetvaya dipnot olarak verilmiştir.) Murâhikin talakı vâki' midir? el-Cevâb: Değildir. Bâliğ olmayınca. (*Ebu's-Su'ûd*).

²⁶³ Sarih, sarihle birleştirilir. (*Dürrer Gürer*).

²⁶⁴ Eğer söylerse, Nebâşim köyünden ayrılma ve bir daha dönmeme niyetiyle gitse, sonra dönse ve yerleşse yeminini bozuş olur. Bu eğer yaşamak için döner ve buna karar verirse böyle olur dediler. Ancak ziyaret etmek veya yaşamak ve yerleşmek için değil de eşyalarını taşımak maksadıyla birkaç gün kalmak için dönse yeminini bozmuş olmaz. Eğer orada yaşamak ve yerleşmek için dönerse devalılık şartı olmaksızın bir saat kalması yeminin bozması için yeterlidir. (mine'l-îmân *Tatarhâniyye* fi'l-fasli's-sâlis 'aşer min îmâni'l-Hulâsa).

²⁶⁵ Hâmiş 5: Ali Efendi fetâvâsının (Zeyd müslimden kelime-i küfür sâdir olmağla zevcesi ilâ âhirihi denilen fetva bedelinde işbu Abdurrahim Efendi fetvası verilmesi evlâ ve uhrâ denilerek Aksaray Konya'dan gelen istiftâyâ fetvâhânedan cevâb bu vecihle verildi).

²⁶⁶ Onda yani El-kiyye'de (Karısını üç kere boşadı ve bir kere boşadım dedi. Kadının iddeti de geçti ve kadının bu durumu insanlar arasında biliniyorsa üç talak gerçekleşmez. Ancak talakın gerçekleştiğine hükmedilmiş olsa bile bilinmiyorsa üç talak gerçekleşir. İlâ âhirihi) (*Dürrü'l-muhtâr*).

6. Zeyd-i müslimden küfür icâb ider bir emr sâdır olmağla zevcesi Hind mübâne olduktan sonra Zeyd tecdîd-i îman idub tecdîd-i nikâh itmeden Hind’i iddeti içinde üç talak ile tatlık iylese Zeyd Hind’i bilâ hülle tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mûsâ Kâzım, Allah onu affetsin)²⁶⁷

7. Zeyd zevcesi Hind’i bâyinlen tatlık idub ba‘dehû tecdîd-i nikâh ittikden sonra Zeyd Hind’i tekrâr bâyinlen tatlık idub ba‘dehû nikâh ittikden sonra Zeyd’den küfür icab ider bir emr sâdır olmağla Hind mübâne olduktan sonra Zeyd tecdîd-i îman idub lâkin tecdîd-i nikâh itmeden Hind’in iddeti içinde Zeyd Hind’i yine tatlık iylese Zeyd Hind’i bilâ hülle tezevvüc itmek câiz olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mûsâ Kâzım, Allah onu affetsin)

2.4.1. Bâbu’l-Hulû‘²⁶⁸

1. Zeyd zevcesi Hind’e seni mehrin üzerine hulû‘ ittim deyub lakin ol mahalde kabul itmeden Hind kalkub âhar meclisde kabul iylese hulû‘-i mezbûr bâtil olur mu?

El-Cevab: Olur.

Bu surette hulû‘-i mezbûra binâen Hind Zeyd’den mübâne olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Ârif, Allah onu affetsin)²⁶⁹

²⁶⁷ İrtidat eden kadının kocasının talakı, iddet devam ettiği sürece geçerli olur. (İbn Âbidîn cilt 2 sahife 392).

²⁶⁸ (Hâmişlerin hangi mesele ile ilintili olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Bu sebeple sayfadaki bab başlığına dipnot olarak verilmiştir.) Hind’e hîle-i şer‘iyye lazım geldikde muhallele olduktan sonra tadlık itmemesine havf olacak çare nedir muhallilden halâs olmasına? (el-Cevâb) Hind “Nefsimi sana tezwiç ittim. Emrim yedimde olub her bâr (her zaman) dileyeyim nefsimde talak virmek üzere demek gerek. Kadın muhallilin onu boşamamasından korkarsa “ne zaman istersem kendimi boşama işim elimde olmak şartıyla sana nikahladım” adam da kabul eder. Nikah caiz olur ve iş kadının elinde olur. (mine’z-Zeyla’î fi faslin fi mâ tahüllü bihi el-mutallaka 259) Üç kere boşanan kadın muhallilin kendisini boşamamasından korkarsa ona “durumun elimde olmak şartıyla kendimi sana nikahladım” der. Koca “kabul ettim” der. Nikah caiz olur ve durum kadının elinde olur. İlâ âhirihi. (Fusûleyn fi’l-fasli’s-sâlis ve’l-ışrîn 222 tafsiluhû fi Fetâvâ Ataullah Efendi fi mesâili’t-talâk) Üç kere boşanan için hile yani muhallil olan kocanın kadını boşamamasından korkarsa, akitten önce muhallilin “eğer seninle evlenir ve cima yaparsam sen üç kere boşsun veya bâinsin” demesi gerek. Bu durumda bir kere cima ile gerçekleşir. Eğer kadın cimasız bir şekilde boşmamasından korkarsa yani talaksız ve cimasız, o halde “seninle evlenir ve seni üç günden veya beş günden fazla ya da bunun gibi elimde tutarsam bugünler arasında senle cima etmesem bile sen üç kere veya bir bâinle boşsun” der. Eğer zikredilen süre geçerse talak gerçekleşir. Kurtulmuş olur. En güzel olan ise başında söyleyip kabul etmesi şartıyla talak konusunda durumunu kendisine bırakarak kadınla evlenmesidir. Eğer muhallil nikah akdine başlarsa “durumun senin elinde olmak şartıyla seni nikahlarım” der. Kadın kabul eder. “Seninle evlendikten sonra senin durumun elindedir” deyip kadın kabul ettiğinde kadının durumu kendisinde olur. (Eşbâh fi’s-sâbi’ fi’t-talâk) 4 Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sabinin ve mecnunun talakı hariç bütûn talaklar caizdir.” Cevazdan kastedilen haramlığın karşılığı olan hilenin dışındakilerin uygulanmasıdır. Çünkü sabi ve mecnunun fiili, muamelatta haramlıkla vasıflandırılmaz. Uygulama, vuku sebebiyledir. Bunun manası, sabi ve mecnunun talakı hariç her talak yürürlükteydir. (Şerhu’l-Ekmele hâzân fi’t-talâk). Hulû‘ ile vaki‘ olan itlak ricî midir yoksa bayin midir? (el-Cevâb) Bayindir. (Dibaceden).

2. Cunûn-i mutbik ile mecnune olan Hind, zevci Zeyd ile cünunu halinde mehri üzerine hulû‘ olduktan sonra Hind ifâkat buldukda mehrini Zeyd’den almağa kâdir olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Hüsâmeddîn, Allah onu affetsin)²⁷⁰

3. Zeyd’in zevce-i medhûl bihâsı Hind-i kebîrenin babası Amr, Hind’in izninsiz Hind’in mehri üzerine Zeyd ile hulû‘ olub mehri kendi malından dâmin²⁷¹ olduktan sonra Hind vâkıfe oldukda kabul itmese talak vâki‘ olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)²⁷²

Bu surette Hind mehrini Zeyd’den aldıkda Zeyd dahî mehr-i mezbûr ile Amr’a rucû‘a kâdir olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Ömer Lütfî, Allah onu affetsin)²⁷³

4. Hind zevc-i dâhili Zeyd ile hul‘ olur oldukda Zeyd zimmetinde olan mehrinin uşrünü (1/10) kenduye edâ itmek üzre mehrinin mâ ‘adâsı üzerinde hulû‘ olsa

²⁶⁹ Kişi seni şu şey üzerine hulu ettim dese ve bilinen bir malı isimlemdirse, kadın kabul etmediği sürece talak gerçekleşmez. Karısına seni bin dirhem üzerine boşadım demesinde olduğu gibi karısı kabul etmediği sürece boşama gerçekleşmez. (*Kâdhân* fi’l-hul‘) Bu işlem meclisle sınırlandırılmaz. Adamın kabulden önce meclisten ayrılmasıyla iptal olmaz. Ancak kadının ayrılmasıyla iptal olur. (*Kuhistâni*) Kadı İmam Ebu’l-Yusr talakın hul‘ babında şöyle dedi: Aslolan adamın karısına seni bin dirhem karşılığında boşadım demesidir. Adam mecliste kadının kabul etmesini şart koşmuş olur. Çünkü o kadından talak ettiği şey karşılığında mülkünü iptal ediyor. Bu alışveriş manasına gelir. Ve burada olduğu gibi alışverişte kabulün meclis içinde olması şart koşulur. Çünkü adam bu sözüyle kadını muhatap alır ve bu sözün cevabı hitabın olduğu meclis içerisinde talep edilir. Eğer kadın meclis içerisinde kabul ederse muhala‘a sahih olur. Eğer ayrılırsa ve bundan sonra kabul ederse muhala‘a batıl olur, sahih olmaz. (*Fusûlü’l-Üsrüzeni* fi’l-fasli’s-sânî ve’l-‘işrîn) Eğer yemin olduğunda denilirse, kadının meclisten ayrılmasıyla iptal olmaması gerekir. Aynı şekilde kadının başka bir mecliste bunu kabul etmesiyle sahih olması gerekir. Bunun hitabın cevabı olduğunu söyledik. Bu ancak mecliste talep edilir. Çünkü muhala‘a adam tarafından mala sahip olmaya bağlanmıştır. Cevabın mecliste olması gerekir. Sanki o “mecliste bulunmadığı halde kabul edersen” demiştir. Bu haberin kadına ulaşması ve kadının bulunduğu mecliste kabul etmesiyle caiz olur. (*Bezzâziyye* fi bâbi’l-hulu‘).

²⁷⁰ Çocuk ve mecnunun akitleri ve ikrarları geçerli değildir. Onların talakları ve azatları da olmaz. (*Hidâye* fi kitâbi’l-hacr) Akli başındayken azat etmesi ve boşaması caizdir. Cünûn halinde caiz değildir. (*Ahkâmu’n-Nâtikî*).

²⁷¹ Hâmiş 5: Yani babası Amr şayed kız mehr talep edecek olursa, ben dâmin olurum. “Yani tazminini taahhüt ve iltizam iderim ve kefil olurum” deyub Hind’in haberi yok iken Zeyd ile hul‘ olduktan sonra.

²⁷² Adam büyük oğlunu kadının mehri üzerine muhala‘a etse ve bunu kadının izniyle veya izni olmaksızın tazmin etse; ancak kadına bu haber ulaşsa ve onaylarsa hulu‘ caizdir. Koca mehri vermekten beridir. Bu durumun ilişkiden önce veya sonra olması eşittir. Kadının izni olmasa, haber kendisine ulaştıktan sonra da izin vermese bile hul‘u caidir, talak gerçekleşmiştir. Çünkü muhala‘a adamın kabulüne bağlıdır. İlişkiden önce gerçekleşmişse kadın kocasına mehrin yarısı karşılığında döner. Eğer ilişkiden sonra ise mehrin tamamı ile döner. Bu durum tazmin hükmü sebebiyle babaya döner. (*İmâdiyye* fi’l-sânî ve’l-‘işrîn fi’l-hul‘i).

²⁷³ Büyük kadın konusunda kadının kabulüne bakılır. Çünkü adamın kadının aleyhine yetkisi yoktur. Fuzûlî gibi olur. Baba tazmin eden kişi olduğu için muhala‘a etse, o malı ödemesi gerekir. Boşama da gerçekleşir. (*Mültekâ’l-ebhur*)

Ancak büyük kadının babası veya izin verdiği yabancı birinin muhala‘ası caizdir. Malı kadının ödemesi gerekir. Eğer kadın onaylamazsa mehir kocaya döner. Eğer baba tazminle yükümlüyse koca babaya döner. Eğer yükümlü değilse, muhala‘a kadının kabulüne bağlıdır. Eğer kabul ederse mal hakkındaki muhala‘ayı kadın tamamlar. (*Hulâsa* fi hul‘i’l-fuzûlî).

hâlen Hind mehr-i mezbûrun uşrünü Zeyd'den talep ettikde Zeyd uşr-i mezbûri bi-hükmi'l-hul' sâkıt olmuş olur deyu virmemeye kâdir olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Mehmed Ârif, Allah onu affetsin)²⁷⁴

5. Hind zevci Zeyd'e mehrinden fâriğa olmak üzere beni tatlık eyle dedikde Zeyd dahî kabul idub Hind'i tatlık ittikten sonra Hind nâdime olub mehrini Zeyd'den almağa kâdire olur mu?²⁷⁵

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁷⁶

6. Zeyd zevcesi Hind'i mehr-i müeccelden ve nafaka iddetinden ferâgat itmek üzere talâk-ı bâyin ile tatlık idub Hind dahî ol veçhe üzere talakı kabul ittikten sonra hâlen Hind mehri ile nafaka iddetini Zeyd'den talep ve ahza kâdir olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁷⁷

7. Zeyd zevcesi Hind-i hâмили mehrinden ve nafaka iddetinden ferâgat ve tevellüd idecek veledi kendi malından infak ve iksâ itmek üzere talak-ı bâyin ile tatlık ve Hind dahî ol veçhiyle talakı kabul idub lakin müddet beyân olunmasa ba'dehû Hind bir veled doğurdukda Hind veled-i mezbûru hidânesinde olmağla veledin nafakasını Zeyd'den almağa kâdir olur mu?²⁷⁸

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁷⁹

²⁷⁴ Mehrin bir kısmı belirlenmişse, kadına belirlen mehir şartla gerekir. Mehrin geri kalanı ise düşer. İmâmeyne göre istihşanen hulu'a hükmedilir. (*Zeyla'î fi'l-hul'î* cilt 2 sayfa 273).

²⁷⁵ Hind zevci Zeyd ile mehr üzerine hul' olunduktan sonra Hind nadime olub mehrini Zeyd'den almağa kâdir olur mu? (el-Cevab) Olmaz. Hind zevcini Zeyd ile mehr ve nafaka iddeti üzere yine hul' olduktan sonra Hind nadime olub Zeyd'den mehr ve nafaka namına nesne almağa kâdir olur mu? (el-Cevab: Olmaz. Dibaceden).

²⁷⁶ Kadın kendisini boşaması için kocasını, bazı mali alacaklarından ibra etse bu uygulama caizdir. İbra geçerli olur ve bir bain boşama gerçekleşir. kadının kendisini boşaması için kocasına mal vermesinde de aynı durum söz konusudur. (Tatarhaniyye, talak 15. Bölüm; Feyziyye, Hul').

²⁷⁷ Eğer "binle veya bin üzerine boşsun dese" kadın da kabul etse, kadın bâin olur. Ve bin gerekir. Çünkü bu bir alışveriştir veya taliktir. Şartın gerçekleşmesi, iki bedelin sıhhati ile gerekli olur. (*Dürer*).

²⁷⁸ Hind zevcini Zeyd ile mehr ve tevellüd idecek veledi yedi sene tamamına dek kendi malından infak ve iksa itmek üzere hul' olunduktan sonra bir veled doğurursa Hind müşire iken yedi sene tamamına dek veledin nafakası namına Zeyd'den nesne almağa kâdir olur mu? (el-Cevab) Olmaz. Bu surette veled-i mezburi bi hakkı'l-hisane imsak üzere iken velede ecnebiye tezevvüç itmekle veledin hâda-i uhrası anasının anası Zeyneb veledi Hind'den olsa Zeyd müddet-i mezburada veledin nafakasını Hind'den alub veledi infaka kâdir olur mu? (el-Cevab) Olur. (Dibaceden).

²⁷⁹ Çocuk ve emzirme nafakasından ibra ancak şart koşulması halinde geçerlidir. Şart koşulduğu takdirde de bunun için bir müddet eblirlenirse geçerli olur, aksi takdirde geçerli olmaz. (*Kâdihân*, Hul').

2.4.2. Bâbu'l-İddet

1. Zeyd zevcesi Hind-i hâmilî tatlık iddikden sonra birkaç gün mürurunda sıkt (düşük) vâki' olmağla Hind'e ilgâ eylediği haml-ı meyyitin ba'zan ya küllen hilkatı müstebîn olsa Hind'in iddeti münkaziyye olmuş olur mu?

El-Cevab: Olur.

Bu surette Hind müstebînü'l-hilkat bir cenin-i meyyit ilgâ itmemele iddetim münkaziyye olmuştur dise ma'a'l-yemîn kabulüyle tasdik olunub nefsinî âhara tezvîce kâdire olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Muhammed Zeyne'l-Âbidîn, Allah onu affetsin)²⁸⁰

2. Zeyd zatı hayz olan zevce-i medhûl bihâsı Hind-i şâbbeyi üç talak ile tatlık iyelse Hind'in iddeti üç hayz ile münkaziyye olur mu?

El-Cevab: Olur.

Bu surette Zeyd Hind'i tatlık iddikden sonra Hind'in tuhrü mümted olub yaşı elli beş seneye varınca dem görmez ise müddet-i mezkûre mürurundan sonra Hind'in iddeti üç ay mürur ile münkaziyye olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)²⁸¹

3. Teb'a-i Devlet-i Aliyye-i İslâmiyyeden ğayr-i müslim olan Zeyd'in teb'a-i müşârun ileyhâdan ğayr-i müslime zevce-i medhûl bihâsı Hind şeref-i İslâm ile müşerref oldukda Zeyd İslâm'dan ibâ itmekle hâkim Hind'i Zeyd'den tefrîk iyelse Hind'e iddet lâzîme olur mu?²⁸²

²⁸⁰ Hamilenin iddeti doğumla veya düşük çocuğun bütün veya bazı azalarının belirgin olduğu takdirde düşük yapmasıyla son bulur. (*Kâdihân* fi evveli bâbi'l-'idde) İddet bekleyen kadın, boşamadan bir saat veya bir gün sonra "Düşük yaptım ve onun azaları belirgindi veya bazı azaları belirgindi." dese dahi ona inanılır ve bu sözüyle iddet biter. (*Gunye* fi âhiri'l-'idde) Kadın "İddetim bitti" dese; koca da onu yalanlasa, kadın yemin ederse yemin dolayısıyla kadının sözü geçerlidir. Çünkü kadın haber verdiği şey hakkında güvenilirlerdir. (*Dürer* fi âhiri'l-'idde).

²⁸¹ Kadın hayız gördü sonra temizlik süresi uzadı. Bu temizlik süresinin üç ay sürmesi, iddet için rahmin temizliği anlamına gelmez. Kadı bu konuda hüküm vermiş ve uygulanmış olsa bile böyledir. Ez-Zâhidî şöyle dedi: Ashadımızdan (Allah rahmet eylesin) bazıları zaruretten dolayı bu şekilde fetva vermişlerdir. (*Bahru'r-Râik*).

²⁸² Şu boşama hakkında soruldu: Kadın kendisini boşayandan hamile olduğunu idTürkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi etse, boşayan kişi bunu inkar etse, kadının sözü kabul edilir mi? Kadının nafaka hakkı olur mu? Ya da ebeye ihtiyaç duyulur mu? Veya hamileliği ortaya çıkaracak bir süre mi geçmeli? (Cevap verdi) Söz kadının sözüdür ve nafakayı hak eder. Ebeye ve hamileliği ortaya çıkaracak süreye ihtiyaç duyulmaz. İddet bitene kadar nafaka ödenir. En doğrusunu Allah bilir. (*İbn Nuceym* fi't-talak) Hamile olduğunu idTürkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi eden ve nafaka talep eden ve kocası tarafından da hamileliği tasdik edilmeyen boşanmış bir kadın hakkında soruldu: Kadının sözüne inanılır

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)

2.5. KİTÂBU'Z-ZİHÂR VE'L-‘İNÎN VE'L-ÎLÂ'

Şeyhu'l-İslam'ın görüşü nedir? -insanlar için otorite olmaya devam etsin-

Bir adam, bîkr-i baliğa (yetişkin ve bakire) bir kızla evlendi Onunla ilişkiye girmek istedi ancak başarısız oldu. Kadın mahkemeye başvurup ilişki gerçekleşmesi için bir yıl süre tanınmasını, bir yıl sonra ilişki gerçekleşmemişse boşamasını talep edebilir mi?

El-Cevab: Evet, kadının bu sebep dolayısıyla hâkime başvurma hakkı vardır. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendi-zâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)

Bu surette tanınan müddet içerisinde cinsel ilişki gerçekleşmezse hâkim kadının talebiyle birbirlerinden ayırabilir mi ayıramaz mı?

El-Cevab: Evet, kadının talebiyle ayırabilir. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁸³

2.5.1. Bâbu Sübûti'n-Neseb

1. Zeyd, Hind-i hürriyeye zinâ edub, Hind zinâdan bir veled getirdikde Zeyd: “ol veled zinâdan hâsıl oğlumdur” deyu ikrar idub ba‘dehû fevt olsa, ol veled Zeyd’e vâris²⁸⁴ olur mu?

mı yoksa ebelerin şahitliği mi gerekir? (Cevap verdi) Söz kadınındır. Onun için iki seneye kadar nafaka vardır. Eğer doğurmazsa ve kendisinin hamile olduğunu zannettiğini ve hayız görmediğini idTürkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi ederse o kadın için üç defa hayız olana kadar nafaka vardır. (*İbn Nüceym* fi't-talak).

²⁸³ Bekar biriyle evlenip cinsel ilişkiye girip başarılı olamayan kimse hakkında soruldu: Bu kadının meseleyi bir sene geciktirdiği için hakime götürüp hakimin de onu boşamaya yetkisi var mıdır? Cevap veririm: Eğer kadın bâliğa ise, hâkime incelemesi için götürmeye hakkı vardır. Eğer adam iktidarsız ise hakim meseleyi bir sene erteler. Eğer bu süre içinde adam kadına yaklaşırsa boşama olmaz yoksa hakim kadının talebi ile aralarını ayırır ve bâin talak olur. (*İbnü'l-Hacîm*).

Hamiş 4: Onun bir sene süreyi ifade eden sözü yani sahih olan bir kameri senedir. Yani mezhebe göre kadı onu ayın başlangıcı olmaksızın bir kameri sene erteledi demektir. İla ahirihî. (*Kenz* fi babi'l-'innîn). Sene-i şemsiyye ile mi viriliyor yoksa sene-i kameriyye ile mi viriliyor? (el-Cevâb) *Gunyetü'l-Fetâvâ*'da sene-i şemsiyye ile virilirse evlâdır. Şemsiyyenin ziyadesinde caiz ki feth-i müyesser olur eger zekevatda muteber olan sene-i kameriyyedir deyu tasrif buyurulmuşdur. (Ebussuud fi bâbi'l-'innîn) (Varak 85) Mecnun olan Zeyd innîn olsa zevcenin talebiyle tefrik olunur mi? El-Cevâb: Âkil gibi tecil olunur. Vusule kadir olmaz ise velisi olan kimesne ile hükümet olunub tefrik olunur. Mecnunun ve sabiyin talaki vaki olmaz.

“Hakimin bir sene ertelemesi” sözü, kameri yıla göredir ve o üçyüz elli dört gün ve bir günün üçte biri ve bir günün onda birinin üçte biridir (354 gün sekiz saat sekiz dakika) .(Bu doğrudur. Hasan'ın Ebu Hanîfe'den rivayet ettiğine göre, şemsi yıl ihtiyaten gün olarak hesaplanır. Fetva da böyle verilir. (*Bâkânî*).

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Uryânîzâde Ahmed Es'ad, Allah onu affetsin)²⁸⁵

2. Ekal müddet-i haml altı ay olup ekser müddet iki sene olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)

3. Ekal müddet-i haml ne miktardır?

El-Cevab: Altı aydır.²⁸⁶

4. Ekal müddet altı mâh olup ekser müddeti iki sene olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)

5. Zeyd Hind'i tezevvüc ve kable'l-duhûl ve'l-halvet tadlik ittikten sonra vakt-i tatlikden itibaren altı aydan ekser müddet mürurunda Hind bir veled doğursa, ol veledin nesebi Zeyd'den sâbit olur mu?

El-Cevab: Olmaz. (Ketebehû el-Fakîr Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaluddîn, Allah o ikisini affetsin)²⁸⁷

²⁸⁴ Varit şeklinde yazılmıştır.

²⁸⁵ “Bu benim zinâdan oğlumdur” dediğinde, çocuğun nesebi sâbit olmaz ve ona vâris de olmaz. (*Cevheruhu* fi kitâbi'l-'idde).

²⁸⁶ Müddet-i haml; en azı altı ay, en fazlası iki senedir. (*Mültekâ* fi subûti'n-neseb).

²⁸⁷ Cinsel ilişki gerçekleşmediği halde boşanma zamanından itibaren altı ay ya da daha fazla süre içinde kadın bir çocuk doğursa, neseb sabit olmaz. Eğer daha az sürede kadın çocuğu doğurmuş olursa, neseb gerçekleşir. (*Hamevî Tahtâvî*).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FETVÂLARIN TAHLİLİ VE HUKUK-I AİLE KARARNAMESİ SONRASI UYGULAMADA DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN FETVÂLAR

3.1. FETVÂLARIN TAHLİLİ

Bu başlık altında ikinci bölümde transkribesi yapılan fetvâların tahliline yer verilecektir. Usul olarak da transkribe yaptığımız başlıklandırmaya uygun hareket edilecektir. Buna göre örneğin ikinci bölümde “Kitâbu’n-Nikâh” başlığı burada muhafaza edilip oradaki fetvânın sadece numarası burada zikredilecektir.

3.1.1. Kitâbu’n-Nikâh

Fetvâ 1: İki farklı evlilik yapan bir erkeğin ilk hanımından olan oğlu ile bu erkeğin daha sonra evlendiği hanımının başka bir erkekten olan kızın nikâhlanması caizdir. Erkeğin kendi öz oğlu ile üvey kızı evlenmiş olacaktır. Bu da caizdir.

Fetvâ 2: Bu fetvâyâ göre kocası başka bir şehre gidip dönmeyen ya da kendisinden haber alınamayan adamın hanımı, kocasının öldüğüne dair haber aldıktan sonra, ölüm iddetini bitirmiş ve başka bir adamla evlenmiştir. Kendi çevresindeki kişiler kadının mefkud kocası hakkında ölüm haberi almadığını iddia ederek kadını yeni evliliğinden men edemezler. Bu caizdir. Ancak mefkûd hakkında ölüm haberi olmasaydı durum farklı olacaktı. Zira kadın ölüm haberi almadığı takdirde Hanefî mezhebinin mefkûd hükmüne göre beklemek zorundaydı. Bu sebeple kısaca konuya ve HAK’daki düzenlemeye değinebiliriz.

Mefkud; kaybolan, nerede olduğu, yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen kimseye verilen isimdir. Mefkudun hukuki durumu, hem sağ hem de ölü olma ihtimaline binaen iki boyutludur. Birincisi kaybolmadan önce elinde bulundurduğu hakları bakımında yaşadığı kabul edilir. Malları varislerine dağıtılmaz. Eğer evliyse karısı başkasıyla evlenemez. İkincisi, elde edeceği haklar bakımından ise ölü kabul edilir. Bundan dolayı mürisine varis olamaz. Kendisine vasiyet edilen bir şeyi de elde edemez. Mefkudun öldüğüne zann-ı galip olan deliller ile hüküm verilir. Hanefî mezhebine göre bir mefkudun yaşıtı, yaşıtları ölene kadar ya da yaş tespiti zorsa mefkudun doksan yaşına gelinceye kadar beklenir ve öldüğüne hüküm verilir.

Konunun fetvâ ile bağlantısına gelince, mefkudun Hanefî mezhebindeki hükmü bir kadının ömrünün uzun bir süresini neredeyse ömrünün çoğunu kapsayan bir dönem, mefkud kocasının nikahı altında kalması ve onu beklemesini gerektiriyordu. Bu sebeple yeni evlilik hakkı da olmuyordu. Kadınların hakları konusunda ortaya çıkan zorluklar, aile ve miras hukukunu kapsayan kanunnâmede dikkate alınmış ve HAK'da konuya özel olarak yer verilmiştir. Bu konuda HAK'ın 127. Maddesinde Maliki mezhebinin görüşüne uygun hareket edilmiştir.

Maliki mezhebinin mefkud hakkındaki içtihadı daha pratik bir yapı arz etmektedir. Buna göre mefkud savaşta kaybolmuşsa, savaşa katılanların ve esirlerin dönmesinden itibaren bir yıl geçtikten sonra hakim, mefkud geri dönmemişse hakim mefkud koca ile hanımı ayırabilir. Savaş dışında bir sebep dolayısıyla kaybolmuş ve kendisinden haber alınamıyorsa, yaşadığından ümit kesildiğinden itibaren dört yıl beklenir; bu süre içinde haber alınamazsa hakim iki tarafı ayırabilir.²⁸⁸

HAK'nin 127.²⁸⁹, 128.²⁹⁰ ve 129.²⁹¹ maddeleri de mefkudun zevcesi hakkında düzenlenmiştir. Bu düzenlemede de kaynak olan Maliki mezhebinin yukarıdaki içtihadıdır.²⁹²

Fetvâ 3: Hür, akıl ve bâliğ bir erkek için nikâhın gerekliliği üç şekilde ele alınmıştır. Cinsel arzuların fazla olması durumunda vâcip, itidali halinde müekked sünnet, evlilik hayatının kurallarına uyma korkusu (havf-ı cevri) yaşayan biri hakkında ise mekruhtur.

Bu surette: Adaletsizlik ve zulüm endişesi taşıyan birinin evlenmesi mekruh olan biri evlendiğinde, Devlet başkanının bu şekilde tanınan kişiyi nikâhtan alıkoyması şer'an uygundur.

²⁸⁸ Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Mebûsât*, çev: Soner Duman, edt: Mustafa Cevat Akşit, (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008) 11: 54-59; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 315-316.

²⁸⁹ Madde 127: Nafaka cinsinden mal terk ettiği halde teğayyüb eden bir kimsenin zevcesi hakime bi'l-müracaâ tefrikini talep etse hakim o kimse hakkında icra-yı tahkikat eder. Nerede olduğuna ve hayat mematına dair haber alınmasından ye's hasıl olur ise ye's tarihinden itibaren dört sene tecil eder. İşbu müddet zarfında haber alınmadığı ve zevce talebinde musırr bulunduğu halde terefeyni tefrik eder. Eğer zevce muharebede gaybubet etmiş hakim terefeyn-i muharebenin ve üseranın yerlerine avdetinden itibaren bir sene mürur eyledikten sonra tefrika hükmeder. Her iki halde zevce hüküm tarihinden itibaren iddet-i vefat bekler.

²⁹⁰ Madde 128: Mevadd-ı sabıka mucebince tefrikına hükmolunan kadın ahar bir şahıs ile tezevvüç ettikten sonra zevç-i evvelin zuhuru nikah-ı ahirin infisahını mucib olmaz.

²⁹¹ Madde 129: Vefatına hükmolunan kimsenin zevcesi ahar bir şahıs ile tezevvüç ettikten sonra zevç-i evvelin hayatı tahakkuk etse nikah-ı sani münfesihtir olur.

²⁹² Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017), 55, 97-98.

Fetvâ 4: Bir erkek, ölen erkek kardeşinin hanımıyla yani yengesiyle evlendikten sonra kadının ölen kardeşinden olan oğlu ile erkeğin başka kadından olan kızı evlenebilir.

Fetvâ 5: Evlilikte denklik konusu ile ilgili bir fetvâdır. Ehl-i Sünnet olan bir zatın kızı ile Hz. Ali'yi diğer sahabeye üstün kılması ile bilinen bid'at fırkalarından Şia'ya mensup bir erkeğin birbirlerine denk/küfûv olmadığı anlatılmaktadır. Fikhî bir meselede kelâmî tanımlamaların etkinliğini gösteren önemli bir fetvâdır. Zira Müslüman mübtediden kasıt bu fetvâ özelinde Şia'dır. "Mufaddıla" nitelemesi buna işaret eder. Ancak mübtedi nitelemesi, genel manada Ehl-i Sünnet olmayan fırkaların tamamını cami bir terimdir.

Bu surette: Böyle bir denksizlik durumunda Sünnî olan kız kendini mübtedi Müslüman olan Şii birine nikâhlarsa bu nikâh denklik şartlarını taşımadığı için sahih kabul edilmez. Çünkü kız (Ehl-i Sünnet) ile erkek (Şia) birbirlerine diyaneten denk değildir.

Fetvâ 6: Bu fetvâ, HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 7: Allah Teâlâ eş edinme sayısını en fazla dört olarak belirlemiştir. Erkeğin dört eşi bulunmadığı durumlarda cariyesi ile haram bir ilişkiye girme endişesinden dolayı tenezzühen yani diyaneten nikâh akdi yapıp cinsel ilişkiye girmesinde bir mahzur yoktur. İlgili nikâhta nikâhlanan cariye mehir, boşama sonrası hür kadının elde ettiği haklardan faydalanamaz.

Bu surette: İlgili nikâhtan dolayı cariye azat edilmiş olmaz. Bunun için nikâhlanan cariye'nin hususen azat edildiğinin söylenmesi gerekir.

Fetvâ 8: Erkek cinsel ilişkiye girmeden önce hür eşini iki sefer bain talak ile boşadıktan sonra hülleyle gerek kalmadan kadının da rızasıyla iddet sürecinde veya sonrasında tekrar nikâhlayabilir.

Fetvâ 9: Eşi vefat etmiş olan ve kendisi hamile olmayan bir kadın, kocasının ölümünden itibaren dört ay on gün iddet süresi bekler.

Fetvâ 10: Kadın, iki akıl bâliğ Müslüman erkek veya bir erkek ve iki kadın şahitliğinde bir erkeğe mehir belirleyerek kendini nikâhlayabilir.

Fetvâ 11: Bir erkek, başka bir erkekten hamile olan bir kadınla evlenebilir. Fakat cinsel ilişkiye girmek için kadının doğum yapmasını beklemesi gerekir.

Bu surette: Yukarıdaki fetvâda da söylendiği gibi doğum gerçekleşmeden cinsel ilişkisi caiz değildir.

Fetvâ 12: Yukarıda fetvâ 5’te ifade edilen açıklamalar bu fetvâ için de geçerlidir. Ehl-i Sünnet ile Şii olan kişilerin diyaneten birbirlerine denk olmadığını vurgulamaktadır.

Fetvâ 13: Bu fetvâ şahitlik hakkındadır. Fetvâ 10’da ifade edilen ilke burada da geçerlidir. Tek kişinin şahit olduğu bir nikâh geçerli olmadığı için bu nikâh akdi caiz değildir.

3.1.2. Vekîl Ve Fuzûlî’nin Nikâhı Hakkında

Fetvâ 1: Bu fetvâ fuzûlînin nikâhı ile ilgilidir. Veli veya vekil olmayan bir kimsenin taraflardan birini temsil ederek yaptığı nikâh, diğer ilgili kişinin kabulü ile bu nikâh geçerli olur. “Bu kadınla evlenirsem boş olsun” diyen bir kişi, fuzûlen nikâhlandığında sözlü olarak değil fiili olarak kabul ederse, nikâh geçerli olur, boşama gerçekleşmez. Yani sözüne değil fiiline itibar edilir.

Bu surette: Bahsi geçen kişi, yemininden dolayı fuzûlen nikâhlandığı için bاین talak gerçekleştikten sonra tekrar kadınla evlenmek istese yeniden fuzûlînin nikâhı gerçekleşir.

Fetvâ 2: Bu fetvâ HAK’a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için “HAK’a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar” başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 3: Bu fetvâ HAK’a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için “HAK’a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar” başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 4: Bu fetvâ HAK’a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için “HAK’a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar” başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 5: Yukarıdaki fetvâ 1 ile aynı durum söz konusudur.

Bu surette: Bu şekilde yemin eden kişinin nikâh işini gerçekleştirmemesi ve nikâhı kıyması için bir âlime gidip fuzûlînin nikahına ihtiyacının olduğunu belirtmesi gerekir.

Fetvâ 6: Daha önce hiç evlenmemiş bir kadın, kendisini başka bir belde bulunan erkeğe fuzûlen nikâhlandığını öğrendiğinde, ilgili erkek fuzûlînin nikâhını onaylayana kadar kadın ilgili nikâhı feshedebilir.

Fetvâ 7: Yetişkin bir kız, fuzûlen yapılan nikâhtan sonra kendisine gönderilen mehir veya hediyeyi kabul ederse ya da söz ve fiilleriyle herhangi bir nafaka veya mehir talep ederse, nikâh gerçekleşmiş olur.

Fetvâ 8: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 9: Kadının kendisini evlendirmesi için birini vekil tayin ettikten sonra ilgili vekil, bu kadını bir erkek ile nikâhlaşsa, fuzulinin bu evliliği kabul etmesi ile nikâh akdi geçerli olur. Ancak fuzûlînin nikâhını evlenen erkeğin kabul etmesi gerekir.

Fetvâ 10: Vekil ve kefâetle ilgili bir fetvâdır. Evlenen iki kişinin birbirine denk olması, velinin araştırması gereken bir konudur. Kadın kendi isteğiyle denklik durumunu bilmediği bir erkekle nikâhlansa, adamın ona denk olmadığını öğrendiğinde, adam köle olsa bile, kadın bu nikâhtan dönemez.

3.1.3. Veliler, Denklikler Ve Reddetme Hakkında

Fetvâ 1: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 2: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 3: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 4: Kadın velisi olan ana baba bir amca oğlundan izin almadan kendine denk olmayan biriyle evlendikten sonra çocuğu olmadan, bahsi geçen velisi hakime başvurup onları ayırabilir. Ancak çocuk olsaydı durum farklı olur, veli nikâha son veremezdi.

Fetvâ 5: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 6: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 7: Akıl ve baliğ olan yetişkin bir erkeğin babası kendisini fuzulen bir kadına nikâhlaşsa, bahsi geçen yetişkin erkek nikahtan haberdar olduktan sonra dilerse kabul etmeyip nikâhı geçersiz hale getirebilir.

Fetvâ 8: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 9: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 10: Yetişkin bir kadın velisi olan babasından izinsiz kendine denk olmayan bir erkekle evlense, bu evlilikten bir çocuğu olsa baba bu evliliğe itiraz edemez. Ancak kadının bu evlilikten çocuğu olmamışsa velinin itiraz hakkı vardır. Dilerse evliliğe izin verir dilerse nikâhı fesh eder.

Fetvâ 11: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 12: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 13: Yukarıdaki fetvâ 4 ile aynı durum söz konusudur.

Fetvâ 14: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.1.4. Bâbu'l-Muharremât

Fetvâ 1: Bir erkek aralarında kan akrabalığı veya süt akrabalığı bulunan kadınları nikâh altında bir araya getiremez. Kadın kız kardeşi, halası, teyzesi, erkek kardeşinin kızı ve kız kardeşinin kızıyla aynı anda nikalanamaz.

Fetvâ 2: Bir erkek, vefat eden kardeşinin eşini iddet süresi bittikten sonra nikâhlayabilir. Bunda bir sakınca yoktur.

Fetvâ 3: Bu fetvâ, bir erkeğin, vefat eden üvey babasının başka bir eşiyile evlenebilmesinde mahzur olmadığını dile getirir. Burada evlenme engeli söz konusu değildir.

Fetvâ 4: Bir erkek, hanımını boşadıktan sonra henüz iddeti dolmadan boşadığı kadının anne baba bir kız kardeşi ile evlenemez.

Fetvâ 5: Bir erkek, babasının başka eşinin anne-baba bir kız kardeşi ile evlenebilir.

Fetvâ 6: Bir önceki fetvâ ile aynıdır.

Fetvâ 7: Bir erkek anne bir kız kardeşinin ya da erkek kardeşinin kızı ile evlenemez. O kız erkeğin yeğeni sayılmaktadır.

Fetvâ 8: Bir önceki fetvâ ile aynıdır.

Fetvâ 9: Bir kadın, eşinin kız kardeşinin evli olduğu erkeğin mahremi değildir. Şehvetten emin olunmazsa, ihtiyaç hali olmadıkça yüzyüze bakamazlar.

Fetvâ 10: Kadın, yabancı birine yüzünü gösterdikten sonra da eşine haram olmaz.

Fetvâ 11: Bir erkek, babasının diğer eşinin önceden evli olduğu adamdan doğan kızıyla evlenebilir. Zira evlenmeye konu olan kadın ve erkeğin anne ve babaları farklı kişilerdir. Burada evliliğe engel olacak bir durum yoktur.

Fetvâ 12: Bir erkek evlendiği kadın ile cinsel ilişkiye girmiş ise onun kızı ile aralarında evlilik gerçekleşemez.

Fetvâ 13: Bir adamın babasının diğer eşiyile yani üvey annesiyle nikâhlanması ebediyen haram olduğuna dayanan bir fetvâdır. Üvey anne ile çocuğun birbirine görünmesi durumu ise birbirlerinin şehvetlerinden emin ise birbirlerini görmelerinde bir mahzur yoktur.

Fetvâ 14: Bir erkeğin ana baba bir erkek kardeşinin kızını veya torununu nikâhlanması caiz değildir.

Fetvâ 15: Bir erkek annesinin baba bir kız kardeşini yani teyzesi hükmündeki kadını nikâhlayamaz.

Fetvâ 16: Bir erkek oğlunun eşi olan kadının yani gelininin kız kardeşi ile evlenebilir. Bunda bir mahzur yoktur.

Fetvâ 17: Bir erkek, ana baba bir halasının kızı ile evlenebilir. Birbirlerinin kardeşi olmayan kız kuzenlerin bir nikâh altında birleştirilmesi mümkündür. Hala, amca, teyze ve dayı kızlarının tamamı bu hükme tabidir.

Fetvâ 18: Bir erkek amcasının kızı ile evlenebilir.

Fetvâ 19: Bir erkek, eşinin annesinin yani kayınvelidesinin elini şehvetle öperse karısı ona haram olur.

Fetvâ 20: Bir kadın, süt erkek kardeşinin kızıyla aynı nikâh altında toplanamaz. İster süt ister nesep yönüyle olsun bahsi geçen kız, kadının yeğeni hükmündedir.

Fetvâ 21: Bir erkek, iddet süresi bittikten sonra erkek kardeşinin boşadığı kadınla evlenebilir.

Fetvâ 22: Bu fetvâ bir açıdan iddet konusuyla ilintilidir. Kocasını ölen hür bir kadın, dört ay on gün olan iddet süresini beklemesi gerekir. İlgili fetvâda kadın iddetini beklemediği için bir başka erkekle evlenmesi haramdır.

Fetvâ 23: Bir kadın buluşmaya ermeyen küçük bir erkek çocuğu şehvetle öpmeyi takdirde kadının kızı ile bu erkek çocuğun evlenmesi caizdir.

Fetvâ 24: Bir erkek, hanımının ana baba bir halası veya teyzesini ile aynı nikâh altında toplayamaz.

Fetvâ 25: Bir erkek, oğlunun hanımını yani gelinini şehvet ile öpse bu kadın artık oğluna haram olur.

Fetvâ 26: Bir erkek, süt bağı ile oğlu olan erkeğin vefatının ardından oğlunun eşi ile evlenemez.

Fetvâ 27: Bir adam babasının cariyesine şehvetle dokunup onu öpse, cariye ile ilişkiye girmek cariyenin sahibi olan adama (babaya) ebediyen haram olur.

Fetvâ 28: Bir erkek, teyzesinin kızı ile evlenebilir.

Fetvâ 29: Bir erkek, bir kadına şehvet ile dokunsa ve onu öpse, artık bu kadın ona dokunan erkeğin babası ile evlenemez.

Fetvâ 30: Bir adam başka bir adamla ortak olduğu cariyesi ile cinsel ilişkiye girmesi haramdır.

3.1.5. fi'l-Mehr

Fetvâ 1: Bir erkek bir kadınla belirlenmiş olan giyisileri mehir konusu yapıp mehr-i muaccel üzerine anlaştıktan sonra evlenir ve cinsel ilişki gerçekleşirse, adam vefat ettiğinde diğer varisleri kadına bahsi geçen mehri terekeden verirlerken kadının bu mehrin karşılığı olan şu kadar nakit isterim deme hakkı yoktur. Zira mehr ya aynî ya da deyn şeklinde olur. Bir erkek mehri konusu aynî olursa adam bunu mukabilindeki nakit şeklinde ödemesi söz konusu değildir.

Fetvâ 2: Bir erkek nikâh esnasında belirlenmiş bir mehre ilave olacak şekilde miktar belirleyip, kadını başka bir şehre götürme hususunda şart koşabilir. Kadın nikâh sonrasında gitmeyebilir.

Bu surette: Bahsi geçen kadın şayet adamın şart koştuğu şehre gitmezse mehrin üzerine ziyade olunan miktar kadının mehrinden düşürülür ve kadın mehr-i mislini almaya hak kazanır.

Fetvâ 3: Bir erkek evlenmeyi istediği kadına mehr-i muaccel namına bir miktar para gönderse ve kadın bu parayı kendi şahsi harcamalarına kullansa, ardından adam bu evlilikten vazgeçse, kadının bu bahsi geçen miktarı adama ödemesi gerekir.

Fetvâ 4: Bir erkek bir kadınla belli bir miktar mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel karşılığında evlense, bahsi geçen mehirle ilgili hiçbir miktar ödemedi kadınıla cinsel ilişki veya halvet gerçekleşse ardından kadını boşasa kadın bu mehr-i muaccel ve mehr-

i müeccelin yarısını almaya hak kazanır. Erkek şayet bu boşamanın ardından cinsel ilişki gerçekleşmedi derse kadının ifadesi dikkate alınarak bu hüküm verilir. Aslında bunun sebebi kadının mağduriyetinin giderilmesidir.

Fetvâ 5: Bir evlilik akdinde kadının alacağı mehir, belirli oranda altın üzerinden belirlendikten ve altının piyasa değeri zaman içinde arttıktan sonra koca ölürse, kadın terekeden ilk anlaşma oranındaki altını alır. Akit esnasındaki parasal değeri üzerinden değil, ilgili oran olarak ilk belirlenen orandaki altını alır, diğer varisler bundan kadını men edemezler. Varisler mehri ona, altının ilk değerindeki düşük miktar üzerinden nakit olarak veremezler.

Fetvâ 6: Bir erkek bir kadınla evlenmek isteyip ona nişan için bir yüzük hediye etse evlendikten sonra hediye edilen yüzük kaybolduysa kadın bununla ilgili erkeğe bir ödeme yapmaz.

Fetvâ 7: Kadın kendini evlendirmesi için iki farklı vekil tayin ettiğinde, birbiri ardına nikâhlar kıyılsa ilk kıyılan nikâh geçerli olmakla beraber ikinci kıyılan nikâh geçersiz olur. Bu fetvâ aslında vekil ve fuzuli nikâhı ile daha da ilgilidir.

Fetvâ 8: Bir kadın vefat ettiğinde ardında kocası dışında başka varisleri de kalsa ve kocası daha önce belirlenmiş mehir altmış bin akçe dese ama diğer vereseler bunu kabul etmeyip yüz bin akçe diye hak talep etse, kadının mehir-i misli altmış bin akçe dahi olsa burada diğer mirasçıların iddiası daha üstün kabul edilir.

Fetvâ 9: Bir kadın ve erkek belli bir miktar mehir-i muaccel ve mehir-i müeccel karşılığında evlense ve kadın vefat etse kadının diğer varisleri, konu olan mehir-i muaccel ve mehir-i müecceli kadının kocasından istese, adamın karısının ölümünün cimadan önce olduğunu mazaret gösterip onlara mehri vermeme hakkı yoktur. Bahsedilen mehrin yarısını vermesi gerekir.

Fetvâ 10: Bir erkek bir kadınla bakire olmasını şart koşarak belli bir miktar mehir karşılığında evlense ve ilişki gerçekleştikten sonra kadının bakire olmadığı anlaşılrsa, erkek kadına bekâretinden dolayı fazla takdir ettiği mehri vermeyip sadece mehri mislini verse, kadın bu fazladan olan kısmı almaya hak sahibi değildir.

el-İhtilaf fî'l-Mehr²⁹³

Fetva 1: Bir kadının mehir-i mislinin bilinmesi gereken bir durumda şayet babası tarafından bir kadın kıyas yapılacak bir dengi olmasa, yabancı fakat ona kadından yaş,

²⁹³ Bu başlık, mehir babı ile ilgili olduğu için ayrı bir başlıklandırma tercih edilmemiştir.

güzellik, akıl, din, mal, zaman, memleket, bakirelik ve dulluk yönünden denk olan bir kadına bakılarak mehr-i misli bulunabilir.

3.1.6. fîmâ li'z-Zevci ve'z-Zevceti

Fetvâ 1: Bir erkek hanımı hastalandığında onun tedavi ve ilaç masraflarını karşılamaya zorlanamaz. Erkek karısı için doktor getirmek zorunda da değildir.

Fetvâ 2: Bir erkek bir şehirde evlendiği kadına mehr-i muaccelini verdikten sonra evlilik gerçekleşse ekek sefer mesafesinden daha az bir mesafede olan kendi şehrine gitmek istese, kadının buraya gitme konusunda sebepsiz gitmeme yetkisi yoktur.

Fetvâ 3: Bir erkek hanımının annesi her Cuma günü gelip kızını görmek istese buna sebepsiz engel olamaz.

Fetvâ 4: Sadece babasının gözetiminde büyüyen küçük olan bir kızı, başka biriyle evli olan annesi Cuma günü bir kere babasının evinde görmek istediğinde, babanın sebepsiz yere bunu engellemeye yetkisi yoktur.

Fetvâ 5: Bir erkek karısına vadettiği mehr-i muacceli vermeden aralarında cima ve halvet gerçekleşse, daha sonra kadın bahsi geçen mehri almadan yeniden cinsel ilişki konusunda kocasını reddetme hakkı vardır.

3.1.7. Kitâbu'r-Radâ

Fetvâ 1: Bir erkeğin süt kız kardeşinin neseben kız kardeşiyle evlenmesinde bir sakınca yoktur.

Fetvâ 2: Bir kadın bir çocuğu emzirme süresi içinde emzirirse bu çocuk o kadının çocuğu hükmündedir. Aynı şekilde kadının kocası da o çocuğun babası kabul edilir. Bu durumda bu çocuk süt babasının başka bir eşinden olan oğlunun kızıyla evlenemez.

Fetvâ 3: Bir erkek bir kadınla evlendikten sonra kadının annesi, damadını emzirme süresi içerisinde emzirdiğini söylese, kadının sadece bu sözünden dolayı süt bağı sabit olmaz. Bundan dolayı erkekle kadının ayrılması şart değildir. Ancak erkeğin eşi olan kadın, erkeği emzirdiğini söyleyen kadına güveniyorsa diyaneten yani harama düşme endişesinden emin olmak için evlilik akdinin bitirilip çiftlerin ayrılması evla olandır.

Fetvâ 4: Bir kadın torununu emzirme süresi içinde emzirirse, bu çocuğun neseben kardeşi neneden emmiş sayılmaz. Emen çocuğun kardeşleri, nenenin süt çocukları

sayılmaz. Bundan dolayı nenenin, diğerk çocuklarından olan herhangi bir torunu ile emzirdiği çocuğun kardeşleri evlenebilir.

Fetvâ 5: Bir erkek, neseben kardeşinin sût çocuğunun neseben kız kardeşini nikâhlayabilir.

Fetvâ 6: Bir erkek, neseben kardeşinin sût kız kardeşi ile nikâhlanabilir.

Fetvâ 7: Bir erkek sût amcasının neseben kızı ile evlenebilir.

Fetvâ 8: Bir erkek neseben babasının baba bir sût kız kardeşi ile evlenemez.

Fetvâ 9: Bir erkek kızının sût kız kardeşi ile evlenebilir.

Fetvâ 10: Bir erkek oğlunun sût kız kardeşi ile evlenebilir.

Fetvâ 11: İki yaşını geçmiş olan bir çocuğun emzirilmesi ile sût akrabalığı oluşmaz. Bu sebeple emzirme müddeti dışında gerçekteşen emzirmeler, sût akrabalığı doğurmadığı için çocuklar evlenebilir.

Fetvâ 12: Bir kadın bir erkek çocuğunu emzirme müddeti içinde emzirdiği takdirde, bu çocuk kadının neseben kız çocuğu ile evlenemez. Emziren kadının kızı ile bu çocuk sût kardeş olmuşlardır.

Fetvâ 13: Bir erkek sût kardeşi olan bir erkeğin neseben kız kardeşi ile evlenmek isterse, bu kız kardeş kendisi ile evlenmek isteyen erkeğin annesini emmediği takdirde evlenmelerinde mahzur yoktur.

Fetvâ 14: Bir adamın vefat eden sût babasının eşi ile evlenmesi caiz değildir.

Fetvâ 15: Bir erkek, süterkek kardeşinin neseben annesi olan kadını emmediği takdirde, bu kadının kızı ile evlenebilir.

Fetvâ 16: Bir erkeğin neseben erkek kardeşinin sût annesi ile evlenmesi caizdir.

Fetvâ 17: Bir erkek sût halasının kızı ile evlenebilir.

Fetvâ 18: Bir erkek, sût veya neseben erkek kardeşinin sût veya neseben kız kardeşinin neseben kızıyla evlenmek isterse, sût veya neseben kız kardeşin kendisi ile onun neseben kızı, o erkeğin annesini emmemiş ise, evlenmelerinde mahzur yoktur.

Fetvâ 19: Bir erkek neseben kız kardeşinin sût kız kardeşi ile evlenebilir.

Fetvâ 20: Bir erkek babasının sût kız kardeşinin neseben kız kardeşi ile evlenebilir.

Fetvâ 21: Bir erkek, neseben babasının sût kız kardeş ile evlenemez. O kadın erkeğe hala hükmündedir.

Fetvâ 22: Bir erkek, sût kız kardeşinin neseben oğlunun neseben kızını nikâhlayamaz.

Fetvâ 23: Kadın bir erkeğin kız kardeşini emzirme süresi içinde emzirdiği takdirde, erkek kız kardeşini emziren kadının kızının kızı ile evlenebilir.

Fetvâ 24: Bir erkek, halasının kızı ile evlenebilir.

Fetvâ 25: Bir erkek sütkız kardeşinin neseben kızı ile evlenmek isterse, sütkız kardeş ve onun neseben kızı, erkeğin annesini emmemiş iseler evlenmelerinde sakınca yoktur.

Fetvâ 26: Bir erkek sütkız kardeşinin neseben kızı ile evlenmek isterse, o kız erkeğin annesini emmemiş ise evlenmelerine engel yoktur.

Fetvâ 27: Bir erkek, süt dayısının neseben kızı ile evlenebilir.

Fetvâ 28: Bir kadın, neseben oğlunu ve başka bir kız çocuğunu emzirme süresi içinde emzirirse, kadının diğer oğlu o kızla evlenemez.

Fetvâ 29: Bir erkek neseben babasının sütkız kardeşi ile evlenemez.

Fetvâ 30: Bir kadın bir erkeğin diğer erkek kardeşini emzirme müdetti içinde emzirirse, emzirmediği erkek çocuk kadının kızı ile evlenebilir.

Fetvâ 31: Bir erkek sütkız kardeşinin sütkız ile evlenemez. Bu kız onu süttorunu hükmündedir.

Fetvâ 32: Bir erkek sütbabasının sütkız kardeşi ile evlenemez. Onun süthalası hükmündedir.

Fetvâ 33: Bir erkek, sütbabasının başka bir eşinden olan kızı ile evlenemez.

Fetvâ 34: Bir erkek, eşini sütkız kardeşinin neseben kızı ile aynı nikâh altında toplayamaz.

3.1.8. Kitâbu't-Talâk

Fetvâ 1: Bu fetvâ HAK'a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için "HAK'a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar" başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 2: Bir erkek tehdidini gerçekleştirecek gücü olan bir kişi tarafından tehdit edilse ve bunun ardından zorlamayla eşini boşasa bu boşama muteber değildir. Önemli olan o adamın kalbinden geçen niyetidir. Gerçekten boşamayı istemediği sürece boşama gerçekleşmez.

Fetvâ 3: İki hanımı olan bir erkek şayet "babamın evine girersem karım boş olsun" şeklinde bir yemin etse ve babasının evine girip bu yeminini bozsa, adamın karılarından birisi üzerine boşama gerçekleşir. Bunun kim olduğunu erkeğin belirlemesi gerekir.

Fetvâ 4: Bir erkeğin üç talak üzere boşadığı eşi ile yeniden nikâhlanması için hülle gerekir. Yani kadının iddet süresinden sonra başka bir erkekle sahih bir evlilik yapıp ardından ondan ayrılıp yeniden iddet bekledikten sonra eski eşiyle evlenmesi uygundur.

Fetvâ 5: Bir kadın kocasından kendisini bolamasını istese, koca da “bir boş, iki boş, üç boş” lafızlarını kullanıp “ol” demese kadın boşanmış sayılmaz.

Fetvâ 6: Şayet bir beldede “şart olsun” lafzı boşama manasına geliyorsa, adam karısına “şayet benden izinsiz babanın evine gidersen üçten dokuza şart olsun” dese ve ardından kadın babasının evine gitse boşama gerçekleşir.

Fetvâ 7: Müslüman olmayan bir erkek, Müslüman olmayan eşini gayr-i müslim bir memlekette bırakıp İslam şehirlerinden birine geldikten sonra Müslüman olursa, gayr-i müslim beldedeki eşi kendisinden boş olmuş sayılır.

Fetvâ 8: Bir erkek karısına “benden birden üçe varıncaya kadar boş ol” dese kadın iki talak boş olur.

Fetvâ 9: İki zevcesi olan bir erkek, eşlerinden birine “üç talak boş ol” derse, sadece bu sözü ile kastedilen eş boşanmış olur. Diğer eşi hakkında boşamadan bahsedilmez.

Fetvâ 10: Bir erkek karısına “seni bıraktım” derse, kadın erkekten boşanmış olmaz.

Fetvâ 11: Bir erkek, cima yaşadığı eşine “seni boşadım” derse, bu durumda ric‘î talak gerçekleşir.

Fetvâ 12: Bir kadın eşinden izinsiz kaplıcaya gittikten sonra koca karısına boşama niyeti olmaksızın “benden izinsiz gittiğin için bana artık gerekmezsin, ben seni kabul etmiyorum” derse, kadın boşanmış olmaz.

Fetvâ 13: Bir erkek evlendiği eşini cima öncesi üç talak ile boşarsa, yeniden evlenebilmeleri için hülle gerekir.

3.1.9. Bâbu’r-Ric‘at

Fetvâ 1: Bir erkek birlikte olduğu hür eşini iki ric‘î talak ile boşadıktan sonra erkek karısının iddet içerisinde ona gidip yeniden nikâh kıymadan karı-koca ilişkilerine devam edebilir.

Fetvâ 2: Bir erkek eşine üç sefer “seni boşadım” derse, kadın üç talak ile boşanmış olur.

Fetvâ 3: Bir erkek cimada bulunduğu eşini ric'î talak ile boşadıktan sonra son talak gerçekleşmediği için kadının iddet süresi içinde erkek nikâhı yenilemeden eşi ile karı-koca ilişkisine devam edebilir.

Şeyhulislam: Bir erkeğin boşama hakkını belirli bir şart üzere birine devretmesiyle ve daha sonra bu durum gerçekleştiğinde, kocanın itiraz etme hakkı kalmaz. Boşama gerçekleşir.

Fetvâ 4: Yukarıdaki durumla bağlantılı olarak bir erkek, boşama hakkını devrettiğinde kadının erkek kardeşi bu duruma şahit olarak kabul edilir.

Fetvâ 5: Bir erkek cimada bulunduğu eşini iki defa ric'î talak ile boşasa ve her defasında iddet içerisinde gidip yeniden boşasa erkek hülle olmaksızın karısıyla evlenemez.

Fetvâ 6: Bir erkek cimada bulunduğu eşini ric'î talak ile boşasa, son talak gerçekleşmediği için erkek karısına iddeti içerisinde tekrar döndüğünü bildirmediğinde kadın iddet süresinden sonra başka bir erkekle evlendiği takdirde ilk eş gerekli açıklama ve deliller göstererek dava açarak sonraki nikâhı bitirmeye yetkilidir.

Şeyhulislam: Bir adam kızgınlık hali ile karısına hakaret edip “ey zinakar kadın! Ey kahpe!” derse boşama gerçekleşmez.

3.1.10. Bâbu'l-Kinâyât

Fetvâ 1: Bir erkek, boşama niyeti olmaksızın kızgınlık halinde karısının babasına kızını istemediğini ve kime isterse verebileceğini söylerse, karısından ayrılmış olmaz.

Bu surette: Erkek bahsedilen sözleri söylerken boşama niyetinin olmadığını söyleyip yemin ederse yeniden nikâhlanmaya gerek kalmaksızın evlilik hayatı devam edebilir.

Fetvâ 2: Erkek, karısına “seni almamak şartıyla boşadım” derse, bu talak ric'î değil bâin olur.

Fetvâ 3: Bir erkek, laf arasında hanımının kendisinden boş olmasını beş sefer tekrar etse, kadın üç talak ile boşanmış olur.

Fetvâ 4: Bir erkek, başka bir erkeğin hanımıyla zorla zina etse zina edilen kadın kocasından boşanmış olmaz.

Fetvâ 5: Bir erkek karısına zamana bağlı bir şart koşarak boşarsa ve o zamana bağlı şart ortaya çıktığında kadın ric'î talak ile boşanmış olur.

3.1.11. Bâbu't-Ta'lik

Fetvâ 1: Bir beldede üç ayrı kişi, başka bir kişiye “seni falanca göreve gelmeni engellemezsek eşlerimiz boş olsun” dedikten sonra, o adam bahsedilen göreve gelirse, bu üç kişi çabalasalar da göreve gelmesini engelleyemeseler hanımları boş olmaz.

Fetvâ 2: Bir erkek, başka bir erkeğe “falanca hanımla evlen” dediğinde o erkek ilgili hanım hakkında “ne zaman evlenirsem benden boş olsun” derse ve bu hanımla daha sonra evlenmeye niyetlense, kadını bir kimse erkeğe fuzûlen nikâh edip erkek de bunu fiili ile kabul etse, kadın üç talak boşanmış olmaz.

Bu surette: Yukarıdaki sözleri söyleyen erkek, yemin ettiğini beyan ederek bir âlime gidip fuzûlinin nikâhına ihtiyacının olduğunu söylerse, nikah gerçekleştirmek gerekir.

Fetvâ 3: Bir erkek ilk eşi hakkında onun üzerinde bir daha evlenirse o kadının boş olmasına dair yemin etse ancak adam daha sonra başka bir kadınla evlenirse bu bilinen yemin üzerine kadınlardan birisi üç talak boş olur. Boşanan kadının kim olduğunu erkek tayin eder.

Fetvâ 4: Bir erkek “falanca fiili on güne kadar yaparsam eşim boş olsun” dedikten sonra on gün içinde o fiili işlemezse eşinden boşanmış olmaz.

Fetvâ 5: Bir erkek başka birine “senin benim evime girmene izin verirsem karım üç talak boş olsun” derse ve adam yokken bahsedilen kişi evine girse sadece bundan dolayı adamın karısı boş olmaz. Zira burada adamdan izinsiz evine girilmiştir.

Bu surette: Yukarıda bahsedilen hadisede olduğu gibi yemin eden adamdan izinsiz o kişi eve girerse üç talak boşama gerçekleşmez. Fakat kendi rızasıyla o kişiyi evine alırsa üç talak boşama gerçekleşir.

Fetvâ 6: “Şart olsun” demenin boşama lafzı olarak kabul edildiği bir beldede şayet bir erkek karısına “falancanın evine girersen şart olsun” dedikten sonra kadın bahsedilen kişinin evine girerse ric'î talak gerçekleşir. Adam karısının iddeti içerisinde geri dönüp nikâh yenilemeden evlilik hayatına devam edebilirler.

Fetvâ 7: Bir erkek bâin talakla hanımını boşadıktan sonra “ben artık bir daha bu bahsi geçen kadını nikâhlarsam ya da fuzûlî kıyılmış bir nikâhı fiilen veya sözlü olarak kabul edip icazet verirsem benden üç talak boş olsun” dese, ardından adam yeniden bu kadınla evlenmek istese, evlenmelerinin tek yolu iki tarafın da “icazetim alınmaksızın

fuzûlî nikâhını kabul ediyorum” demeleridir. Böyle olmazsa yeniden evlenmeleri mümkün değildir.

Fetvâ 8: Bir kadın kocasına “şayet sigara içersen senden boş olayım mı” dese ve adam konuşabilecek güçte olmasına rağmen başıyla işaret edip onaylarsa, ardından kadının ileri sürdüğü şart gerçekleşse adam o fiili yapsa kadın boş olmaz. Çünkü boşama söz ile olur.

Fetvâ 9: Bir erkek cinsel ilişkiye girdiği eşini bâin talak ile boşadığında başka birisi bu erkeğe “falan şeyi yaparsan, karın üç talak boş olsun mu?” derse ve erkek de bu şeyi kadının iddeti içinde yaparsa karısı üç talak ile boş olur.

Fetvâ 10: Bir beldede yaşayan bir erkek, “bu sene güz mevsiminde burdan çekip gitmezsem karım üç talak boş olsun” derse, güz geçip de kış vakti gelirse, kadın üç talakla boşanmış olur.

Fetvâ 11: Bir erkek “kayınpederimin evine girersem şart olsun” derse ve kayınpederinin evine girerse, “şart olsun” sözünden maksat karısını boşamak ise, karısı talak-ı ric'î ile boşanmış olur. Erkek karısının iddeti içinde kadına dönüp nikâhı yenilemeden evlilik hayatına devam edebilirler.

Fetvâ 12: Bir erkek bir kadınla evlendikten sonra “falanca fiili işlersem karım benden boş olsun” dedikten sonra başka bir kadınla da evlenmesinin ardından o fiili işlese, ikisi de bu şarttan dolayı boş olmuş olur.

Fetvâ 13: Bir erkek “falan fiili işlersem karım üç talak boş olsun” dedikten sonra o fiili işlerse, kadın üç talakla boşanmış olur.

Fetvâ 14: Bir erkek zevcesine “falanca cariyesini bu evde yatırırsan benden boş ol” deyip şart koşarsa, kadın cariyesini bahsedilen evin dışında bir odada yatırır, boşama gerçekleşmez.

Fetvâ 15: Bir erkek başka bir şehre giderken karısı ona “beni boşa” derse ve erkek de karısına “eğer altı ay gelmezsem iraden elindedir” derse ve adam altı ay gelmezse, kadın boşanmış olur.

Fetvâ 16: Bir erkek “onbeş güne kadar falancaya olan borcumu vermezsem karım üç talak boş olsun” derse ve onbeş gün içinde borcunu ödemezse karısı üç talak boş olur.

Fetvâ 17: İki hanımı olan bir erkek hanımlarına “iki kez üç talak boş olun” derse kadınların ikisi de boş olur.

Bu surette: Koca eğer bu sözüyle üç talakı iki eşi arasında paylaşarak kullandığını iddia etse (bir eşi bir talak, diğeri iki talak boş olsun şeklinde) bu iddia olayın mevcut şekline uymadığından hukuk önünde kabul edilmez.

Fetvâ 18: Zeydin alacağı olan parayı, borçlusuna borçlu olan Amr, Zeyde kendi rızasıyla verse, Zeyd de “bu para bana helal değilse eşim üç talak boş olsun” dese, boşama gerçekleşmez. Zira bu surette borç ödenmiş olur.

Fetvâ 19: Bir erkek başka birine “bugünden sonra evime girersen üç talak boş olsun” derse ve bahsi geçen adam o erkeğin evine bir ayağını uzatıp geri çekse, kadın kocasından boşanmış olur.

Şeyhulislam: Bir kadın kocasını kendisini boşaması için zorlasa, böyle bir zorlamaya yetkisi yoktur.

Şeyhulislam: Bir erkek ile iş ortağı arasında bir tartışma yaşansa, biri ortağına “seninle Kostantiniyye’de bulunduğum süre içinde konuşursam karım üç talak boş olsun” diyerek yemin ederse ve oradan çıkıp Üsküdar’a giderse; Üsküdar’dan döndükten sonra ortağı ile konuşursa adamın eşi boş olmaz.

Fetvâ 20: Bir erkek zevcesi için “falan şeyi bana verirse bâin talak ile boş olsun” derse ve kadın o şeyi kocasına verirse bâin talak ile boşama gerçekleşmiş olur.

Fetvâ 21: Bir erkek “eğer babamın evine gidersem eşim üç talak boş olsun” derse ve bu sözünü unutarak o eve girerse kadın üç talak ile boşanmış olur.

Fetvâ 22: Bir erkek karısına “falancanın evine iznim olmadan girersen üç talak boş ol” dedikten bir süre sonra erkek karısına o eve gitmesine izin verirse bu şarttan dolayı boşama gerçekleşmez.

Fetvâ 23: Bir erkek karısına “üç talak boş ol” dese, adam hülle olmaksızın karısı ile tekrar evlenemez.

3.1.12. Kitâbu’l-Beynûnet

Fetvâ 1: Bir erkeğin eşi irtidat ettikten sonra tekrar iman etse, kadın az bir mehirle bu evliliğe razı olmak durumundadır.

Fetvâ 2: Bir erkek karısını üç talak ile boşadıktan sonra kadın iddet süresinin ardından on iki yaşında ergenlik çağına yaklaşmış ve cinsel ilişkiye girebilecek yeterlilikte bulunan bir gençle evlense ve aralarında ilişki gerçekleşse, bu süreç hülle olarak geçerlidir.

Bu surette: Yukarıdaki fetvâdaki genç, buluğa erdiğini itiraf etmezse talak/boşama gerçekleşmez.

Fetvâ 3: “Seni terk ettim” sözünün kadını boşama anlamında kullanıldığı bir yerde, bir erkek birleşme yaşadığı eşine “üç defa ben seni terk ettim, çık” dese, kadın erkekten üç talak boş olur.

Fetvâ 4: Bir beldede yaşayan erkek, oradaki diğer kişilerle tartıştıktan sonra “eğer bu beldede yaşarsam karım benden üç talak boş olsun” dedikten bir gün sonra o beldede ilgili şarttan dolayı karısı üç talak ile boşanmış olur.

Fetvâ 5: Bir erkek karısını üç talak ile boşadıktan sonra karısını küfre düşükten sonra boşadığını, yeniden iman ettikten sonra tekrar nikah kıymadan iddetinden sonra karısıyla hülle olmaksızın yeniden evlenmek istediğini söylerse, bahsi geçen durumu karısı da tasdik ederse, önceki boşama durumu insanlar bilmese, her ikisinin onayları ile hülle olmasızın evlenmeleri câiz değildir.

Fetvâ 6: Müslüman olan bir erkekten inkarı gerektiren bir iş ortaya çıkarsa karısı boşanmış olduktan sonra adam yeniden iman ederse, nikah yenilemeye gerek kalmadan iddet süresi içinde üç talak ile boşarsa hülle olmaksızın yeniden evlenmeleri câiz değildir.

Fetvâ 7: Bir erkek karısını, bâin talak ile boşayıp ardından yeniden karısını nikâhlayıp ancak tekrar bâin talak ile boşarsa ve yeniden nikâhlaşsa erkekten inkarı gündeme getiren bir iş ortaya çıkarsa, kadın boşanmış olduktan sonra, erkek yeniden iman etse ancak nikâhı yenilemeden kadını iddeti içinde yeniden boşarsa hülle olmaksızın evlenmeleri mümkün değildir.

3.1.13. Bâbu'l-Hul'î

Fetvâ 1: Bir erkek karısına “seni mehrin üzerine hulû‘ ettim dese” ancak kadın o bulunduğu yerden kalkıp başka bir yerde bahsi geçen durumu kabul etse hulû‘ geçersiz olur.

Bu surette: Yukarıda yaşanan durumdan dolayı hulû‘ geçersiz olduğundan boşama gerçekleşmez.

Fetvâ 2: Bu fetvâ HAK’a göre değişikliğe uğrayanlardan olduğu için “HAK’a Göre Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar” başlığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Fetvâ 3: Bir erkeğin ilişki gerçekleştirdiği yaşı büyük olan hanımının babası kızından habersiz mehri üzerine hulû‘ ettirip mehri de kendi malından karşılasa, bu durumu kızı öğrenip kabul etmese boşama gerçekleşmez.

Fetvâ 4: Cinsel ilişkileri gerçekleştiren bir kadın ve erkek arasında kadının mehrini onda biri erkekteyken diğer geri kalan kısmı üzerine hulû‘ gerçekleşse, kadın bu onda birlik kısmı talep etse erkek kadına aramızdaki hulû‘ düşer diye vermemezlik yapamaz.

Fetvâ 5: Bir kadın mehrinden feragat etmeyi kabul edip kocasından ayrılmayı istese ve ardından erkek bunu kabul edip karısını boşasa kadın pişman olup yeniden mehri isteyemez.

Fetvâ 6: Bir erkek mehr-i müeccelden ve iddet nafakasından feragat eden karısını bâin talakla boşadıktan sonra kadın mehir ve nafaka iddetini talep edemez.

Fetvâ 7: Bir erkek mehrinden ve iddet nafakasından feragat eden ve kendinden doğacak çocuğu için kendi malından harcayacağını söyleyerek hamile olan karısını bâin talakla boşasa ve bu konuda bir süre belirlenmemişse kadın çocuk doğduktan sonra kendi himayesinde olan çocuğu için çocuğun babasından nafaka alabilir.

3.1.14. Bâbu'l-İddet

Fetvâ 1: Bir erkek hamile karısını boşadıktan birkaç gün sonra kadın düşük yapsa ve bu ölü doğanın şekli belirginleşmişse, kadının iddet süresi bitmiş olur.

Bu surette: Yukarıdaki olay gerçekleştiğinde ve bunu kadın haber verdiğinde iddeti bitmiş olacağından kadın başkasıyla evlenebilir. Ölü doğan hakkında beyanı kadın verse de ona itibar edilir ve yine kadın başkasıyla evlenebilir.

Fetvâ 2: Bir erkek daha önce birleşme yaşadığı adet halindeki karısını üç talak ile boşasa, kadının iddeti üç hayız dönemi ile sona erer.

Bu surette: Erkek kadını boşadıktan sonra kadının temizlik süresi tamamlanmış olup yaşı ellibeşe varınca adet kanı gelmezse, bahsedilen iddet süresi üç ay ile sona erer.

Fetvâ 3: Müslüman Osmanlı Devleti’nde yaşayan gayr-i müslim bir erkeğin aynı devlette yaşayan gayr-i müslim eşi, Müslüman olur da erkek olmazsa, hakim kadını erkekten ayırdıktan sonra kadının boşama iddeti beklemesi gerekir.

3.1.15. Kitâbu'z-Zihâr ve'l-Înîn ve'l-Îlâ'

Şeyhulislam: Bir adam evli olduğu yetişkin ve bakire bir kızla ilişkiye girmek isteyip başarısız olursa, kadının mahkemeye başvurup ilişkisi gerçekleşmesi için adama bir yıl süre tanınmasını, şayet ilişki gerçekleşmezse boşama talep etme hakkı vardır.

Bu surette: Tanınan müddet içinde ilişki gerçekleşmezse kadın talebi doğrultusunda hakim eşleri ayırabilir.

3.1.16. Bâbu Sübûti'n-Neseb

Fetvâ 1: Erkek hür olan bir kadınla zina ederse ve kadın zinadan bir çocuk doğurursa ve erkek “o çocuk benim zinadan olan çocuğumdur” şeklinde kabul ettikten sonra ölürse, o çocuk adama varis olmaz.

Fetvâ 2: Hamilelik süresi en az altı ay, en fazla iki senedir.

Fetvâ 3: Hamileliğin en az süresi altı aydır.

Fetvâ 4: Hamilelik süresi en az altı ay, en fazla iki sene olur.

Fetvâ 5: Bir erkek bir kadınla evlenip, beraber olmadan ve halvet olmadan önce erkek kadını boşarsa, bu boşama anından itibaren altı aydan fazla sürede kadın bir çocuk doğurursa, o çocuğun nesebi adama ait olmaz.

3.2. 1917 TARİHLİ HUKUK-I AİLE KARARNAMESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Türk ve İslam hukuk tarihi açısından en önemli dönemlerden biri, Osmanlı hukuk tarihidir. Bu süreçteki hukuki yapı, fetvâ ve fermanları uygulamak şeklindedir. Hakimlerin herhangi bir meselede hüküm verirken bağlı oldukları derlenmiş bir hukuk metni yoktu. Ancak hakim, Hanefî fıkıh ve fetvâ kitaplarının yanı sıra kendi icthadıyla hüküm verebilirdi. Hanefî mezhebine göre verilen fetvâlarda temel kaynak olarak *Mültekâ* adlı eser öne çıkmıştır.²⁹⁴

Tanzimat, Osmanlı Devleti'nde 1839 Gülhâne Hatt-ı Hümayunu'nun ilanı ile başlar. Bazı tarihçilere göre Tanzimat, I. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1876 tarihine, diğer bazı grup tarihçilere göre ise II. Meşrutiyet'in ilan tarihi olan 1908'e kadar devam eden

²⁹⁴ Ahmet Yasin Küçükıryaki, *Osmanlı Aile Hukuku Gelenek ve Modern Arasında Hukûk-ı Aile Kararnâmesi ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 23.

sürece denir. Bununla birlikte tanzimat, genel anlamda ıslahat ve batılılaşma hareketlerinin ismidir.

Tanzimatla birlikte başlayan süreç, Osmanlı Devleti'nin neredeyse her alanında Batı'nın etkisi altında kaldığı bir dönemdir. Bu dönemde çıkarılan kanunlar, kaynakları bakımından ikiye ayrılır. Bunlar yerli kanunlar ve müktebes kanunlardır.²⁹⁵

Bahsi geçen yerli kanunlaştırma faaliyetleri dışında müktebes kanunlar hakkında kısaca şunlardan bahsedebiliriz. 1266 tarihli Ticaret Kanunnamesi, 1280 tarihli Ticaret-i Bahriyye Kanunnamesi, 1278 tarihli Usûl-i Mukâkeme-i Ticaret Nizamnâmesi, 1274 Tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümâyunu, 1297 tarihli Usûl-i Muhâkemât-ı Hukukiyye Kanunu, 1299 tarihli Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanunu tarih ve isimleri şeklinde görülmektedir. Bu kanunnâmeler özellikle Fransız ve İtalyan kanunlarından mülhem bir şekilde oluşturulmuşlardır.²⁹⁶

HAK'ın da yer aldığı yerli kanunlar ise dört başlık altında incelenebilir. Bunlar da sırasıyla şunlardır:

1. 1256 ve 1267 tarihli ceza kanunları,
2. 1274 arazi kanunnâmesi,
3. 1868-1876 Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye,
4. 1917 tarihli Hukuk-ı Âile Kararnânmesi.

1256 tarihli ceza kanunnâmesi, Sultan Abdülmecit döneminde bazı İslam âlimleri, icra vekilleri ve meclis-i vâlây-i adliyye ve bazı devlet adamlarından oluşan 44 kişilik heyet tarafından hazırlanmıştır. İçeriği; mukaddime, hâtime, 13 fasıl ve 40 madde ihtiva etmektedir. Bundan dolayı Tanzimat'tan sonra hazırlanan ilk yerli ve özgün kanun olarak kabul edilir. 1267 tarihli ikinci ceza kanunu ise toplam 3 fasıldan oluşup toplam 43 madde barındırmaktadır.²⁹⁷ Bu kanunnâmelerin ilk ikisi, çoğunlukla İslâmi ve yerli kaynaklara müracaat edilerek oluşturulmuştur. 1274 ceza kanunnâmesi ise Fransız ceza kanunundan tercüme ve nakledilerek oluşturulmuştur.²⁹⁸

1274 arazi kanunnâmesi Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığını yürüttüğü bir heyet tarafından hazırlanmıştır. 1831-1839 tarih aralıklarında tımar sistemi kaldırıldıktan sonra arazi hukukunu tanzim etmek için çıkarılmış yerli ve özgün bir

²⁹⁵ Küçükütyaki, *Osmanlı Âile Hukuku*, 14.

²⁹⁶ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 302-303; Küçükütyaki, *Osmanlı Âile Hukuku*, 20-21.

²⁹⁷ Küçükütyaki, *Osmanlı Âile Hukuku*, 14-15.

²⁹⁸ M. Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985), 127-132; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 302.

kanunnamedir. 132 maddelik kanunnâme, mukaddime, üç bâb, bir hâtimededen müteşekkildir.²⁹⁹

Osmanlı hukuku içerisinde kanunlaştırma adına en önemli gelişmelerden biri, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye yani kısa adıyla Mecelle'dir. Mecelle, 1868-1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki komisyon tarafından derlenen özel bir hukuk kodifikasyonudur. Mecelle heyeti dönemin birçok önemli isminden oluşturulmuştur. Medenî kanun ihtiyacı gündemde olduğu andan itibaren medenî kanun olarak Fransız Medenî Kanunu'nun tercüme edilmesi için çalışmalar da yapılmaktaydı. Hatta bunun için Code Civil'e tercüme ettirilip Meclis-i Vükelâya kabul ettirme girişimleri dahi görülmüştür. Ancak Mecelle ile Hanefî fihhına dayanarak borçlar, aynı haklar ve usule yönelik tematik bir yapıya sahip bir medeni kanun kazanılmıştır. Mecelle, bir mukaddime ve 16 kitâb ihtiva etmektedir. Mecelle, medeni kanun için önemli olan aile ve miras hukukunu ise dışarda bırakmıştır.³⁰⁰

Aile ve miras hukuku alanında var olan boşluk, yaklaşık yarım asır sonra Hukuk-i Aile Kararnamesi ile giderilmeye çalışılmıştır. Tanzimat'tan sonra kanunlaştırma çalışmaları başlamış olup bunun en önemlilerinden birisi de 1917 tarihli HAK'tır. HAK'a kadar aile hukukuna dair bir kanunlaştırma çalışması görülmemektedir. Mecelle'de aile hukukuna yer verilmemiş; fakat buna rağmen hiçbir şey yapılmamış da değildir. Aile hukuku hakkında HAK öncesi yapılan bir takım çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar arasında nikâh akitlerinin ve izinnâmelerin bulunduğu harç tespitini yapıldığı 1276 tarihli Şer'iyeye Mahkemeleri Nizamnâmesi, İran uyruklularla evlenme yasağını teyit eden 1291 tarihli nizamnâme, mehir için sınır tayin eden 1291 tarihli ferman, nikâhın tescilinin kabul edildiği 1298 tarihli Sicilli-i Nüfus Nizamnâmesi yer almaktadır.³⁰¹ Nikâh tescilinin kabulü kararı ile nikâh tarihinden itibaren sekiz gün sonra evliliğin, nüfus müdürlüğüne bildirilmesi zorunlu kılınmıştır. Nikâhı nüfus müdürlüğüne bildirme süresini sekiz günden on beş güne çıkaran 1318 tarihli Nizamnâme de HAK öncesi aile hukuku hakkındaki düzenlemeler arasında yer almaktadır. Bunlar dışında 1304 tarihli kanunname, 1332 tarihli Sicilli-i Nüfus Kanunu,

²⁹⁹ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 303; Küçükütyaki, *Osmanlı Aile Hukuku*, 15-16.

³⁰⁰ Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 133-135; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988) 286; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 303, 310-314.

³⁰¹ Küçükütyaki, *Osmanlı Aile Hukuku*, 23-25.

1334 tarihli hukuki düzenlemeler de HAK öncesi aile hukuku ile ilgili çalışmalar arasındadır.³⁰²

HAK'ın ortaya çıkmasını doğuran belli başlı amiller bulunmaktadır. M. Akif Aydın bu amilleri hukûkî, siyasi ve iktisadi, sosyal, kültürel ve feminist akımların etkisi şeklinde dört başlık altında incelemektedir. Hukukî amiller arasında, hakimlerin sadece Hanefî mezhebinin en sahih görüşünü uygulamakla sorumlu olup, toplumdaki yeni hayat hadiseleri için diğer mezheplerin görüşlerinden faydanmaya imkan vermemesi; Osmanlı Devleti içinde hukuk ve yargının çok başlılık barındırması ve bu alanda görülen birlik ihtiyacı; Müslüman ve gayr-i Müslimlerin aynı hukuk çatısı altında toplama ihtiyacı zikredilebilir. Bunlar dışında daha önce de değindiğimiz üzere Mecelle gibi bir düzenlemede aile ve miras hukukunun bulunmaması etkili bir amil olarak zikredilmelidir. Siyasi ve iktisadi etkenler arasında da, Balkan ve I. Dünya Savaşları'nın ardından Osmanlı ekonomik yapısında ortaya çıkan değişiklikler, savaşa katılan erkeklerin ardından iş hayatında bu erkeklerin yerlerini kadınların almış olması, ayrıca kadının çalışma hayatı içinde etkin olmaya başlaması sayılabilir. Sosyo-kültürel ve feminizmin amilleri arasında; Tanzimat'tan sonra batılılaşma hareketinin Türk toplumundaki etkisiyle ortaya çıkan sosyal yapıdaki değişiklikler, Türk kadınının sosyal alanda aktif rol almaları, Tanzimat sonrası yeni eğitim kurumlarının ortaya çıkıp kız çocuklarının da eğitim alanında yer almaya başlaması gibi çoğaltılabilecek hususlar zikredilebilir.³⁰³

Hukuk-i Aile Kararnamesi 8 Muharrem 1336/25 Ekim 1917 tarihinde Sultan Reşad tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. HAK'nin hazırlanması için bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyona Isparta milletvekili Seydişehirli Mahmut Esad Efendi başkanlık etmiş, Hafız Şevket Efendi, Ali Baş Hampa Efendi, Mustafa Efendi ve Said Bey de kanunnamenin hazırlanmasında görev almıştır. HAK bazı sebeplerden dolayı ancak bir buçuk yıl yürürlükte kalıp 19 Haziran 1919 yılında kaldırılmıştır. Kararnamenin yürürlüğe girmesi siyasi anlamda çok kolay olmamıştır. Bu sebeple Hukuk-i Aile Kararnamesi, Meclis-i Mebusan'dan çıkan bir kanun konumunda olmamış, ancak Kanun Hükmünde Kararname olarak yürürlüğe girmiştir. Bunun

³⁰² Küçükütyaki, *Osmanlı Aile Hukuku*, 24-25. HAK'a zemin hazırlayan gelişmeler hakkında ayrıca bk.: Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 136-148.

³⁰³ Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 154-162; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 1: 224-228; Küçükütyaki, *Osmanlı Aile Hukuku*, 28-32.

yanında Suriye, Lübnan ve Ürdün gibi Ortadoğu ülkelerinde 1950'lere kadar uygulanmıştır.³⁰⁴

Hukuk-i Aile Kararnamesi toplam 157 maddeden müteşekkildir. İki kitap içerisinde 9 bölüm ve 21 fasıl bulunmaktadır. Birinci kitap münakehat (evlenme), ikinci kitap müfakat (boşanma) hakkındadır. HAK'den önce hakimler meseleler hakkında hüküm verirken yalnızca Hanefi mezhebinin kaynaklarını referans almak durumundaydılar. Ancak HAK, müntesibi bulunan dört Sünni mezhebin de içtihatlarını esas alarak oluşturulmuştur. Bu şekilde pratik sorunların çözümünde salt bir mezhebe bağlı olma zorunluluğu gösterilmeden hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra HAK ile gayrimüslim halkın evlilik ve boşanma muameleleri kendi dinlerinin kurallarına göre düzenlenmiştir. HAK'nin en önemli özelliklerinden birisi aile hukuku alanındaki İslam ve Osmanlı Hukuku'nda ilk kanunlaştırma hareketi olmasıdır.³⁰⁵

Kararnamenin bir yönü de genel olarak İslam Hukuku'na uygun düzenlenmiş olmasına rağmen bazı konularda önemli yenilikler ortaya çıkarmış olmasıdır. Nişanlanmanın hukuki bir kurum olarak kabul edilmesi, erkek ve kadının evlilik yaşının belirlenmesi, evlilik ilanının zorunlu olması, akıl hastalarına evlilik ehliyetinin verilmemesi, evlenme akdi sırasında kadının "kocasının başka bir kadınla evlenmemesi, şayet evlenirse kendinin ya da diğer kadının boş olma şartını koyması" getirilen önemli hususlardır.³⁰⁶ HAK'ın getirdiği bu yenilikler olmakla birlikte HAK'ın her alanda hüsnü kabul gördüğünü söylemek zordur. Zira HAK'a yönelik gayrimüslimlerin ve bazı İslâm alimlerinin ciddi eleştirilerinin olduğu bilinmektedir.³⁰⁷

HAK ile daha önce verilen bazı fetvâların durumu değişmiştir. Biz bu başlık altında tezimizde incelediğimiz fetvâları, HAK ile karşılaştırarak Mecmua'daki fetvâlarda yer verilen hükümlerin hangilerinin değişikliğe uğradığını ve HAK'nin hangi maddesi ile ilintili olduğu tespit etmeye çalışacağız. Daha sonra bunların tamamını bir tablo halinde göstereceğiz.

³⁰⁴ Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 163-165, 225-226; Mehmet Akif Aydın, "Hukuk-ı Aile Kararnamesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 18 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 314-318.

³⁰⁵ Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 181-182; Küçüktiryaki, *Osmanlı Aile Hukuku*, 36.

³⁰⁶ Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 208-217; Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 293-302; Küçüktiryaki, *Osmanlı Aile Hukuku*, 32-38.

³⁰⁷ Sadreddin Efendi'nin eleştirileri hakkında bk.: Küçüktiryaki, *Osmanlı Aile Hukuku*, 47-93.

3.3. HAK'A GÖRE DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN FETVÂLAR

3.3.1. Kitabu'n-Nikâh

Fetvâ 6

Zeyd-i sağirin veliyi akrabî li ebeveyn ammî Amr, sağire kızı Hind'i tezevvüc için akd-i meclis ittikte Amr şühûd-i mahzarlarında Hind'i Zeyd'e verdim dise nikâh mün'akit olup, Hind Zeyd'in menkûhası olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Ergenlik çağına girmemiş bir erkek çocuğu velisi olan ana-baba bir amcası kendi küçük kızı ile evlendirmek için şahitler huzurunda kızını velisi olduğu erkek yeğenine nikâhlarsa, bu geçerli olur. Küçük kız, küçük erkeğin nikâhlısı olur.

Fukahânın çoğunluğuna göre bir evliliğin geçerli olabilmesi için ergenliğin şart olmadığı, veli veya vekil tarafından bir küçüğün evlendirilebileceği sahih kabul edilmiştir. Bu görüşü benimseyenlerin dayandığı deliller ise şunlardır:

“Kadınlarınız içinden hayızdan kesilenler ile hayız görmeyenlerin iddetleri üç aydır” (Talak, 65/4). Küçüğün evlendirilmesini sahih görenler ayette iddet beklemesi gereken kadınları zikrederken “hayız görmeyenler” ifadesi kullanıldığı için burada küçüklerin kastedildiğini düşünmektedirler. Ayrıca evlenecek kişi açısından denkliğin son derece önemli olduğu ve her zaman denk bir kişinin insanın karşısına çıkmayacağı da ileri sürülmüştür. Bu sebeple velilerin şayet ergenliğe ulaşmamış bir küçük için böyle bir fırsat olduğunda bu durumun değerlendirilmesinin onun için daha iyi olacağı düşünülmektedir.

Bu görüşün dışında olup küçüğün evlendirilmesini caiz görmeyenlere göre bu ayette geçen “hayız görmeyenler” ifadesi küçükler değil hayatında hiç hayız görmeyenleri işaret eder. Bu görüştekiler İbn Şübrüme, Osman el-Betti, Ebû Bekir el-Esam'dır. Bunların birinci delilleri “Yetimleri nikâh (buluğ) çağına gelinceye kadar deneyin, reşid olduklarını anlarsanız mallarını kendilerine verin.” (Nisâ, 4/5) ayetinde nikâh vaktinin gelmesi için buluğa ulaşmak ile sınırlandırma yapılmıştır. Bu sebeple küçüklerin evlenmesi caiz değildir.³⁰⁸ Bunun yanında bir küçüğün evlendirilmesinde

³⁰⁸ Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Mebûsât*, çev. H. İbrahim Kutlay vdğr., edt. Mustafa Cevat Akşit, (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008) 4: 396-398; Bilmen, *Kâmûs*, 2: 50-54; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 243-244.

evliliğin gayelerini tam anlayamayacağı ve ileride daha büyük sorunların ortaya çıkma ihtimali de göz önüne alınmıştır.

Bu fetvâ, sağırin yani küçük yaştaki çocukların evlendirilmesi ile ilgilidir. Burada fetvâ caiz olsa da HAK'a göre artık yürürlükten kaldırılmış bir hükümdür. Çünkü bu konu HAK'da değişikliğe uğrayan ve yeniden düzenlenen bir konudur. HAK'ın 7. maddesi,³⁰⁹ küçüğün evlenmesini tamamen yürürlükten kaldırmıştır.

3.3.2. Vekîl ve Fuzûlî'nin Nikâhı Hakkında

Fetvâ 3

Zeyd cünûn-i mutbik ile mecnûne olan kızı Hindî, Bekr bâliğay-ı Amr'a tezvic eylese akd-i mezbûr sahih olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Bu fetvâyâ göre baba değişmeyen bir deliliği olan kızını akıl baliğ olan bir adamla evlendirse nikâh sahih olur mu diye sorulmuştur. Fetvâyâ göre verilen cevap bu nikâhın geçerli olacağı yönündedir. Çünkü fukahâ mecnunun velileri tarafından evlendirilmelerini caiz görmektedir.³¹⁰ Fakat HAK'nin 9.³¹¹ maddesine göre bir zaruret hali bulunmadıkça mecnun ve mecnunenin nikâhları caiz değildir. HAK maddesi ile akıl hastalarının evlendirilmeleri tamamen ortadan kaldırılmamış; keyfi uygulamaların önüne geçen ancak zaruret hallerini de dikkate alan bir düzenleme yapılmıştır.

Bu düzenlemede Şafî mezhebinin görüşü temel alınmıştır. İmam Şâfi'î, akıl hastalarının kadın ve erkek olması açısından evlendirme yetkisini farklı kişilere tanımaktadır. Akıl hastası kadın ise, hastanın babası veya dedesi; hasta erkek ise hakim bazı şartlara binaen evlendirme yetkisine sahiptir.³¹²

Fetvâ 4

Ecâribden Zeyd, Amr'ın sağıre kızı Hind'i Amr'ın izinsiz Bekr'e tezvic eylese Amr vâkif oldukda kabul itmeyûp red idecek, akd-i mezbûr bâtil olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Fetvâ iki konu ile ilintilidir. Birincisi fuzûlînin diğeri sağırin nikâhı. Fuzûlînin nikâhında icazet yetkisi, küçüklerin evlendirilmesi konusunda yakın akrabaya aittir.

³⁰⁹ Madde 7: 12 yaşını itmam etmemiş olan sağır ile 9 yaşını itmam etmemiş olan sağıre hiçbir kimse tarafından tezvic edilemez.

³¹⁰ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 244.

³¹¹ Madde 9: Mecnun ile mecnunenin bir zarurete mebni olmadıkça nikahları caiz değildir. Zaruret bulunduğu takdirde hakimin izniyle nikahları velileri tarafından akdolunur.

³¹² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 244-245; Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 24, 79.

Yakın akraba icazet verirse, nikâh geçerli olur; kabul etmezse nikâh geçersiz olur. Ancak fetvâ sağırenin nikâhı açısından dikkate alındığında ilgili fetvanın geçerliliğinin kaldırıldığı söylenmelidir. Zira HAK'nin 7. maddesi ile sağıir ve sağıirenin nikâhlanmasının kesin olarak ortadan kaldırıldığına yukarıda (Kitâbu'n-Nikâh 6. fetvâ) yer vermiştik.³¹³

Fetvâ 8

Hind-i sağıreyi babasının babası ve velî-i akrabî Mahmûd el-hâl olan Zeyd şühûd-i mahzarlarında Amr'a tezvîc eylese Hind bâliğa oldukda akd-i mezbûrî hıyâr-ı bulûğ ile feshe kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz.

Bu fetvâ da bir önceki fetvâda olduğu gibi sağıirenin nikâhı söz konusudur. Ancak bir açıdan da velilerin evlendirmesi hakkındadır. Fetvâyâ göre velisi tarafından evlendirilen küçük bir kızın baliğ olduktan sonra nikâhı fesh etme yetkisi yoktur. Fakat HAK'nin 7. maddesi ile sağıir ve sağıirenin nikâhlanması kesin olarak ortadan kaldırıldığı için, ilgili fetvanın geçerliliğinin olmadığı anlaşılmaktadır.

3.3.3. Veliler, Denklikler ve Reddetme Hakkında

Fetvâ 1

Hind, kızı Zeyneb-i sağırayı küfûv olmayan Zeyd'e tezvîc eylese akit sahih olur mu?

El-Cevâb: Olmaz.

Fetvâ denklikler ve küçüğün evlendirilmesi ile ilgilidir. Denklikler açısından fetvâda bir kızın kendine denk olmayan erkek ile nikâh akdinin sahih olmadığı söylenmektedir. Ancak fetvânın küçüklerin evlendirilmesini ilgilendiren boyutu da söz konusu olduğu için HAK'a göre artık geçerliliğinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu fetvâ da, bir önceki fetvâda olduğu gibi, HAK'nin 7. maddesinin kapsamında yer almaktadır.

Fetvâ 2

Hind-i sağıreyi babasının babası ve velî-i akrabî Zeyd şühûd-i mahzarlarında Amr'a tezvîc eylese Hind, bâliğa oldukda akd-i mezbûra hıyâr-ı bulûğ ile feshe kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz.

³¹³ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 24, 76-77.

Bu fetvâ da iki boyutludur. Bir yönden velinin evlendirmesi diğer açıdan küçüklerin evlendirilmesi ile ilgilidir. Küçükken evlendirilen bir kızın baliğ olduktan sonra veli ya da vekilinin kıydığı nikâhı fesh etme yetkisinin olmadığı belirtilmektedir. Bu fetvâ da, küçüklerin evlendirilmesini ortadan kaldıran HAK'nin 7. maddesinin kapsamında yer almaktadır.

Fetvâ 3

Cünûn-i mutbik ile mecnun olan Zeyd'in velâyet-i tezvîci, anası Hind'in olmayup li-ebin er karındaşı Amr'ın olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Akıl hastası olan birinin evlilik velayeti, annesi değil baba bir erkek kardeşinindir. Ancak HAK'ın 9. maddesi akıl hastalarının zaruret halleri dışındaki evliliklerini ortadan kaldırmıştır.

Fetvâ 5

Hind-i sagîreyi velî-i akrabî anasının babası Zeyd Amr'a tezvîc idüp halvet-i sahîha bulunduktan sonra Hind bâliğa olduğu anda nefsinin ihtiyâr ve işhâd idüp hıyâr-ı bulûğ ile akd-i mezbûrî Amr'ın huzurunda hâkime fesh ittirecek ba'de inkıtâi'l-idde nefsinin âhara tezvîce kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Fetvâyaya göre küçük bir kızı ana tarafından dedesi evlendirdiğinde sahih bir halvet gerçekleştikten sonra kız buluşa erse, kendi tercihi ile dedesinin kıydığı nikâhı hakime fesh ettirmeye ve ardından iddet bekleyip başka biriyle evlenmeye yetkisi vardır. Bu fetvâ da, küçüklerin evlendirilmesini ortadan kaldıran HAK'nin 7. maddesinin kapsamında yer almaktadır.

Fetvâ 6

Hind-i sagîreyi velî-i eb'adi anasının anası Zeyneb, Hind'in velî-i akrabî ve li-ebeveyn ammî Zeyd hâzır iken Zeyd'in izinsiz Amr'a tezevvüc ittikte Zeyd kabul itmeyûp red idecek akd-i mezbûr bâtil olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Feyvâyaya göre küçük kızı uzak velisi kabul edilen anneannesi yakın velisi anne-baba bir amcası varken ondan izinsiz birine nikâhlansa, amcası da bu durumu kabul etmeyip nikâhı bozabilir. Ancak bu fetvâ da, küçüklerin evlendirilmesini ortadan kaldıran HAK'nin 7. maddesinin kapsamında yer almaktadır.

Fetvâ 8

Hind-i sağıreyi velî-i eb'adi anasının anası Zeyneb, Hind'in velî-i akrabî babası Zeyd hâzır iken Zeyd'in izinsiz Amr'a tezvîc ittikte Zeyd kabul itmeyûp red idecek akd-i mezbûr bâtıl olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Fetvâ yukarıdaki durumla aynı şeyi anlatmaktadır. Yakın veli varken uzak velinin kıydığı nikâh, yakın veli tarafından fesh edilebilir. Ancak bu fetvâ da, küçüklerin evlendirilmesini ortadan kaldıran HAK'nin 7. maddesinin kapsamında yer almaktadır.

Fetvâ 9

Velî-i mücbirî olmayan Hind-i sağıreyi velî-i akrabî olan Zeyd, kufûv Amr'a mehr-i misliyle tezvîc ve inkâh idûp ba'dehû Hind bâliğa oldukda nikâha âlime olmamağla nefsinin ihtiyâr itmeyûp ba'de zaman nikâha âlime oldukda nefsinin ihtiyâr idûp Amr'ın huzurunda hâkime fesh ittirmeğe kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Küçükken evlendirilen bir kız, baliğ olduktan sonra nikâhı öğrendiğinde nikâhı hakime fesh ettirme yetkisine sahiptir. Ancak bu fetvâ da, küçüklerin evlendirilmesini ortadan kaldıran HAK'nin 7. maddesinin kapsamında yer almaktadır.

Fetvâ 11

Hind-i sağıreyi velî-i eb'adi li-ebeveyn ammî Zeyd Hind'in velî-i akrabî li-ebeveyn er karındaşı Amr hâzır iken Bekr'e tezvîc ittikte Amr kabul itmeyûp red idecek akd-i mezbûr bâtıl olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Bu fetvâ da daha önce değindiğimiz yakın veli varken uzak velinin kıydığı nikâhın yakın veli tarafından kabul edilmemesi durumunda nikâhın geçersiz olacağını belirtmektedir. Ancak bu fetvâ da, küçüklerin evlendirilmesini ortadan kaldıran HAK'nin 7. maddesinin kapsamında yer almaktadır.

Fetvâ 12

Hind-i sağirenin velâyeti inkâh sahibesi babasının anası Zeyneb ile anasının anası Hatîce'den gayr-ı kimesnesi olmamağla Zeyneb Hind'i mehr-i misliyle kufûv Zeyd'e tezvîc eylese Hatîce mücerred iznim bulunmadı ve bu akd-i mezbûri feshe kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz.

Bu fetvaya göre küçüğün babaannesi ve anneannesi dışında kimsesi yokken babaannesi kıza denk olan biri ile nikâhladığında anneanne izninin olmadığını ileri sürerek nikah akdini bozamaz. Ancak bu fetvâ da, küçüklerin evlendirilmesini ortadan kaldıran HAK'nin 7. maddesinin kapsamında yer almaktadır.

Fetvâ 14

Hind-i sagîreyi velî-i eb'adi anası Zeyneb Hind'in velî-i akrabî babası Zeyd hâzır iken Zeyd'in izinsiz Amr'a tezvîc ittikte Zeyd kabul itmeyûp red idecek akd-i mezbûr bâtil olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Küçük bir kızı uzak velisi olan annesi, yakın veli sayılan baba varken babasından habersiz birine nikâhlaşa babası kabul etmediği takdirde nikâhı fesh ettirebilir. Ancak bu fetvâ da, küçüklerin evlendirilmesini ortadan kaldıran HAK'nin 7. maddesinin kapsamında yer almaktadır.

3.3.4. Kitabu't-Talak

Fetvâ

Zeyd tâian (kendi arzusuyla) sekrân iken zevcesi Hind'i talâk-ı selâse ile tatlik eylese Hind Zeyd'den üç talâk boş olur mu?

El-Cevâb: Olur.

Fetvâda kendi isteğiyle sarhoş olanın üç talak boşaması geçerli olup olmadığı sorulmuş; cevap olarak da geçerli olduğu söylenmiştir.

Erkeğin sarhoşken boşaması konusunda fukaha ikiye ayrılmış görünmektedir. Birincisi boşamanın muteber olduğu yönünde olan görüş ki bu içtihadı benimseyenler Ebû Hanîfe, Said b. el-Müseyyeb, Mücâhid, Nehaî ve İbn Şübrûme'dir. İkinci görüşü benimseyenler ise sarhoşun boşamasının muteber olmadığı görüşündedirler. Bunlar; Hz. Osman, Ömer b. Abdülaziz, Tavûs, Ebû Sevr, Tahâvi ve Leys'dir.

Sarhoşun boşamasının geçerli olduğunu düşünenlerin delilleri, “*Ne söyledığınızı bilinceye kadar namaza yaklaşmayın*” (Nisâ, 4/43) ayetidir. Bu ayete göre sarhoşların mükellefiyetinin de devam ettiği, bu sebeple de sarhoşken yaptıkları boşamanın geçerli olduğunu söylemektedirler. Ayrıca haram olan yoldan sarhoş olan birinin cezasız kalmaması gerektiği için yaptığı boşamanın geçerli sayılması gerektiğini düşünmektedirler.

Sarhoşun boşamasını geçersiz kabul edenlerin delilleri ve diğerlerine yönelik getirdiği deliller ise şunlardır:

Bu ulemaya göre, yukarıdaki ayetin muhatabı sarhoşlar değil; sarhoş olmayanlardır. Ayrıca İslam dini kendi arzusu ile sarhoş olana gerekli cezayı verecektir; salt onları cezalandırma adına boşamalarını geçerli kabul etmek doğru değildir.³¹⁴

HAK'nin 104.³¹⁵ maddesi sarhoşun boşamasını geçerli kabul eden ilk yaklaşımı terk edip ikinci yaklaşımı temel almıştır. Bu sebeple sarhoşun boşamasının geçerliliği ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla bir adamın sarhoşken yaptığı boşama eylemi HAK'a göre geçerli değildir.³¹⁶

3.3.5. Bâbu'l-Hulû

Fetvâ 2

Cunûn-i mutbik ile mecnune olan Hind, zevci Zeyd ile cünunu halinde mehri üzerine hulû' olduktan sonra Hind ifâkat buldukda mehrini Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

El-Cevab: Olur.

Akli dengesi yerinde olmayan bir kadın kocası ile cinnet halinde mehri üzere anlaşmalı boşama yaparsa hastalığı ortadan kalktığında mehrini kocasından almaya yetkisi vardır.

HAK'ın 9. maddesi akıl hastalarının zaruret halleri dışındaki evliliklerini ortadan kaldırmıştı. Erkeğin velayeti hakime aitken, kadının velayeti babası ve dedesi ile sınırlandırılmıştır. Buna göre baba bir erkek kardeşin velâyeti de akıl hastalarının evlendirilmesinde geçerli değildir.

³¹⁴ Sarhoşun boşaması hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Bilmen, *Kâmûs*, 2: 195-196; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 299-300; Küçüktiryaki, *Osmanlı Aile Hukuku*, 75-76.

³¹⁵ Madde 104: Sarhoşun talakı muteber değildir.

³¹⁶ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 49, 93-94.

Tablo 3.1. İlâveli Mecmâ-i Cedîde'de Tezimizle İlgili Bablar ve Fetvâ Sayıları

1. Kitâbu'n-nikâh 13 Fetvâ (+) 4 "bu surette" (3, 5, 7, 11. Fetvâ İçinde)
2. Vekîl Ve Fuzûli'nin Nikâhı 10 Fetvâ (+) 2 "bu surette" (1 ve 5. Fetvâ İçinde)
3. Velîler, Denklikler Ve Reddetme 14 Fetvâ (+) 1 "bu surette" (1. Fetvâ İçinde)
4. Muharremât 30 Fetvâ
5. el-Mehr 11 Fetvâ (+) 1 "bu surette" (2. Fetvâ İçinde)
6. fîmâ li'z-Zevci ve'z-Zevceti 5 Fetvâ
7. Kitâbu'r-radâ 34 Fetvâ
8. Kitabu't-talak 13 Fetvâ
9. Bâbu'r-ric'at 6 Fetvâ (+) 1 "bu surette" (1. Fetvâ İçinde) (+) 2 "Ş. İslam" (3 ve 6. Fetvâ İçinde)
10. Bâbu'l-kinâyât 5 Fetvâ (+) 1 "bu surette" (1. Fetvâ İçinde)
11. Bâbu't-ta'lik 23 Fetvâ (+) 3 "bu surette" (2, 5, 17. Fetvâ İçinde) (+) 2 "Ş. İslam" (19. Fetvâ İçinde)
12. Kitâbu'l-beynûnet 7 Fetvâ (+) 1 "bu surette" (2. Fetvâ İçinde)
13. Bâbu'l-hul'i 7 Fetvâ (+) 1 "bu surette" (1. Fetvâ İçinde)
14. Bâbu'l-iddet 3 Fetvâ (+) 1 "bu surette" (2. Fetvâ İçinde)
15. Kitâbu'z-zihâr Ve'l-'aynîn Ve'l-îlâ' 1 "bu surette", (+) 1 "Ş. İslam"
16. Bâbu Sübûti'n-neseb 5 Fetvâ

Fetvâ Mecmûasındaki Bab Sayısı: 16

Fetvâ Sayısı: 189

“Bu surette” Şeklinde Sorulan Fetvâlar: 17

Şeyhu'l-İslam'ın Görüşü Şeklindeki Fetvâlar: 5

Toplam Fetvâ Sayısı: 189 + 17 + 5= 211

Tablo 3.2. Şeyhülislam ve İlâveli Mecmua-i Cedîde Yer Alan Fetvâ Sayıları

1. Pîrîzâde Muhammed Sâhib	3
2. Dürrîzâde Mehmed Arif Efendi	1
3. Mehmed Zeynelâbidîn Efendi	3
4. Arapzade Mehmed Ârif Efendi	10
5. Dürrîzâde es-Seyyid Abdullah	2
6. Yasincizade Abdulvehhab	1
7. Sıdkızâde Ahmed Reşîd Efendi	3
8. Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi	9
9. İsmet Beyzâde Ârif Hikmet Beyefendi	3
10. Mehmed Sâdeddin Efendi	6
11. Ömer Hüsâmeddîn	3
12. Mehmed Refik Efendi	1
13. Hasan Fehmî	2
14. Ahmed Muhtâr (Molla Bey)	10
15. Uryânîzâde Ahmed Es'ad Efendi	33
16. Ömer Lütfî Efendi	30
17. Çelebîzâde Hüseyin Hüsni Efendi	7
18. Hâlidefendîzâde Muhammed Cemâleddin	72
19. Mûsa Kâzım Efendi	5

Şeyhüislam'ın verdiği fetvâ sayılarında peşpeşe gelen ve aynı Şeyhüislam'a ait olan fetvâlar birlikte kabul edilmiş olup, bab başlıklarında yer alan fetvâ sayıları verilirken ise ayrı kabul edilmiştir. Bu sebeple arada rakamsal olarak 7 fetvâ farkı görünmektedir. Ancak Mecmua'da yer alan 211 fetvânın 7 tanesinin müstakil olarak hangi Şeyhüislam'a ait olduğu diğer fetvâlar gibi belirtilmemiştir. 7 fetvâ da kendisinden sonraki diğer soruya verilen cevap ile birlikte aynı Şeyhüislam'a aittir.

Tablo 3.3. İlâveli Mecmuâ-i Cedîde'de Yer Alan Ve HAK'a Göre Uygulamada Değişikliğe Uğrayan Fetvâlar

İlâvel-i Mecmûâ-i Cedîde'deki Bölüm/Bab Başlığı	Değişikliğe Uğrayan Fetvâ Maddesi	HAK Maddesi
Kitabu'n-Nikâh Vekîl ve Fuzûli'nin Nikâhı	6. Fetvâ	7. Madde
Vekîl ve Fuzûli'nin Nikâhı	3. Fetvâ	9. Madde
Vekîl ve Fuzûli'nin Nikâhı	4. Fetvâ	7. Madde
Vekîl ve Fuzûli'nin Nikâhı	8. Fetvâ	7. Madde
Velîler, Denklikler ve Reddetme	1. Fetvâ	7. Madde
Velîler, Denklikler ve Reddetme	2. Fetvâ	7. Madde
Velîler, Denklikler ve Reddetme	3. Fetvâ	9. Madde
Velîler, Denklikler ve Reddetme	5. Fetvâ	7. Madde
Velîler, Denklikler ve Reddetme	6. Fetvâ	7. Madde
Velîler, Denklikler ve Reddetme	8. Fetvâ	7. Madde
Velîler, Denklikler ve Reddetme	9. Fetvâ	7. Madde
Velîler, Denklikler ve Reddetme	11. Fetvâ	7. Madde

Reddetme		
Velîler, Denklikler ve Reddetme	12. Fetvâ	7. Madde
Velîler, Denklikler ve Reddetme	14. Fetvâ	7. Madde
Bâbu'l-Hul'î	2. Fetvâ	9. Madde
Kitabu't-Talak	1. Fetvâ	104. Madde

SONUÇ

İslam, ilahi kaynaklı bir din olması hasebiyle hükümleri vahiy yoluyla insanlığa bildirmiştir. Hz. Peygamber hayattayken vahiy devam etmiş ve insanlar yaşadıkları her türlü meseleyi O'na sorarak hayatına tatbik etmiştir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından sınırların genişlemesi, farklı toplumların İslam'a girmesi ve yeni hayat hadiseleriyle karşılaşılması gibi pek çok sebepten ötürü, sahabe ve sonraki nesillerde ulema sınıfı ilmi birkimleriyle insanların sorunlarına cevap verme hususunda önemli bir rol oynamıştır. Böylece aktif bir fetvâ süreci İslam hukuku adına başlamış olmaktadır.

İslam medeniyeti içerisinde hukuk kapsamında değerlendirilebilecek birçok farklı çalışma bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri fetvâ uygulamalarıdır. Mesele-cevap formuyla fetvâ uygulamaları, Osmanlı Devleti döneminde yaygın olarak görülmüş; bundan da öte bu fetvâ uygulamaları büyük ölçüde yazıya geçirilmiştir. Bu surette fetvâ uygulamaları sonraki nesillere konu bütünlüğü içerisinde aktarılabilmiş; ayrıca fetvâ verecek konumda olanlar için ilgili meselelerin rahat tespit edilebileceği bir sistematığe kavuşmuştur.

Osmanlı'da hukukun uygulama sahasında yer alan bu fetvâ uygulamalarının somut örneklerinden biri de *İlaveli Mecmua-i Cedîde*'dir. Nikâh ve talak ile ilgili fetvâları tez konumuzu oluşturan *İlaveli Mecmua-i Cedîde*, birçok konu hakkında fetvâları bünyesinde barındıran bir fetvâ mecmuasıdır. Adından da anlaşılacağı üzere daha önce hazırlanan *Mecmua-i Cedîde*'ye yapılan ilaveler sonrasında oluşturulan bir eserdir. Bu itibarla *Mecmua-i Cedîde*'den sonra gündem edilen sorulara verilen fetvâları ihtiva etmektedir. 1299'da *Mecmua-i Cedîde*, R. 1326, H. 1329, M. 1911 yılında ise *İlaveli Mecmua-i Cedîde* yayınlanmıştır. Bu tarihten on yıl sonra aile hukuku adına yapılmış büyük bir adım olan Hukuk-i Aile Kararnamesi 1336'da yürürlüğe girmiştir.

Hukuk-i Aile Kararnamesi Mecelle'de eksik kalan aile hukukuna özgü bir kanunlaştırma çalışmasıdır. Tezimiz aile hukuku ile ilgili olduğu için biz de tezde incelediğimiz fetvâlar ile Hukuk-i Aile Kararnamesi'ndeki ilgili kanun maddelerinin mukayesesini gerçekleştirdik. HAK'ın maddelerini teker teker inceleyerek *İlaveli Mecmua-i Cedîde*'de yer alan fetvâlardan hangilerinin HAK'ın maddelerinin kapsamına girdiğini; bu sebeple de hangi fetvâlarda değişiklik ortaya çıktığını tespit ettik. Bunu gerçekleştirirken değişikliğe kaynak olan HAK maddesinin tarihi arka planına da işaret

ettik. Bu itibarla daha önce Hanefî mezhebinin belirleyici olduğu aile hukuku alanında HAK ile Maliki ve Şafii gib diğer mezheplerin görüşlerinin de yer edindiğini; bu surette de aile hukuku ile ilgili ilk kanunlaştırma çalışmasında belirleyici olduğunu gördük. Bununla birlikte *İlaveli Mecmua-i Cedîde*'de kaynak olarak kullanılan eserler ve fetvâları veren Şeyhülislamlar hakkında da istatikselsel bilgilere yer verdik. Eserlerin kaynak olarak kullanıldığı fetvâların *İlaveli Mecmua-i Cedîde*'deki hangi kitâb/bâb ve sayfa numarasında olduğunu gösterir bir görsele yer verdik. Bu şekilde ilgili fetvâların geçtiği yerlerin tespiti ve tahlilinin kolaylaştırılması sağlanmak istenmiştir. Eserleri sıralarken göz önüne aldığımız sıralama şekli (1-49) *İlaveli Mecmua-i Cedîde*'deki ilk fetvadan son fetvaya kadarki fetvâların kaynaklarındaki eserlerdir. Şeyhülislamlar hakkında gözetilen husus ise, ölüm tarihleridir.

Transkribe metnin anlaşılmasındaki güçlüğü dikkate alarak her bir fetvanın tahlilini ayrı bir başlıkta özlü bir şekilde gerçekleştirdik. Tahlillere yer verdiğimiz başlıkta HAK'a göre değişikliğe uğrayan fetvâları incelemedik; bunları özel bir başlık altında HAK üzerinden mukayeseli olarak değerlendirdik. Bütün fetvâların tahlilini *İlaveli Mecmua-i Cedîde*'deki fetvâ sıralamasına göre gerçekleştirdik. Buradaki fetvalara verilen numaralandırma ise tarafımızdan belirlenmiş olup *İlaveli Mecmua-i Cedîde*'deki böyle bir numaralandırma mevcut değildir.

Nihai surette söylemek gerekirse, *İlaveli Mecmua-i Cedîde*'deki fetvâların aile hukuku ile ilgili olan kısımlarını konu edinmemiz; transkribe ve ayrıca tahliline yer vermemiz itibariyle mecmuanın anlaşılmasını kolaylaştırdığımızı ifade edebiliriz. Sonuç olarak çalışmamız neticesinde günümüzde özellikle Hanefî fihkî açısından aile hukukuna yönelik soru ve cevapların bir kısmının bulunabileceği bir ürün ortaya çıkmış görünmektedir. Buradaki transkribe ve tahlil kısımlarının tezimizi güncel anlamda bazı sorunların muhtasar bir cevabının bulunabilmesine katkı sağlayacağı söylenebilir. Özellikle aile hukukuyla alakalı sorulara cevap verilirken Osmanlı tecrübesinin ihmal edilmemesi ve Şeyhülislamlığın son döneminde verilmekte olan cevapların dikkate alınması önem taşımaktadır. Tezimizde HAK ile yapılan mukayesenin farklı mecmualar üzerinde yapılacak diğer akademik çalışmalar için de örnek teşkil edebileceğini düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- Ahmet Rıfat. *Devhatü'n-Nukaba: Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram ve Nakibüleşraflar*. haz: Hasan Yüksel, M. Fatih Köksal, Sivas: y.e.y., 1998.
- Ahmed Rıfat Efendi. *Devhatü'l-meşâyah maa zeyl*. Y.y.: y.e.y., t.y.
- Akgündüz, Ahmet. "Dürerü'l-Hükkâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- _____. "İtkânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 464-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali*. İstanbul: Medrese Yayınları, t.y.
- _____. *Son Devir Osmanlı Uleması İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali*. Milli Gazete Yayınları, İstanbul, t.y.
- Ali el-Murtaza. *İlaveli Mecmûa-i Cedîde*. Dersaadet: y.e.y., 1326-1329.
- Altınay, Ahmet Refik. *İlmiye Salnamesi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334.
- Altunsu, Abdülkadir. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.
- Aruçi, Muhammed. "Mehmed Refik Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 517-518. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Atar, Fahrettin. "Fetvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- _____. "İfta Teşkilatının Ortaya Çıkışı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3 (1985): 19-49.
- _____. *İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979.
- Ayar, Talip. *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Aydın, M. Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985.
- Baboğlu, Uğur. "Yasincizâde Abdülvehhab Efendi ve Hülâsatü'l-Bürhân fî İtâati's-Sultan Adlı Risalesi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.
- Baktır, Mustafa. "İbn Melek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 175-176. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Bilge, Mustafa L. "Arif Hikmet Bey, Şeyhülislam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 365-366, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslamiyye ve İstilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınları, t.y.
- Buzpınar, Ş. Tufan. "Es'ad Efendi, Uryanizade". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 346. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Cin, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Çeker, Orhan. “İftâ ve Bir Fetvâ Defteri Örneği”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. sy. 6 (1996): 35-53.
- Danişmend, İsmail Hami. *Osmanlı Devlet Erkanı*. İstanbul: Türkiye Yayınları, t.y.
- Dindar, Bilal. “Bedreddin Simâvî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 331-334. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Duran, Ahmed. “İmam Muhammed eş-Şeybani'nin Hayatı Ve Hanefi Fıkhının Tedvinindeki Yeri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. sy. 9 (2007): 171-198.
- Eyice, Semavi. “Ağakapısı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 462-464. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Görmez, Dursun. “Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbi Adlı Eseri (inceleme-metin)”. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2008.
- Gümüş, Sadrettin. “Cürçânî, Seyyid Şerîf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8: 134-136. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Habergetiren, Ömer Faruk. “Mecelle Şârihi Ali Haydar Efendi ve “Mefkûd Risâlesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. sy. 22 (2013): 504.
- Has, Şükrü Selim. “Mülteka'l-Ebhur”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 549-552. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Heyd, Uriel. *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine: Makaleler*. Çev.: ve der.: Ferhat Koca. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye. *İ'lâmu'l-muvakki'în an rabbi'l-âlemin*. thk: Ebû Ubeyra Meşhûr b. Hasan Âl-i Süleyman. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1423.
- İpşirli, Mehmet. “Abdülvehhab Efendi, Yasincizade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 285-286. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- _____. “Ahmed Muhtar Beyefendi, Molla Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 105. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- _____. “Ahmed Reşid Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 122-123. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- _____. “Arapzade Mehmed Arif Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 331. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- _____. “Asım Efendi, Mekkizade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3: 478. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- _____. “Atâullah Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 47. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- _____. “Cemâleddin Efendi, Hâlidefendizâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7: 309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- _____. “Dürrizâde Abdullah Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 36. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- _____. “Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 37. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- _____. “Hasan Fehmi Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 320-322. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- _____. “Hüsâmeddin Efendi, Âtîfzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 513. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- _____. “Hüseyin Hüsnü Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 552-553. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- _____. “Sâdî Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 404-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- _____. “Sâdeddin Efendi, Mehmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 388-389. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- _____. “Şeyhülislam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kallek, Cengiz. “Kudûrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 321-322. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Karaman, Hayreddin. *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayınları, 2012.
- _____. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- Kaya, Eyyüb Said. “Nevâzil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33: 34-35. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kaya, Süleyman. “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*. sy. 3 (2007): 13-41.
- Kaydu, Ekrem. “Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1977): 201-210.
- Kazıcı, Ziya. “Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi”. *Diyanet Dergisi*. sy. 5 (1979): 292-293.
- _____. “Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi”. *Diyanet İlmî Dergi*. sy. 1 (1999): 1-2.
- Kılıç, Muharrem. “Timurtâşî, Sâlih b. Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 189. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kılıçer, M. Esat. “Buhârî, Tâhir b. Ahmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 376. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Koca, Ferhat. *Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin Hayatı ve Fetvâları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- _____. “Fetvâhâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- _____. “el-Fetâva't-Tâtârhâniyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 446-447. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- _____. “el-Fetâva'l-Velvâliciyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 448-449. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- _____. “Kâsânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 531. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- _____. “Merginânî, Burhâneddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 182-183. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- _____. “el-Muhtasar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 64-66. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- _____. “Mûsâ Kâzım Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 221-222. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Köse, Saffet. “Nefîcetü’l-Fetâvâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 26-27. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kramers, J. H. “Şeyhü’l-İslâm”. *İslam Ansiklopedisi*. 11: 485-489. Ankara: MEB Yayınları, t.y.
- Küçüktiryaki, Ahmet Yasin. *Osmanlı Aile Hukuku Gelenek ve Modern Arasında Hukûkî-î Aile Kararnâmesi ve Sadreddin Efendi’nin Eleştirileri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Maden, Fahri. “Şeyhülislam Ömer Lütfî Efendi”. *History Studies*. sy. 3 (2013): 175-189.
- Mardin, Ebû’l-Ulâ. “Fetvâ”. *İslam Ansiklopedisi*. 4: 582. İstanbul: MEB Yayınları, 1997.
- Musa Kazım, Şeyhülislam Efendi. *Külliyât: Dînî ve İctimâî Makaleler*. sad. ve haz: Ferhat Koca. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Koç, Mehmet. “Şeyhu’l-İslam Minkârizâde Yahya Efendi’nin Talak İle İlgili Fetvâları Ve Tahlili”. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008.
- Okur, Kaşif Hamdi. *Fetvâda Dil ve Üslup*. Ankara: Ay Yayınları, 2018.
- Örsten, Seda. “Osmanlı Hukukunda Fetvâ”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Özcan, Tahsin. “Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34: 290-291. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- _____. “Nesiller Boyu Üsküdarlı Bir Şeyhülislam Ailesi: Pirizâdeler”. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler* (1-5 Kasım 2007), ed. Coşkun Yılmaz. 2: 379-390. İstanbul: Görsel Dizayn Ofset Matbaacılık, 2008.
- _____. “Mehmed Emin Efendi, Ankaravî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 461-462. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- _____. “Nişancızâde Muhyiddin Mehmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 161. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- _____. “Ömer Lütfî Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34: 74-76. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- _____. “Zeynelabidin Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 366-367. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

- _____. “el-Âlemgîriyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- _____. “Behcetü'l-Fetâvâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 346. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- _____. “Bezzâzi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- _____. “Haskefi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 387-388. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- _____. “Kadîhan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 121-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- _____. “Serûci”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 572-573. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özel, Mustafa. “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II”. *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. sy. 16 (2002): 109-148.
- Özen, Şükrü. “Serahsî, Radiyyüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 542-544. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- _____. “Zâhidî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 81-85. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları, 2004.
- Sadgrove, Philip Charles. “Tahtâvî, Ahmed Râfi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 439-440. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Sarıçioğlu, Ekrem. “Osmanlı Devleti’nde Dînî İdare Şeyhülislamlık”. *Tartışılan Değerler Açısından Türkiye* (Sempozyum 17-18 Haziran 1995). Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Mebûsût*. çev. Soner Duman, edt. Mustafa Cevat Akşit. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008. XI.
- _____. *Mebûsût*. Çev: H. İbrahim Kutlay vdğr., edt. Mustafa Cevat Akşit. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008. IV.
- Sifil, Ebubekir. “Haddâd, Ebû Bekir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14: 553. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Hamevî, Ahmed b. Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 456-457. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Süreyya, Mehmed. *Sicilli-i Osmânî*. haz: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Yeni Yazıya Aktaran: Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şahin, Osman. *Fetvâ Âdâbı: Fetvâ İsteyen ve Verenlere Rehber*. Samsun: Ceylan Ofset, 2009.
- Şenel, Abdülkadir. “Molla Miskîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 259. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

- Tahir Efendi, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. haz: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen. Y.y. Meral Yayınları, t.y.
- Yakıt, İsmail. “Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. sy. 6 (1999): 31.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Uzunpostalcı, Mustafa. “Burhâneddîn el-Buhârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 435-437. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ünal, Halit. “el-Asl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 494-495. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yaran, Rahmi. “Siğnâkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 164-166. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yaman, Ahmet. *Fetvâ: Usûl ve Âdâbı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- _____. “Kenzü’-d-Dekâik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 261-262. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- _____. “Kuhistânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 348. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Kirmânî, Rükneddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 65. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yaylalı, Davut. “Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 487-488. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yıldız, Kemal. “İbnü’l-Kerekî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 111-112. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yurdakul, İlhami. “Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Beyefendi ile Şeyhülislam Medenî Mehmet Nuri Efendi’nin Hilafet Hakkında Muhtıraları”. *DİVAN*, sy. 6 (1999): 235-248.

